

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA'S 2025

RAPPORT VAN DE COMMISSIE RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA'S
IN OPDRACHT VAN DE NEDERLANDSE ORDE VAN ADVOCATEN - OKTOBER 2025

Inhoudsopgave

SAMENVATTING	3
INLEIDING	7
HOOFSTUK 1 ▶ De Rechtsstaat	11
HOOFDSTUK 2 ▶ Het toetsingskader	14
HOOFDSTUK 3 ▶ Trends	18
HOOFDSTUK 4 ▶ Toetsing van de verkiezingsprogramma's	27
Rechtsstatelijke toets verkiezingsprogramma:	
BBB	27
CDA	40
Christenunie (CU)	49
Denk	54
D66	58
FVD	65
GL/PVDA	82
JA21	92
NSC	104
PVDD	116
PVV	126
SGP	139
SP	151
VVD	158
VOLT	170
HOOFDSTUK 5 ▶ Slotbeschouwing	180
BIJLAGE 1 ▶ Overzicht van kwalificaties per partij en per thema	181
BIJLAGE 2 ▶ Overzicht van tellingen per partij	192

Samenvatting

Doel en achtergrond

Sinds de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 heeft de Nederlandse Orde van Advocaten (NOvA) een onafhankelijke commissie de opdracht gegeven om een rechtsstatelijke toetsing van de verkiezingsprogramma's van politieke partijen uit te voeren.

In het huidige rapport, dat de vorm heeft van een quick scan, heeft de NOvA een deels nieuw samengestelde, externe commissie opdracht gegeven tot de rechtsstatelijke toetsing van de programma's van partijen die momenteel in de Tweede Kamer vertegenwoordigd zijn. Dat zijn in alfabetische volgorde: BBB, CDA, CU, Denk, D66, FvD, GL/PvdA, JA21, NSC, PvdD, PVV, SGP, SP, VVD en Volt.

Het doel van deze toets is het brede publiek vóór de verkiezingen te informeren over de mate waarin de concrete voorstellen in de verkiezingsprogramma's de rechtsstaat kunnen versterken, verzwakken of aantasten. De commissie onthoudt zich van stemadvies of politieke uitspraken.

Kenmerken van de Rechtsstaat en Toetsingskader

De commissie baseert haar analyse op algemeen aanvaarde rechtsopvattingen over de rechtsstaat in de Nederlandse rechtsgemeenschap. De kern van een rechtsstaat is dat alle machtsuitoefening enkel en alleen zijn oorsprong mag vinden in het recht: recht gaat vóór macht.

Een rechtsstaat wordt gekenmerkt door drie fundamentele pijlers:

1. **De Betrouwbare Overheid (Legaliteit en Rechtszekerheid):** Burgers moeten erop kunnen vertrouwen dat de overheid zich houdt aan de Grondwet en aan Europese en internationale verdragen. De overheid moet voorspelbaar zijn, haar macht niet misbruiken en transparant verantwoording afleggen.
2. **Fundamentele Rechten en Vrijheden:** De overheid dient de nationaal en internationaal erkende burgerlijke en politieke rechten en vrijheden te eerbiedigen (zoals non-discriminatie, vrijheid van meningsuiting, privacy en het kiesrecht). Ook de kern van sociale grondrechten (zoals bestaanszekerheid) speelt een rol bij de toetsing.
3. **Effectieve Toegang tot een Onafhankelijke Rechter:** Burgers moeten in een eerlijk proces hun recht kunnen halen bij een onpartijdige en onafhankelijke rechter. Dit vereist een solide en efficiënte rechterlijke organisatie en reële toegang tot juridische procedures, ongehinderd door bijvoorbeeld hoge kosten.

Voor de beoordeling van de verschillende voorstellen uit de verkiezingsprogramma's gebruikt de commissie een kleurensysteem:

- GROEN** → Plannen die de rechtsstaat kunnen verbeteren of versterken.
- GEEL** → Plannen die een risico vormen voor de rechtsstaat; en
- ROOD** → Plannen die in strijd zijn met beginselen van rechtsstatelijkheid.

De programma's werden getoetst aan de hand van zeven thema's: grondrechten, staatsinrichting en Grondwet, onafhankelijke rechtspraak, toegang tot het recht, veiligheid en strafrecht, asiel en migratie, en digitalisering, privacy en toezicht.

Belangrijkste bevindingen

Versterking van de Rechtsstaat

Verschillende partijen stellen verbeteringen voor op het gebied van checks and balances en burgerbescherming:

- **Grondwettelijke Toetsing:** Meerdere partijen (waaronder CDA, D66, GL/PvdA, PvdD, VOLT) pleiten voor het opheffen van het toetsingsverbod (artikel 120 Grondwet), waardoor rechters wetten aan de Grondwet kunnen toetsen. Dit wordt gezien als een versterking van de handhaving van grondrechten.
- **Rechterlijke Onafhankelijkheid:** Voorstellen om de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht te vergroten, zoals het verzelfstandigen van de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State (NSC, SP, VVD) en het geven van een eigen begroting aan de Raad voor de Rechtspraak (GL/PvdA, PvdD, SP) worden als positief gekwalificeerd.
- **Burgergerichte Overheid:** Partijen (CDA, D66, GL/PvdA, NSC) stellen maatregelen voor om de menselijke maat terug te brengen bij de overheid, bijvoorbeeld door het wettelijk verankeren van het 'recht op vergissen'. Dit is een reactie op het falen van de rechtsstaat, zoals in de toeslagenaffaire.
- **Toegang tot het Recht:** Investerings in de sociale advocatuur, verhoging van vergoedingen en het verlagen van de kosten voor burgers bij een rechtszaak (Denk, D66, GL/PvdA, PvdD, SP, VOLT) worden gezien als directe versterking van de toegang tot het recht.
- **Digitale Grondrechten en Privacy:** Voorstellen ter versterking van de bescherming van persoonsgegevens, transparantie van algoritmes, en de introductie van een verplicht algoritmeregister (BBB, CDA, CU, D66, GL/PvdA, NSC, PvdD, SP, VOLT) zijn groen gekwalificeerd.

Aantasting van de Rechtsstaat

Er zijn diverse voorstellen gesignaleerd die in strijd zijn met fundamentele rechtsstatelijke beginselen en internationale verplichtingen:

- **Asiel en Migratie:** Dit thema bevat de meeste 'rode' kwalificaties.
 - *Asielstop/Maximum Instroom:* Voorstellen voor een totale asielstop of het instellen van

- een maximum aan de instroom van asielzoekers (BBB, FvD, JA21, PVV) zijn in strijd met het internationale beginsel van non-refoulement, zoals voortvloeiend uit Europese en internationale mensenrechtenverdragen, het Vluchtelingenverdrag en Unierecht .
- *Externalisering Asielprocedures*: Het alleen buiten de EU in behandeling nemen van asiel-aanvragen (CDA, FvD) wordt ook als strijdig met het beginsel van non-refoulement beoordeeld.
 - *Statushouders*: Het afschaffen van voorrang voor statushouders bij sociale huurwoningen (BBB, FvD, JA21, PVV, VVD) wordt als ongelijke behandeling en strijdig met de Grondwet gezien.
 - *Versobering Opvang*: Het maximaal versoberen van de opvang voor kansarme/overlastgevende asielzoekers (NSC, VVD) is in strijd met geldende wettelijke normen en Europese/internationale verplichtingen.
- **Grondrechten en Non-discriminatie:**
 - *Discriminatie op Basis van Religie/Levensovertuiging*: Een algemeen verbod op islamitisch onderwijs (PVV) of een verbod op het oprichten van nieuwe islamitische scholen (BBB) is in strijd met het discriminatieverbod en de vrijheid van onderwijs.
 - *Demonstratierecht*: Diverse partijen (BBB, CU, JA21, NSC, PVV, SGP) stellen een algemeen en absoluut verbod op gezichtsbedekking tijdens demonstraties voor, wat in voorkomende gevallen strijdig kan zijn met de vrijheid van meningsuiting en vergadering (Artikel 10 en 11 EVRM).
 - **Toegang tot het Recht (Collectieve Acties)**: Voorstellen om het procederen in het 'algemeen belang' door belangenorganisaties te verbieden (BBB, FvD, JA21, VVD) beperken de toegang tot de rechter in belangrijke zaken en tasten de effectiviteit van de rechtsstaat aan.
 - **Internationale Rechtsorde en Trias Politica:**
 - *Verdragsopzegging*: Het opzeggen van fundamentele internationale verdragen zoals het EVRM en het VN-Vluchtelingenverdrag (FvD, PVV) tast de Nederlandse rechtsstaat in haar kern aan.
 - *Rechterlijke Onafhankelijkheid*: Een voorstel van FvD om rechters met een Wet op de Rechtsvinding te verplichten de wet te interpreteren naar de oorspronkelijke bedoeling van de wetgever, breekt in op de onafhankelijkheid van de rechtspraak en verstoort het evenwicht in de trias politica.

Risico's voor de Rechtsstaat

De categorie Geel wijst op voorstellen die risico's met zich meebrengen, vaak vanwege onduidelijke juridische uitwerking of mogelijke strijdigheid met waarborgen:

- **Inperking Procedurele Rechten**: Bij verkorting van bezwaartermijnen of aanscherping van het belanghebbende criterium bij procedures (CDA, CU, Denk, NSC, VOLT, VVD) wordt het risico gelopen dat er geen sprake meer is van een effectief rechtsmiddel (Artikel 13 EVRM).
- **Privacy en Datagebruik**: Voorstellen om privacywetgeving weg te halen ten gunste van informatie-uitwisseling (BBB, CU, CDA, VVD) en het uitrusten van politie met bodycams (FvD, PVV) kunnen het recht op privacy in gevaar brengen.
- **Veto en EU-recht**: Het nastreven van een opt-out op Europees asielbeleid (NSC, PVV, VVD) raakt aan het supranationale karakter van de EU en de plicht tot gemeenschapstrouw, wat rechtsstatelijke risico's oplevert.

Slotconclusie

Iedere staat is gehouden om de basisprincipes van de rechtsstaat te omarmen en na te volgen. Met dit rapport heeft de commissie geprobeerd inzichtelijk te maken wat die rechtsstatelijke basisprincipes precies zijn en hoe politieke keuzes in de verkiezingsprogramma's zich daartoe verhouden. Dit doet de commissie los van politieke ideologie. De commissie baseert zich uitsluitend op algemeen aanvaarde rechtskundige normen, geldende wetten en verdragen. De rechtsstaat is nooit af en vereist permanente aandacht en onderhoud.

Inleiding

Waarom een rechtsstatelijke toets van de verkiezingsprogramma's?

In aanloop naar de verkiezingen van de Tweede Kamer van 2012 heeft de Nederlandse Orde van Advocaten voor het eerst een door haar ingestelde onafhankelijke commissie opdracht gegeven tot een rechtsstatelijke toetsing van de verkiezingsprogramma's van de politieke partijen. Het belang van die toetsing bleek groot, want de uitkomsten waren zorgelijk. Dit was aanleiding om de toetsing ook met de verkiezingen van 2017, 2021 en 2023 te herhalen. Die rapporten konden op groeiende algemene belangstelling rekenen. Dit werd versterkt door pijnlijke misstanden binnen de Nederlandse overheid die het gevolg waren van de miskenning en verwaarlozing van de beginselen van die rechtsstaat. Zie hierover **het rapport van de Staatscommissie rechtsstaat met als titel 'De gebroken belofte van de rechtsstaat'**.

De toetsing van de verkiezingsprogramma's draagt de NOvA op aan een externe, onafhankelijke, in samenstelling wisselende, brede commissie van wetenschappers, oud-rechters en advocaten. De commissie werkt met een zogeheten quick scan: een korte inventarisatie van de programma's, beperkt tot een analyse van de tekst zelf. De bedoeling van deze rechtsstatelijke toets is om het brede publiek vóór de verkiezingen te informeren of en in hoeverre de concrete voorstellen in de verkiezingsprogramma's onze rechtsstaat kunnen versterken dan wel verzwakken of zelfs aantasten. Die commissie werkt daarbij met kleuren. Voorstellen die de rechtsstaat kunnen versterken worden groen gemarkeerd, voorstellen die de rechtsstaat kunnen verzwakken zijn geel en voorstellen die in strijd zijn met beginselen van rechtsstatelijkheid worden met rood gemarkeerd.

De resultaten van de laatste toetsing van de verkiezingsprogramma's in 2023, stelden niet gerust. Zij lieten zien dat het fundamentele belang van de rechtsstaat weliswaar door alle partijen wordt onderkend en wordt uitgedragen, maar dat rechtsstatelijke beginselen vaak ondergesneeuwd raken wanneer concrete voorstellen voor, in en door de weerbarstige politieke praktijk worden gedaan. Bij de doorlichting in 2023 is gebleken dat tien van de achttien besproken programma's een of meer voorstellen bevatten die de commissie als rood heeft gesignaleerd. Ofschoon het karakter van de quick scan niet altijd ruimte laat voor noodzakelijke nuancering en wetenschappelijke onderbouwing, is er wel sprake van een tendens waaruit blijkt dat politieke partijen in verkiezingsprogramma's steeds vaker de grenzen van de rechtsstaat opzoeken en dat de rechtsstatelijke kaders steeds minder vanzelfsprekend worden.

Bij de vorming van de vorige coalitie van PVV, VVD, NSC en BBB heeft dit geleid tot het afspreken van de zogeheten 'gemeenschappelijke basislijn voor het waarborgen van de Grondwet, de grondrechten en de democratische rechtsstaat'. Daarmee onderschreven alle vier partijen de beginselen van de rechtsstaat. Die woorden op papier zijn belangrijk, maar de daden spreken het laatste woord. Die daden zouden blijken uit de

concrete plannen in een door de partijen opgesteld akkoord op hoofdlijnen, hetgeen de basis vormde voor een regeerprogramma, dat op 14 september 2024 is gepresenteerd. De Nederlandse Orde van Advocaten heeft dit regeerprogramma voor het eerst door een nieuw samengestelde commissie laten toetsen. Dit was voor het eerst. Op 10 oktober 2024 presenteerde deze commissie haar **rapport**.

In deze quick-scan van het regeerprogramma kregen 6 (zes) onderdelen de kwalificatie GROEN, 28 (acht-en-twintig) onderdelen de kwalificatie GEEL en 9 (negen) onderdelen de kwalificatie ROOD. In haar slotbeschouwing constateerde de commissie dat de rechtsstaat een onrustig bezit is.

Het kabinet heeft vervolgens een aantal als negatief voor de rechtsstaat gekwalificeerde voornemens doorgezet, hetgeen onder meer tot kritische adviezen van de Raad van State heeft geleid. Vaker dan in het verleden heeft het kabinet er vervolgens blijk van gegeven met deze adviezen geen genoegen te nemen en deze adviezen zelfs naast zich neer te leggen. De commissie acht dit een zorgelijke ontwikkeling, die ook haaks staat op een noodzakelijke rechtsstatelijke cultuur die juist het cement vormt voor rechtsstatelijke instituties

De Nederlandse Orde van Advocaten (NOvA) heeft om die reden een deels nieuw samengestelde commissie opnieuw opdracht gegeven om de verkiezingsprogramma's van een aantal partijen rechtsstatelijk te toetsen. Het zijn immers juist advocaten die dag in dag uit een wezenlijke rol spelen bij de juridische bescherming van rechten en vrijheden van burgers in een democratische samenleving.

Hoe is de commissie te werk gegaan?

De commissie heeft van de NOvA opdracht gekregen om onafhankelijk een rapport op te stellen over het rechtsstatelijke gehalte van de verkiezingsprogramma's van partijen die momenteel in de Tweede Kamer vertegenwoordigd zijn. Dit houdt in dat de commissie een rechtsstatelijke toets heeft uitgevoerd op de verkiezingsprogramma's van de volgende partijen:

BoerBurgerBeweging (BBB)
Christen Democratisch Appèl (CDA)
ChristenUnie (CU)
Denk
D66
Forum voor Democratie (FvD)
GroenLinks (GL)/Partij van de Arbeid (PvdA)
JA21
Nieuw Sociaal Contract (NSC)
Partij voor de Dieren (PvdD)
Partij voor de Vrijheid (PVV)
Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP)
Socialistische Partij (SP)
Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD)
Volt

De commissie werkt met een quick scan. De commissie heeft bij deze scan de feitelijke tekst, zoals deze in de verschillende concept-programma's is gehanteerd tot uitgangspunt genomen. Bij verwijzing naar de paginanummers van de getoetste verkiezingsprogramma's houdt de commissie in beginsel dan ook de paginanummering van de concept-rapporten aan. Het is de commissie niet ontgaan, dat een aantal partijprogramma's nadien tijdens partijcongressen nog zijn geamendeerd. Daar waar deze amendementen van invloed zijn op de door de commissie afgegeven kwalificaties is hiermee zoveel als mogelijk rekening gehouden. De commissie heeft bij een groot aantal voorstellen die door partijen zijn gedaan uitgebreid stilgestaan. De beperkte tijdspanne waarbinnen dit rapport tot stand moest komen, liet echter geen uitgebreide wetenschappelijke en volledige analyse toe. Dat is ook niet de bedoeling van deze quick scan, die juist is bedoeld om het brede publiek vanuit rechtsstatelijk perspectief vóór de verkiezingen te informeren.

De commissie heeft zich in de onderhavige rapportage gebogen over een aantal thema's, dat de rechtsstatelijke agenda bepaalt. Zij heeft daarbij in het bijzonder ook aandacht besteed aan de positionering van de rechtsbescherming binnen de rechtsstaat. De rechtsstatelijke toets is verricht aan de hand van een vooraf vastgesteld toetsingskader, dat aansluit bij de kaders zoals deze bij de eerdere rechtsstatelijke toetsen van de verkiezingsprogramma's en het regeerprogramma zijn gehanteerd.

Leeswijzer

In hoofdstuk 1 geeft de commissie een korte beschouwing over de kenmerken van de rechtsstaat en de rechtsstatelijke bestuurscultuur. In hoofdstuk 2 geeft de commissie een toelichting op het door haar gehanteerde toetsingskader en de wijze van kwalificatie van de voorstellen in de verschillende verkiezingsprogramma's. In hoofdstuk 3 besteedt de commissie aandacht aan de rechtsstatelijke trends, zoals deze naar aanleiding van de actualiteit maar ook uit de door de partijen gedane voorstellen naar haar mening tot uitdrukking komen. In hoofdstuk 4 volgt dan de rechtsstatelijke toets per partijprogramma en per thema. Het rapport sluit af met een kort afrondend hoofdstuk 5.

Uitgangspunt van toetsing

Evenals bij de eerdere toetsing van de verkiezingsprogramma's en het regeerprogramma zal ook deze commissie zich beperken tot een basale juridische toets. Dat wil zeggen dat de commissie zich niet zal uitlaten over de rechtspolitieke opportuniteit van de plannen, maar zich alleen zal afvragen of de gepresenteerde plannen een versterking, een risico of juist een verslechtering van de Nederlandse rechtsstaat met zich meebrengen volgens de in de Nederlandse rechtsgemeenschap algemeen aanvaarde rechtsopvattingen over de rechtsstaat. De commissie hoopt dat haar rapport nuttig is voor reflecties op de rechtsstaat. Want de rechtsstaat is nooit af. Het is noodzakelijk, om met de commissie Remkes te spreken, onze democratische rechtsstaat te blijven versterken en op die manier toekomstbestendig te maken. Of om met de Staatscommissie rechtsstaat te spreken: 'De overheid

moet zich niet langer passief opstellen richting de rechtsstaat, maar de basisprincipes van deze rechtsstaat omarmen en navolgen. De rechtsstaat is een politiek werkwoord.' Dit geldt overigens niet alleen voor de overheid, maar ook voor diegenen die dagelijks binnen de rechtsstaat een belangrijke rol vervullen, zoals advocaten in hun rechtsstatelijke rol als hoeders van het recht. Ook deze commissie trekt zich die maatschappelijke verantwoordelijkheid aan.

Samenstelling van de commissie

De NOvA-commissie rechtsstatelijke toets regeerprogramma bestaat uit voorzitter Elaine Mak, hoogleraar Encyclopedie van de rechtswetenschappen en Rechtstheorie aan de Universiteit Utrecht; Jasper Krommendijk, hoogleraar Rechten van de Mens, verbonden aan de Radboud Universiteit; Lieneke Slingenberg, hoogleraar Migrants and the Rule of Law, verbonden aan de Vrije Universiteit Amsterdam; Channa Samkalden, advocaat en lid van de wetgevingsadviescommissie rechtsstatelijkheid van de Nederlandse orde van advocaten; Camilo Schutte, advocaat en voorzitter van de wetgevingsadviescommissie rechtsstatelijkheid van de Nederlandse orde van advocaten; Dino Bektesevic, advocaat en lid van de wetgevingsadviescommissie strafrecht van de Nederlandse Orde van Advocaten; en Thomas van Houwelingen-Boer, advocaat en lid van de wetgevingsadviescommissie vreemdelingenrecht van de Nederlandse Orde van Advocaten.

De Rechtsstaat

Wat zijn de kenmerken van een rechtsstaat?

Binnen een rechtsstaat kunnen burgers erop vertrouwen dat de overheid zich houdt aan de Grondwet en de Europese en internationale verdragen en regelgeving, dat eenieder gelijk is voor de wet en dat er geen sprake is van discriminatie. Zo weet iedere burger zich in een rechtsstaat verzekerd van de eerbiediging van de grondrechten. Binnen een rechtsstaat zijn burgers in staat hun vertegenwoordigers te kiezen die in een democratisch proces wet- en regelgeving vaststellen. Dit zijn wetten en regels die voorzienbaar en begrijpelijk zijn en die overheidshandelen voorspelbaar maken. Binnen een rechtsstaat hebben burgers daarnaast de mogelijkheid om in een eerlijk proces hun recht te halen bij een onpartijdige en onafhankelijke rechter.

De Staatscommissie rechtsstaat heeft in haar **rapport** vanuit dit burgerperspectief het belang benadrukt van de beschermende, democratische en voorwaardenscheppende kant van de rechtsstaat. De burger weet zich in dat licht binnen een rechtsstaat beschermd tegen willekeurige machtsuitoefening door de overheid, die democratisch is gekozen, waarbij diezelfde overheid voor deze burger de voorwaarden schept om ook daadwerkelijk aan de rechtsstaat te kunnen deelnemen. De aanstaande verkiezingen bieden voor de burger de mogelijkheid om letterlijk een stem te laten horen. Maar de rechtsstaat houdt niet op bij de verkiezingen. De burger moet zich ook binnen de rechtsstaat beschermd weten.

Met betrekking tot de beschermende kant van de rechtsstaat heeft de Europese Commissie voor Democratie door Recht, het gezaghebbende adviesorgaan van de Raad van Europa dat algemeen bekend staat als de Venetië-commissie, een vijftal kernelementen van de rechtsstaat gedefinieerd:

- Een overheid laat zich binnen een rechtsstaat leiden door de wet, waaronder ook Europese en internationale verdragen en regelgeving (legaliteit).
- Het recht moet in een rechtsstaat zeker, voorzienbaar en begrijpelijk zijn. Zo mogen strafbaarstellingen niet met terugwerkende kracht worden ingevoerd (rechtszekerheid).
- Een overheid mag niet willekeurig handelen, noch misbruik maken van haar bevoegdheden. Overheidsbevoegdheden dienen binnen een daartoe geldend wettelijk kader te passen.
- Binnen een rechtsstaat is eenieder gelijk voor de wet en mag er geen sprake zijn van discriminatie.
- Als vijfde kenmerk noemt de Venetië-commissie de toegankelijkheid tot het recht, die de aanwezigheid van een onafhankelijke en onpartijdige rechterlijke macht en het recht van eenieder op een eerlijk proces meebrengen.

De kern van een rechtsstaat is kortom dat alle machtsuitoefening enkel en alleen zijn oorsprong mag vinden in het recht. Recht gaat vóór macht. En dat brengt mee dat het recht zelf ook alleen tot stand mag komen volgens de regels van het recht. Het is de gedachte van de “rule of law”: niet mensen maar wetten regeren ons.

Wat verstaat de commissie onder rechtsstatelijke bestuurscultuur?

De rechtsstaat is geen statisch en statistisch gegeven dat zich in een definitie laat vangen. De rechtsstaat komt pas tot leven binnen een politieke, bestuurlijke en maatschappelijke context. Het gaat er immers om op welke manier gezagsdragers zich dag in dag uit tot de rechtsstatelijke normen en waarden verhouden en ernaar handelen. Een rechtsstatelijke bestuurscultuur vraagt om voorbeeldgedrag. Van gezagsdragers mag immers rechtsstatelijk leiderschap worden verwacht. Dit betekent elke dag opnieuw bij iedere wet, ieder besluit, ieder vonnis de principes van de rechtsstaat uitdragen en elkaar hier ook op scherphouden en aanspreken. Dit vereist een integere en transparante overheid, die doet wat ze zegt en zegt wat ze doet, waarbij zij publiekelijk verantwoording aflegt en waar nodig zichzelf corrigeert of laat corrigeren. Rechtsstatelijk verval kenmerkt zich door kleine stapjes waarin telkens weer concessies aan constitutionele beginselen en grondrechten worden gedaan. Wil een rechtsstaat weerbaar zijn tegen verval dan moeten de waarden en beginselen daarvan niet alleen geïnternaliseerd zijn bij de gezagsdragers, de volksvertegenwoordigers en alle andere deelnemers aan het publieke debat maar moeten zij allen zich ook steeds naar die waarden gedragen.

In een rechtsstatelijke bestuurscultuur krijgen maatschappelijke actoren en burgers voorts de ruimte om schendingen van rechtsstatelijke beginselen te signaleren en hiertegen met legitieme middelen op te komen. Rechtsbijstand en vrije toegang tot een onafhankelijke rechter in een eerlijk proces zijn daarbij onontbeerlijk. Binnen een rechtsstatelijke bestuurscultuur heerst vooral de overtuiging dat het huis van de rechtsstaat nooit af is en dat zowel gezagsdragers als burgers hier gezamenlijk en voortdurend aan bouwen. In een rechtsstatelijke bestuurscultuur gaat het openbaar gezag niet op zoek naar wat volgens de (vaak internationaal vastgelegde) minimumnormen rechtsstatelijk al dan niet nog net mag, maar eist van alle actoren een actieve betrokkenheid om in het licht van de maatschappelijke ontwikkelingen de rechtsstaat uit te bouwen, te versterken en robuust te houden. De overheid behoort de rechtsstaat niet te zien als een hindernis, maar als instrument en voorwaarde van goed bestuur.

In een rechtsstatelijke bestuurscultuur past een overheid die zichzelf gebonden weet aan de grondwet en aan de Europese en internationale verdragen en hier te goeder trouw uitvoering aan geeft. Een onafhankelijke rechterlijke macht toetst daarbij of dit ook daadwerkelijk gebeurt. Voorts geldt dat vertrouwen de basis van een rechtsstatelijke bestuurscultuur is. Dit betreft niet alleen wederzijds vertrouwen tussen de diverse machten, maar ook vertrouwen tussen overheid en maatschappelijk middenveld en burger. Daarbij hoort het binnen de grenzen van de wet elkaar de ruimte laten, elkaars rollen respecteren en elkaar vertrouwen geven. Dit betekent ook dat iedere actor de verantwoordelijkheid neemt en

verantwoording aflegt, daar waar rechtsstatelijke waarden in het geding komen. Bevoegdheden die de wet toekent, mogen enerzijds niet tandoos zijn, maar anderzijds ook niet worden misbruikt. Misbruik ligt altijd op de loer, bijvoorbeeld als de bevoegdheid wordt gebruikt voor een ander doel dan waarvoor de wet is geschreven of als de uitoefening van de bevoegdheid in een concreet geval of voor een bepaalde groep personen onevenredig uitpakt. Een rechtsstatelijke bestuurscultuur kenmerkt zich door open en transparant handelen met voortdurende zelfreflectie en waar nodig corrigerend handelen van het eigen optreden als dat voorzienbaar tot onbedoelde of onevenredige gevolgen leidt. Hierbij past bijvoorbeeld niet dat regering en parlement de grenzen van het recht opzoeken en zo de uiteindelijke wettelijke toets naar de rechterlijke macht doorschuiven, om deze vervolgens na gedane uitspraken te bekritisieren.

Het toetsingskader

De commissie heeft bij de toets van de verkiezingsprogramma's een toetsingskader gehanteerd, waarbij zij in het kader van de continuïteit grotendeels de aansluiting heeft gezocht bij het toetsingskader dat eerdere commissies rechtsstatelijke toets verkiezingsprogramma's en regeerprogramma hebben gebruikt.

Bij de analyse heeft de commissie zich door de volgende vragen laten leiden:

1. Houden de plannen rekening met de eis dat de overheid voorspelbaar moet zijn en zich hierbij ook zelf aan de regels moet houden en hierop aanspreekbaar is? (Betrouwbare overheid)

Dit onderdeel gaat onder meer over legaliteit, voorzienbaarheid en kenbaarheid van beleid, het respecteren van algemene rechtsbeginselen als rechtszekerheid, rechtsgelijkheid, evenredigheid en het voorkomen van misbruik van recht. Het gaat ook over de burgergerichte overheid die aansprakelijk en aanspreekbaar is op haar handelen, die transparant is en die verhoudingen tussen de verschillende staatsmachten respecteert. De commissie heeft bij de beantwoording van de eerste vraag in haar scan de volgende drie minimumeisen in acht genomen:

- a) Een voorspelbare overheid houdt zich aan de eigen regels en aan de regels waaraan zij zich internationaal en in Europees verband heeft gebonden en zorgt er ook voor dat de burgers haar hierop kunnen aanspreken.
- b) Een overheid zorgt ervoor dat zij haar macht niet misbruikt; haar handelen baseert op rechtmatig in de wet verankerd en voor burgers kenbaar beleid en dat zij haar macht op een van tevoren duidelijke en achteraf te controleren manier uitvoert en hier ook proactief verantwoording over aflegt en transparant over is.
- c) Niemand mag gestraft worden voor iets dat nog niet strafbaar was op het moment dat het feit werd begaan.

2. Worden door de overheid de fundamentele rechten en vrijheden van burgers gerespecteerd?

Een democratische rechtsstaat kan alleen een democratische rechtsstaat zijn als de overheid fundamentele rechten en vrijheden van de mens eerbiedigt. Onder deze rechten valt het recht op gelijke behandeling, hetgeen een verbod op discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, handicap, seksuele gerichtheid of welke grond ook inhoudt. Maar hieronder vallen ook: de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van godsdienst, de vrijheid van vereniging en vergadering, het recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer en het recht om leden van vertegenwoordigende organen te kiezen. Onder fundamentele rechten en vrijheden worden in dit verband de nationaal en inter-

nationaal algemeen erkende politieke rechten en vrijheden verstaan, al dan niet in samenhang met het non-discriminatiebeginsel.

Dat betekent echter niet dat deze rechten burgers carte blanche geven om ongebreideld een eigen gang te gaan. De vrijheid van de een eindigt daar waar de vrijheid van de ander of de openbare orde in het gedrang komt. Over de reikwijdte, rangorde en onderlinge verhouding van fundamentele rechten en vrijheden bestaat dan ook veel politieke en juridische discussie. Deze discussies kunnen in een democratie als de onze vrijelijk worden gevoerd, waarbij de debatten veelal laten zien dat er vanuit rechtsstatelijk oogpunt voor veel van de ingenomen posities wel iets te zeggen valt.

De commissie kiest geen partij in de discussies over de exacte reikwijdte van grondrechten en vrijheden. Deze discussies horen thuis in de politieke arena. Onder de fundamentele rechten en vrijheden rekent de commissie in het kader van deze rapportage de klassieke grondrechten, zoals hierboven genoemd. Dat betekent niet dat de commissie geen oog heeft gehad voor de sociale grondrechten. Dit zijn onder andere het recht op huisvesting, sociale zekerheid, gezondheidszorg en onderwijs. Deze grondrechten zijn niet altijd afdwingbaar bij de rechter, maar vergen inspanning en beleidskeuzes van de overheid, waardoor zij naar hun aard op diverse wijze door de politiek worden ingekleurd. Niettemin is er een algemeen besef dat de beginselen van rechtsstatelijkheid ook meebrengen dat de kern van de sociale grondrechten moet worden gerespecteerd, omdat anders de bescherming van de rechtsstaat voor bepaalde groepen mensen niet meer dan een waan is. Verwezen wordt naar de brede maatschappelijke en politieke aandacht rond de bestaanszekerheid van economisch kwetsbare groepen mensen. In zoverre speelt ook de kern van sociale grondrechten een rol bij toetsing aan beginselen van rechtsstatelijkheid.

3. Hebben de burgers een effectieve toegang tot een onafhankelijke rechter?

Artikel 17 van de Grondwet bepaalt dat niemand tegen zijn wil mag worden afgehouden van de rechter die de wet hem/haar toekent. Een staat die een burger niet in de gelegenheid stelt effectief recht te halen kan geen rechtsstaat zijn. En op grond van artikel 13 van het Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) dient er in elk geval steeds een effectief rechtsmiddel te zijn voor een nationale instantie als de grondrechten in het geding zijn.

Effectieve toegang tot een onafhankelijke rechter betekent dat er een solide rechterlijke organisatie moet bestaan, waarin rechters over de aan hen voorgelegde geschillen enerzijds tijdig en efficiënt kunnen beslissen, maar anderzijds ook de tijd en de middelen hebben om het toepasselijke recht voor het concrete geval te vinden.

In de tweede plaats moeten rechters hun ambt onafhankelijk en onpartijdig kunnen uitoefenen. Met onpartijdig wordt hier bedoeld: ongevoelig voor druk vanuit procespartijen of vanuit de samenleving (de publieke opinie) om een vooringenomen positie ten opzichte van één van de procespartijen in te nemen. Daarnaast moeten rechtszoekenden ook een reële mogelijkheid hebben om een gerechtelijke procedure te voeren. Toegang tot de rechter die slechts op papier bestaat, omdat de burger of een categorie burgers door feitelijke be-

lemmeringen (zoals bijvoorbeeld: hoge kosten) stelselmatig van het voeren van een proces wordt afgehouden, is onvoldoende.

In het kader van de derde toets betreft de commissie nadrukkelijk ook het recht op een behoorlijk proces, zoals inmiddels neergelegd in artikel 17 Grondwet en voor Nederland ook al volgde uit onder andere artikel 6 EVRM. In strafzaken betekent dit onder meer dat een verdachte van een strafbaar feit voor onschuldig wordt gehouden totdat het feit waarvan hij wordt beschuldigd door een rechter is vastgesteld; dat de verdachte een zwijgrecht toekomt; dat de verdachte niet zal worden gemarteld; dat de verdachte het recht heeft kennis te nemen van de aanklacht; hij het recht heeft op advies en bijstand van een advocaat en op een tijdige behandeling van zijn zaak. Verder acht de commissie hierbij relevant dat ook burgers die uiteindelijk veroordeeld zijn, een menswaardige behandeling verdienen in overeenstemming met de nationale en internationale normen, waarbij er ook de nodige aandacht is voor re-integratie in de samenleving.

De commissie hanteert bij de beantwoording van de derde vraagstelling de volgende minimumnormen:

- a) Er bestaat een efficiënte en solide rechterlijke organisatie, waarin rechters tijdig beslissen.
- b) Rechters moeten hun ambt onafhankelijk en onpartijdig kunnen uitoefenen met voldoende tijd en middelen.
- c) Burgers hebben recht op een eerlijk proces en kunnen hun geschillen onderling en met de overheid aan een onafhankelijke en onpartijdige rechter voorleggen. In strafzaken heeft de verdachte van een strafbaar feit recht op een eerlijk proces en wordt deze voor onschuldig gehouden totdat het tegendeel voor de rechter bewezen is.

Kwalificatie van de verschillende voorstellen

In hoofdstuk 4 toetst de commissie de verkiezingsprogramma's aan het toetsingskader van rechtsstatelijkheid en kwalificeert de plannen aan de hand van een drietal kleuren, te weten:

- GROEN** ▶ Plannen die de rechtsstaat kunnen verbeteren of versterken.
- GEEL** ▶ Plannen die een risico vormen voor de rechtsstaat; en
- ROOD** ▶ Plannen die in strijd zijn met beginselen van rechtsstatelijkheid.

De commissie geeft hierbij geen stemadvies. De commissie doet in dit kader dan ook geen politieke uitspraken. Zij signaleert alleen of een bepaald plan naar haar mening positief of negatief voor de rechtsstaat kan uitpakken volgens de in Nederland algemeen aanvaarde beginselen van de rechtsstaat. Plannen die geen wezenlijke verandering brengen in de huidige situatie of die niet enigszins zijn geconcretiseerd, worden verder niet in deze rapportage besproken.

De commissie heeft ervoor gekozen om iedere kwalificatie daarnaast te voorzien van een afzonderlijke toelichting. Deze toelichting is bedoeld ter nadere onderbouwing en om de betreffende voorstellen in een bredere rechtsstatelijke context te plaatsen.

De commissie heeft een quick scan verricht. Dat houdt in dat de tekst van de verkiezingsprogramma's tot uitgangspunt is genomen en dat er over het onderzoek met geen van de betrokken partijen een nadere uitwisseling van informatie heeft plaatsgevonden. Een verkiezingsprogramma is geen juridische tekst. Zo heeft de commissie de inhoud ook niet bekeken.

De commissie heeft bij de toetsing van de partijprogramma's per partijprogramma een onderverdeling gemaakt aan de hand van een aantal thema's. Deze onderverdeling vergemakkelijkt een thematische vergelijking tussen de getoetste partijprogramma's.

Deze thema's zijn:

thema grondrechten

- voorstellen met betrekking tot grondrechten
- voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

thema staatsinrichting en Grondwet

- voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie
- voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid
- voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid
- voorstellen met betrekking tot de Europese Unie

thema onafhankelijke rechtspraak

- voorstellen met betrekking tot de rechtspraak

thema toegang tot het recht

- voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand
- voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht
- voorstellen met betrekking tot de advocatuur

thema veiligheid en strafrecht

- voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging
- voorstellen over preventieve maatregelen
- voorstellen met betrekking tot de inrichting van het strafrecht en het strafproces
- voorstellen met betrekking tot het invoeren van nieuwe strafbaarstellingen

thema asiel en migratie

- voorstellen met betrekking tot asiel
- voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie
- voorstellen met betrekking tot naturalisatie

thema digitalisering, privacy en toezicht

- voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmes en AI-gebruik
- voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten
- voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

Trends

Algemeen

Sinds de NOvA in 2012 voor de eerste keer een onafhankelijke toets van de programma's voor de Tweede Kamerverkiezingen organiseerde, is de belangstelling voor de rechtsstaat in Nederland en voor de toetsingsrapporten gestaag toegenomen. Waar in de aanloop naar verkiezingen diverse experts commentaar geven op onderdelen van programma's, onderscheidt de toets van de door de NOvA ingestelde commissie zich door de presentatie van een overkoepelende analyse van de voorstellen van de politieke partijen. De toegenomen aandacht voor rechtsstatelijkheid kan gekoppeld worden aan een zorgwekkende trend, namelijk de toename van voorstellen in partijprogramma's die strijdig zijn met beginselen van rechtsstatelijkheid of op zijn minst een risico vormen voor de rechtsstaat. Die trend is niet alleen zichtbaar in Nederland, maar eerder al in ons omringende landen in de Europese Unie en recent in de Verenigde Staten onder president Trump. Een hoopvol aspect is desalniettemin dat de toets van de verkiezingsprogramma's ook nog steeds een lijst van voorstellen in beeld brengt die de rechtsstaat kunnen versterken.

Ook de toetsing van de verkiezingsprogramma's in 2025 geeft zicht op trends die samenhangen met rechtsstatelijkheid. Uit de analyse komt een aantal 'rode draden' naar voren die de thema's overstijgen.

Een eerste algemene trend betreft de strekking van veel voorstellen richting een grotere bemoeienis van de overheid op diverse terreinen. Enerzijds betreft dit voorstellen die de overheid meer regie geven over de markt, op gebieden zoals zorg, huisvesting en de arbeidsmarkt. De commissie constateerde in **de toets van de verkiezingsprogramma's 2023** dat deze tendens van versterkte regulering en toezicht getuigt van het belang van zorg van de overheid voor de publieke zaak. Een en ander staat ten dienste van een overheid als hoeder van het algemeen belang en kan de rechtszekerheid, grondslag voor een voorspelbare overheid, ten goede komen. Anderzijds is met betrekking tot sterkere overheidsregie een tendens naar meer controle te zien in voorstellen die raken aan de sfeer van fundamentele rechten en vrijheden en aan het stelsel van rechtsbescherming. Voorbeelden zijn een wens tot meer controle op onderwijs (van scholen tot universiteiten), voorstellen die leiden tot een inperking van de rechterlijke beslissingsvrijheid en beoordelingsruimte, en sturing op de inzet van advocaten voor sociale rechtsbijstand. Juist bij dit type voorstellen signaleert de commissie risico's en in sommige gevallen regelrechte strijdigheid met beginselen van rechtsstatelijkheid.

Een tweede algemene trend betreft het grote aantal voor de rechtsstaat zorgwekkende voorstellen op het terrein van asiel en migratie. In **de toets van het regeerprogramma** van het kabinet-Schoof merkte de commissie op dat, waar de overheid lessen heeft getrokken uit schrijnende humanitaire situaties zoals in de Toeslagenaffaire, met de voorstellen

over asiel en migratie voor andere groepen mensen de rechtsstaat wordt afgebroken. De commissie signaleert nogmaals dat een democratische rechtsstaat die groepen mensen categorisch uitsluit van zijn verworvenheden, naar zijn aard geen volwaardige democratische rechtsstaat kan zijn.

Een derde algemene trend, tot slot, betreft het aantal voorstellen dat – in bredere zin dan met betrekking tot asiel en migratie – ingaat op de bescherming van minderheidsgroepen in de samenleving. Dit betreft zowel voorstellen die de gelijke behandeling en rechtsbescherming van minderheidsgroepen willen versterken als voorstellen die bepaalde waarborgen willen afbouwen. De commissie benadrukt in dit verband dat een democratische rechtsstaat niet zonder de bescherming van minderheidsgroepen kan.

Naast deze algemene trends komen uit de analyse van de commissie ook overkoepelende inzichten naar voren met betrekking tot specifieke onderwerpen. Deze worden hierna beschreven, waarbij we de thematische structuur aanhouden die ook is gebruikt voor de analyse van de verkiezingsprogramma's.

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

Meerdere partijen doen voorstellen om de kiesgerechtigde leeftijd te verlagen. Samen met voorstellen die beogen de drempels voor de uitoefening van het kiesrecht lager te maken (zie bijvoorbeeld ook voorstellen met betrekking tot de mogelijkheid van het kiezen in het buitenland) kan worden geconcludeerd dat dit een verruiming en verbetering van het politieke grondrecht tot de uitoefening van het passief kiesrecht inhoudt, wat als een rechtsstatelijke verbetering kan gelden.

Een aantal partijprogramma's stelt een versterking van de grondrechten voor ten aanzien van digitale ontwikkelingen om met name privacy, autonomie en zeggenschap van burgers te beschermen.

Diverse partijen stellen veranderingen voor ten aanzien van het demonstratierecht. De voorstellen bestaan vooral uit beperkingen die aan demonstranten worden opgelegd, zoals een generiek verbod op het dragen van gezichtsbedekkende kleding. Zo'n verbod kan momenteel al worden opgelegd door de burgemeester, als daartoe in een specifiek geval redenen bestaan. Een generiek verbod laat echter onvoldoende ruimte om per geval te beoordelen of de beperking gerechtvaardigd is, mede in het licht van het EVRM. Dat brengt een risico op schendingen van het demonstratierecht met zich. Vervolgens bestaat bovendien het gevaar dat naar de rechter wordt gewezen als die achteraf tot het oordeel komt dat de beperking in strijd is met het demonstratierecht, terwijl die beperking op voorhand al voorzienbaar was.

voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

Er zijn nog altijd voorstellen die specifieke groepen in de samenleving in een nadelige uitgezonderde positie plaatsen, zoals bijvoorbeeld: een verbod op versterkte gebedsoproepen, een verbod op ritueel slachten, of een verbod op het gebruik van Arabisch in overheidspublicaties.

Verscheidende programma's bevatten openlijk discriminatoire uitlatingen, bijvoorbeeld over mensen enkel om de reden dat zij een islamitische achtergrond hebben. Dat wil niet zeggen dat in een democratische rechtsstaat geen plaats is voor kritiek op de islam, maar die kritiek vindt haar grens waar door generalisering en veronderstellingen over hun 'anders zijn' wordt gediscrimineerd. Deze toonzetting is zorgwekkend doordat zij indruist tegen een rechtsstatelijke bestuurscultuur. Daarnaast kan zij bijdragen aan polarisatie in het politieke en maatschappelijke debat.

Bij een rechtsstatelijke cultuur hoort ook een voorbeeldrol. In de verkiezingsprogramma's is een verharding van het taalgebruik duidelijk te lezen. Die verharding heeft niet alleen impact op papier, maar ook in de samenleving. Het 'wegzetten' van groepen mensen in de samenleving verdraagt zich niet met een democratische rechtsstaat. De commissie vindt het daarnaast bijzonder zorgwekkend dat sommige verkiezingsprogramma's zich ook afkeren van instituties als de Raad van State of de rechterlijke macht, die alleen vanuit een stevige onafhankelijke positie hun fundamentele rol kunnen vervullen bij het waarborgen van de rechtsstaat.

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

Een algemene trend die zichtbaar is, betreft het geven van groen licht voor constitutionele toetsing, waarbij veel partijen deze toets door de gewone rechter willen laten uitvoeren in plaats van een apart op te richten constitutioneel hof.

Er wordt ook een aantal voorstellen gedaan die zien op de samenwerking tussen de centrale overheid en decentrale overheden. Dit zijn voorstellen die met name zien op voldoende financiële slagkracht en autonomie. Deze voorstellen zijn als zodanig niet door de commissie beoordeeld, maar kunnen wel een positief effect hebben op de rechtsstatelijkheid in het algemeen en het maatwerk voor de burger in het bijzonder.

voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid

Meerdere partijen doen voorstellen om het parlement te versterken, waarbij veel belang wordt gehecht aan een kwalitatief wetgevingsproces en de controlerende functie van het parlement.

Ook zijn er voorstellen die aansturen op intrekking van wetten, zoals de klimaatwet. In dit kader moet naast het internationale recht en de fundamentele rechten ook het belang van rechtszekerheid overwogen worden. Daarnaast worden voorstellen gedaan tot het afschaffen en intrekken van bepaalde rechten, zoals bijvoorbeeld subsidies. Dit zal in ieder geval met in acht name van de wettelijke regels moeten gebeuren in het kader van rechtszekerheid.name van de wettelijke regels moeten gebeuren in het kader van rechtszekerheid.

Van belang voor de rechtsstaat zijn de voorstellen van een aantal partijen die gericht zijn op het waarborgen van een interne partijdemocratie bijvoorbeeld door middel van een wet op de politieke partijen.

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

In een groot aantal verkiezingsprogramma's wordt aangegeven, dat de toeslagenaffaire en aardgasproblematiek versneld en burgergericht moeten worden opgelost. Dit past in een brede trend in de verkiezingsprogramma's, namelijk dat de overheid burgergericht en op maat dient op te treden. Concreet worden in verschillende programma's voorstellen gedaan voor compensatie- of herstellfondsen voor groepen burgers. Het gaat dan om direct getroffen en van misstanden, zoals de Toeslagenaffaire, de mijnbouwschade in Limburg, de afstandsmoeders die hun kind gedwongen hebben afgestaan, en slachtoffers van de Q-koortsepidemie. Daarnaast gaat een voorstel in op een herstellfonds voor nazaten van tot slaaf gemaakten.

Met de aandacht voor burgergerichte benaderingen hangt samen dat in een aantal partijprogramma's voorstellen voor de introductie van een 'vergisrecht' en andere voorstellen worden gedaan die strekken tot een meer burgergerichte overheid, waarbij het vertrouwen in de burger tot uitgangspunt wordt genomen. Dit is ook in lijn met de aanbevelingen van de Staatscommissie rechtsstaat, waar in de inleiding en in hoofdstuk 2 aan wordt gerefereerd.

Er wordt met name in het kader van de wooncrisis ook een aantal voorstellen gedaan om bijvoorbeeld vergunningsprocedures te korten, bijvoorbeeld door bezwaartermijnen in te perken en de mogelijkheid tot het indienen van bezwaar te beperken door bijvoorbeeld het verkleinen van de categorie belanghebbenden. Ofschoon er vanuit burgergerichtheid zeker iets te zeggen valt voor het efficiënter inrichten van procedures, is het vanuit rechtsstatelijk oogpunt wel van belang dat er ook voldoende mogelijkheden open staan om overheidsbesluiten door de rechter te laten toetsen.

Ook is er een aantal voorstellen dat de regeldruk wil verlagen. Dit is een mooi voornemen, maar ook een al lang gekoesterde wens. Het kan raadzaam zijn te bekijken wat er ten grondslag ligt aan het almaar opstapelen van regelingen. Want waar de politieke partijen in hun programma's aan de ene kant voorstander lijken te zijn van deregulering, worden er aan de andere kant weer heel wat voorstellen gedaan die juist meer regelgeving bepleiten.

Er is ook een tendens waarneembaar waarbij partijen voorstellen om meer financiële ondersteuning te geven aan uitvoeringsinstanties, zoals bijvoorbeeld de IND, het COA en toezichthoudende instanties. Deze voorstellen zijn door de commissie niet als groen gekwalificeerd aangezien de commissie van mening is dat goed functionerende uitvoeringsdiensten een vanzelfsprekend onderdeel zijn van behoorlijk bestuur.

Diverse programma's bevatten voorstellen om de overheid op laagdrempelige wijze toegankelijk te laten zijn voor burgers, bijvoorbeeld door middel van fysieke of online loketten en door het gebruik van begrijpelijke taal in overheidscommunicatie. Daarnaast wordt bekeken hoe ambtenaren dichterbij de leefwereld van burgers kunnen komen, bijvoorbeeld door het doen van vrijwilligerswerk onder werktijd of door ervaringswerkers standaard in te zetten binnen de Rijksoverheid.

voorstellen met betrekking tot de Europese Unie

Meerdere partijen doen voorstellen die een wijziging van EU-Verdragen vereisen. Dit geldt bijvoorbeeld voor het behalen van opt-outs, het wijzigingen van terreinen waarop de EU bevoegd is, een verandering in de taken en verantwoordelijkheden van de EU-instellingen of zelfs wijzigingen in het recht op vrij verkeer van personen, één van de fundamenteën van de EU. Verdragswijzigingen verlangen unanimititeit; dat betekent dat alle lidstaten moeten instemmen en ratificeren. Dergelijke voorstellen kunnen op zichzelf natuurlijk een legitieme politieke keuze zijn, althans zolang dergelijke aanpassingen in lijn zijn met andere internationale verplichtingen. In dit verband wil de commissie erop wijzen dat door de meergelaagde rechtsorde bepaalde rechten en verplichtingen, zoals bijvoorbeeld het beginsel van non-refoulement, in meerdere verdragen geborgd worden (IVBPR, het Anti-folterverdrag, het Kinderrechtenverdrag, het VN-Vluchtelingenverdrag, het EVRM, het EU-Handvest). Opzegging van slechts een verdrag biedt in dat opzicht weinig soelaas. De ultieme consequentie van het opzeggen van nagenoeg alle (mensenrechten)verdragen verdraagt zich slecht met de grondwettelijke verplichting om de internationale rechtsorde te bevorderen, zoals neergelegd in artikel 90 Grondwet. Daarnaast is het vanuit het oogpunt van rechtsstatelijkheid van belang dat er **voldoende bronnen van recht** bestaan, naast de nationale wetgeving, zodat ook de nationale wetgever begrensd blijft door het recht.

Voorstellen tot wijziging van verdragen moeten evenmin als excuus worden gebruikt om reeds geldende Unierechtelijke verplichtingen niet langer na te leven. Men kan geen voorshot nemen op een mogelijk toekomstig ander juridisch kader. Niet-naleving is vanuit rechtsstatelijk perspectief problematisch. Hier geldt natuurlijk het beginsel pacta sunt servanda en het beginsel van loyale samenwerking of Unietrouw (zie bijvoorbeeld artikel 4(3) VEU).

Net als bij de toetsing van de verkiezingsprogramma's in 2023 constateert de commissie dat veel programma's ook voorstellen doen voor een meer democratisch Europa, bijvoorbeeld door versterking van de democratische legitimatie van de Europese besluitvorming, in het bijzonder die van het Europees Parlement, waarbij dit Parlement ook een grotere contro-

lerende rol krijgt ten opzichte van de Commissie. Bijna alle programma's benadrukken de wenselijkheid van sneller optreden tegen Lidstaten die het met de normen van de rechtsstaat niet zo nauw nemen. Dat zijn voor de rechtsstatelijkheid ook in Europa positieve vooremens. Een aantal partijen wil het bestaande instrumentarium versterken door bijvoorbeeld de conditionaliteitsverordening 2020/2092 of artikel 7 VEU te veranderen. Voorstellen ten aanzien van deze laatste procedure, die het mogelijk maakt om bijvoorbeeld stemrechten af te nemen van lidstaten, vereisen wederom een verdragswijziging.

De verkiezingsprogramma's bevatten daarnaast diverse voorstellen die verband houden met internationale conflicten of ernstige mensenrechtenschendingen, onder meer betreffende Israël en Gaza, Oekraïne, Soedan, Syrië en de situatie van de Oeigoeren in China. De commissie signaleert dat het veranderende geopolitieke klimaat, en de niet-naleving van internationaal recht, niet alleen effect heeft op de internationale rechtsorde maar ook **zorgt voor druk op de nationale rechtsorde**. Waar rechtsstatelijke normen – zoals respect voor mensenrechten – niet worden nageleefd in de internationale rechtsorde, raakt dit aan de verantwoordelijkheid van de overheid (op basis van artikel 90 Grondwet) om de ontwikkeling van die internationale rechtsorde te bevorderen.

Thema onafhankelijke rechtspraak

voorstellen met betrekking tot de rechtspraak

Er wordt een aantal voorstellen gedaan om de onafhankelijkheid van de rechtspraak te versterken, zoals bijvoorbeeld het hebben van een eigen begroting, maar ook meer afstand van de politiek bij rechterlijke benoemingen. Andere partijen hebben hier een andere kijk op en doen juist voorstellen die de politiek meer invloed geven op de benoeming en het functioneren van de rechterlijke macht. Een onafhankelijke rechterlijke macht draagt bij aan een sterkere rechtsstaat, waarbij burgers waar nodig een beroep op een onafhankelijke rechterlijke instantie kunnen doen en zich zo beschermd weten tegen onrechtmatig overheidshandelen of de onevenredige gevolgen daarvan.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand

Meerdere programma's bevatten voorstellen om de sociale advocatuur te versterken. In sommige voorstellen gebeurt dit door de toewijzing van meer financiële middelen. In andere voorstellen wordt gepleit voor meer aandacht voor de sociale advocatuur in rechtenopleidingen of wordt bij de commerciële advocatuur een verantwoordelijkheid gelegd om ook bij te dragen aan de sociale advocatuur. Dat laatste heeft vanuit rechtsstatelijk opzicht haken en ogen, waarbij ook de vraag is of de rechtszoekende door deze oplossing passende hulp krijgt in het inmiddels zeer specialistische sociale recht.

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

Voorstellen over de toegang tot het recht zijn in veel gevallen verbonden aan het perspectief van de burger. Het gaat dan bijvoorbeeld om de verlaging van griffierechten voor burgers met een laag inkomen. Of om het verkorten van procedures die betrekking hebben op de woningbouw. Dat kan gunstig zijn qua snelheid, maar vraagt wel om oog voor de termijnen in procedures. Enkele zorgwekkende voorstellen betreffen het inperken van de toegang tot de rechter voor organisaties die tegen de overheid procederen. Naast voorstellen tot afschaffing van algemeen belang-acties onder artikel 3:305a BW, is er een voorstel om organisaties die de staat aanklagen niet meer te subsidiëren. Onafhankelijke toetsing vormt een kernonderdeel van de rechtsstaat en deze voorstellen zijn er kennelijk op gericht om dat te ontmoedigen.

voorstellen met betrekking tot de advocatuur

Een aantal partijen doet voorstellen met betrekking tot rechtsbijstand door advocaten aan – kort gezegd – verdachten van zware georganiseerde criminaliteit. Zo wordt voorgesteld om advocaten te verplichten om in deze zaken steeds in koppels te werken en om advocaten, als het gaat om 'criminele kopstukken', niet meer dan twee verdachten bij te laten staan. De commissie begrijpt, mede gelet op de gebeurtenissen en ontwikkelingen de laatste jaren, de behoefte van partijen aan voorstellen in dit verband. Die voorstellen kunnen op zichzelf ook mede strekken tot bescherming van advocaten zelf. Tegelijk dient steeds het recht op vrije advocaatkeuze, dat voortvloeit uit het recht op een eerlijk proces, gewaarborgd te blijven.

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging

In diverse verkiezingsprogramma's wordt gepleit voor zwaardere straffen, de invoering van minimumstraffen en een taakstrafverbod. Ook worden straffen en maatregelen voorgesteld die de rechter verplicht dient op te leggen als de verdachte wordt veroordeeld. Voorstellen die de rechterlijke straftoematingsvrijheid inperken, behoeven op zichzelf niet steeds in strijd te zijn met de rechtsstaat. Wel leiden zij ertoe dat de rechter in het concrete geval minder vrij is in het opleggen van een straf en/of maatregel die hij passend acht. De rechter kan bij zijn oordeel alle omstandigheden betrekken, terwijl de wetgever niet op voorhand met al die omstandigheden rekening kan houden. Hoewel het in de programma's niet met zo veel woorden terugkomt, lijkt in dergelijke voorstellen een oordeel schuil te gaan dat de rechter momenteel (te vaak) hetzij te laag straft, hetzij een strafsoort toepast die de wetgever niet zint.

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

Op het vlak van asiel en migratie signaleert de commissie dat in meerdere verkiezingsprogramma's een vorm van een migratiequotum of migratiestreefgetal wordt opgenomen. In vergelijking met eerdere verkiezingsjaren is het aantal partijen dat migratie koppelt aan kwantitatieve (streef)criteria gestegen. Daarbij heeft de commissie steeds als uitgangspunt genomen of partijen wel expliciet rekening hebben gehouden met internationaalrechtelijke verplichtingen die tot toelating nopen.

Meerdere partijen propageren een tweestatusstelsel zodat rechten (onder andere op het gebied van gezinshereniging) van vluchtelingen niet meer automatisch van toepassing zijn op subsidiair beschermden. Ook dat is een trend die ook al zichtbaar was in de verkiezingsprogramma's van 2023.

Zoals hierboven al gesignaleerd, zijn er meerdere partijen die internationale en Europese verdragen willen aanpassen of opzeggen. In beide gevallen wordt daarbij de wens uitgesproken dat daarmee voorkomen zou kunnen worden dat mensen asiel aanvragen in Nederland en dat louter nog buiten Nederland zouden kunnen doen. Hoewel het op zichzelf niet tegen de rechtsstaat ingaat om te streven naar aanpassing van bestaande verdragen, zoals hierboven al beschreven, wordt dat anders als het verdragen betreft die de strekking hebben de rechtsstaat, ook op basis van internationaal recht, te waarborgen, en als het om de opzegging van vrijwel alle internationale verdragen gaat.

voorstellen met betrekking tot naturalisatie

Daarnaast valt op dat meerdere partijen het moeilijker willen maken voor vreemdelingen om de Nederlandse nationaliteit te verkrijgen en het juist makkelijker willen maken om de Nederlandse nationaliteit in te trekken voor mensen die zijn veroordeeld voor (terroristische) misdrijven, zelfs als dat mogelijk leidt tot staatloosheid of een vorm van ongelijke behandeling.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten

In meerdere partijprogramma's worden voorstellen gedaan die de transparantie van overheidshandelen ten goede komen en om die reden een rechtsstatelijke verbetering vormen. Genoemd worden onder meer de introductie van een lobbyregister en het geven van openheid over gebruikte algoritmen.

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

Net als bij de toetsing van de vorige verkiezingsprogramma's in 2023 is er ook dit keer weer veel aandacht voor de gevolgen van de steeds toenemende digitalisering van de samenleving. De verantwoordelijkheid die volgens vrijwel alle partijen op de overheid rust als het gaat om de rechtsbescherming van de burger tegen het gebruik van digitale data strookt met rechtsstatelijke normen. En of het nu gaat om invoering van een ministerie van Digitale Zaken of om een verbod op het gebruik van algoritmes bij controle op de uitvoering van een (stapsgewijs af te schaffen) systeem van toeslagen: 'niet nullen en enen maar de mens moet centraal staan', zo is het beeld. De burger moet de regie houden over zijn gegevens en zijn recht op informatie over wat daarmee gebeurt moet zijn gewaarborgd. Meerdere partijen doen voorstellen om de verspreiding van deepfakes aan te pakken. Ook op Europees niveau is er sinds kort een duidelijker kader op terrein van AI. Deze AI Act is in 2025 in werking getreden en poogt onder andere grondrechten beter te beschermen, door bijvoorbeeld AI-registers verplicht te stellen. Sommige partijen willen op een aantal punten verdergaande grondrechtenbescherming bieden dan deze verordening. Een (onbeantwoorde) vraag daarbij is ook of deze Verordening ruimte laat aan verdergaande bescherming op nationaal niveau of een uitputtend kader biedt (volledige harmonisatie). De voorrang, eenheid en nuttige werking van de Verordening, die eveneens tot doel heeft om AI-systemen te laten profiteren van het beginsel van vrij verkeer van goederen en diensten, kan hieraan in de weg staan.

Sommige partijen doen echter voorstellen die de privacy van burgers zouden kunnen beperken, met name door, zoals hiervoor genoemd: gezichtsbedekkende kleding tijdens demonstraties te verbieden of politieagenten en NS-medewerkers standaard uit te rusten met camera's. Dergelijke beperkingen verlangen, gelet op het belang van privacy en het demonstratierecht, een deugdelijke rechtvaardiging en dienen ook evenredig te zijn. Belangrijk is ook de notie van chilling effects die maakt dat burgers niet langer gebruik durven te maken van hun vrijheden en zichzelf gaan censureren of hun bewegingsvrijheid gaan beperken uit vrees voor negatieve gevolgen of straffen.

Ten aanzien van sommige voorstellen, zoals het afschaffen van de Cookiewet en de Sleepwet, betwijfelt de commissie of dit tot het gewenste resultaat leidt (namelijk de bescherming van het recht op privacy), ook omdat het regelgevend kader op dit terrein voor een groot deel op Europees niveau is vastgesteld (AVG, Handvest en EVRM).

De commissie constateert dat een aantal verkiezingsprogramma's voorstellen doet om de reikwijdte van de Wet Open Overheid (WOO) te beperken of uitzonderingsmogelijkheden te vergroten. Dit staat haaks op het rechtsstatelijke beginsel van een transparante, controleerbare overheid.

Toetsing van de verkiezingsprogramma's

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA BBB

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

*

Op pagina 96 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'We accepteren in het kader van handhaving geen bedekking van het gezicht bij demonstraties.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het demonstratierecht, zoals onder meer vervat in artikel 10 (recht op vrijheid van meningsuiting) in combinatie met artikel 11 EVRM (recht op vrijheid van vergadering), is fundamenteel in een democratische samenleving. Het EVRM beschermt niet alleen het demonstreren als zodanig, maar onder meer ook de wijze waarop dat gebeurt. Beperkingen ten aanzien van vreedzame demonstraties kunnen gerechtvaardigd zijn, maar alleen onder strikte voorwaarden (zie hierover, met verwijzing naar rechtspraak van het EHRM, **dit arrest van de Hoge Raad**). De burgemeester heeft momenteel al mogelijkheden om gezichtsbedekkende kleding tijdens demonstraties te verbieden, bijvoorbeeld ter voorkoming van wanordelijkheden. Een algemeen en absoluut verbod, zoals dat nu wordt voorgesteld, zal echter in voorkomende gevallen strijd opleveren met de artikelen 10 en 11 EVRM.

*

Op pagina 100 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB voor om digitale grondrechten in de Grondwet te verankeren om de privacy, zeggenschap en autonomie van burgers in het digitale domein te waarborgen.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Actualisering van grondrechten in de Grondwet aan de nieuwe digitale omgeving waarin burgers leven kan de rechtsstaat versterken.

voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

*

Op pagina 54 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'We willen versterkte gebedso oproepen en groepsbidden in de openbare ruimte verbieden. Haatpredikers uit het buiten-

land ontzeggen we de toegang tot ons land.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

Het betreft hier een zodanige beperking van de vrijheid van godsdienst, die bovendien zo is geformuleerd dat er tussen godsdiensten gediscrimineerd wordt, dat dit voorstel regelrecht in strijd is met de fundamentele beginselen van de rechtsstaat.

*

Op pagina 54 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'Met het oog op de grote problemen bij islamitische scholen vanwege gebrekkige integratie, buitenlandse invloeden, onderwijskwaliteit, radicalisering en antiwesterse opvattingen moet er een stop komen op nieuwe islamitische scholen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Een categorisch verbod op het oprichten van scholen op een islamitische grondslag enkel omdat zij zich als islamitisch identificeren is in strijd met het discriminatieverbod en daarmee in strijd met de fundamentele beginselen van de rechtsstaat. Bovendien komt het voorstel in strijd met de vrijheid van onderwijs van artikel 23 Grondwet, die mede het recht omvat om scholen naar levensovertuiging op te richten.

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

*

Op pagina 101 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen krijgen voorrang bij aanbestedingen van de overheid.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Dit voorstel druist in tegen geldende nationale en EU-wetgeving, zoals de Aanbestedingswet 2012. Meer in het bijzonder schendt dit voorstel het non-discriminatiebeginsel dat overheden verplicht om bedrijven dezelfde kansen te geven op opdrachten, zonder onderscheid te

maken op grond van de EU-lidstaat waar ze vandaan komen. Op grond van het gelijkheidsbeginsel hebben alle in de EU gevestigde bedrijven recht op dezelfde behandeling.

*

Op pagina 114 van het verkiezingsprogramma toont de BBB zich voorstander van: 'Geen verdere overdracht van Nederlandse bevoegdheden en soevereiniteit aan Brussel. BBB staat voor eenheid in verscheidenheid en voor een strenge subsidiariteitstoets. Dit betekent dat Europa alleen die zaken regelt die strikt noodzakelijk zijn en aantoonbaar beter op Europees niveau werken dan wanneer lidstaten dat zelf doen. Europa beperkt zich tot economie, interne markt, defensie, buitenlandbeleid en migratie.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Voor zover dit voorstel betekent dat de EU niet langer bevoegdheden kan uitoefenen op andere terreinen dan economie, interne markt, defensie, buitenlandbeleid en migratie gaat dit in tegen de reeds aan de EU toegekende bevoegdheden. Op grond van de artikelen 4-6 VWEU is de EU bevoegd op een grote verscheidenheid van beleidsterreinen. Belangrijk om te benadrukken is dat alle EU-lidstaten hebben ingestemd met toedeling van deze bevoegdheden in lijn met het attributiebeginsel in artikel 5 VEU,

*

Op pagina 114 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB voor: 'Meer controle op individuele Europees Commissarissen door deze voortaan ter verantwoording te kunnen roepen in de Europese Raad.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Dit voorstel vereist een verdragswijziging. Op dit moment legt de Europese Commissie als college verantwoording af aan het Europees Parlement (Artikel 17, lid 8 VEU). Het Europees Parlement kan een motie van afkeuring tegen de (gehele) Commissie aannemen. Als een dergelijke motie wordt aangenomen, moeten de leden van de Commissie collectief ontslag nemen. De Europese Raad, bestaande uit de staatshoofden en regeringsleiders van de lidstaten, heeft nu alleen een rol bij het voorstellen van de voorzitter en leden van de Commissie. Er bestaat echter het risico dat de voorgestelde praktijk in gaat tegen (de geest van) Verdrag betreffende de EU. Artikel 17 bepaalt namelijk: 'De Commissie oefent haar verantwoordelijkheden volkomen onafhankelijk uit. Onverminderd artikel 18, lid 2, vragen noch aanvaarden de leden van de Commissie instructies van enige regering, instelling, orgaan of instantie.' Het ter verantwoording roepen kan op gespannen voet komen te staan met dit laatste. Bovendien hoort controle op de uitvoerende macht bij het parlement te liggen.

Thema onafhankelijke rechtspraak

*

In het kader van stikstof – en mestbeleid stelt de BBB op pagina 38 en 39 van het verkiezingsprogramma met betrekking tot de Raad van State het volgende: 'Wij onderzoeken hoe we ons eigen rechtssysteem, inclusief de Raad van State kunnen versterken zodat herhaling [van het falen van rechtsbescherming zoals in de toeslagenaffaire] wordt voorkomen. Momenteel doet de Raad van State zelf een aanbeveling voor kandidaat-leden en staatsraden. Vervolgens draagt de ministerraad de leden en staatsraden voor ter benoeming. Om interne politieke kleuring te verminderen en transparantie te vergroten, herijken we dit proces. Om dat te doen, zoekt BBB aansluiting bij de benoemingsprocedure van de leden van de Hoge Raad. De Hoge Raad stuurt een lijst van aanbeveling met zes kandidaten naar de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. De Tweede Kamer draagt vervolgens drie van deze zes kandidaten voor aan de regering.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Dit voorstel brengt een risico mee van politieke inmenging in de benoeming van leden van de Raad van State met rechtspraak belast en daarmee een verzwakking van de rechtsstaat. Het is onduidelijk hoe de BBB het benoemingsproces met betrekking tot interne politieke kleuring en transparantie precies wil vormgeven, nu politieke voorkeur van kandidaten niet wordt bevraagd in de huidige benoemingsprocedures bij de Hoge Raad. Met betrekking tot **de Hoge Raad** gingen er in de afgelopen jaren juist stemmen op om de benoemingsprocedure minder gevoelig te maken voor partijpolitieke beïnvloeding. Een eventuele aanpassing van de benoemingsprocedures bij Raad van State en Hoge Raad vraagt om een zorgvuldige inrichting om de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht te waarborgen.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

*

Op pagina 94 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'De afweging van belangen bij politieke besluitvorming hoort primair bij de volksvertegenwoordiging. Het ondermijnen van democratische besluiten via de rechter tast het draagvlak en vertrouwen in de democratie aan. BBB wil artikel 3:305a BW wijzigen zodat alleen direct belanghebbenden in recht kunnen opkomen tegen overheidsbesluiten.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Dit voorstel zal de toegang tot de rechter in belangrijke zaken beperken en daarmee de effectiviteit van de huidige rechtsstaat reduceren. Dat kan onder meer in strijd zijn met artikel 13 EVRM (recht op een daadwerkelijk rechtsmiddel) en het is, in het bijzonder als het gaat om milieuorganisaties, in strijd met artikel 9 van het Verdrag van Aarhus.

voorstellen met betrekking tot de advocatuur

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging

*

Op pagina 95 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB voor: 'Ernstige gewelds- en levensdelicten, terreur en georganiseerde(drugs)criminaliteit en zedenmisdrijven willen we zwaarder bestraffen. Dat is ook van toepassing op geweld tegen politieagenten, boa's, brandweerlieden en zorgpersoneel. Ook willen we een taakstrafverbod invoeren bij geweld tegen hulpverleners. Bij zedenmisdrijven worden veroordeelden verplicht om mee te werken aan tbs-behandeling.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

In Nederland kent de rechter een ruime straftoemetersvrijheid. De wetgever bepaalt de strafsoorten en -maxima, de rechter legt in het concrete geval een passende sanctie op. Daarbij betreft hij alle omstandigheden van het geval. Taakstrafverboden en verplichte straffen of maatregelen zijn als zodanig niet steeds in strijd met de rechtsstaat. Wel schuilt daarin een risico dat de wetgever zich meer op het terrein van de rechter gaat begeven (trias politica) en dat de rechter in concrete gevallen niet een passende sanctie zal kunnen opleggen.

voorstellen over preventieve maatregelen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de inrichting van het strafrecht en het strafproces

*

Op pagina 94 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'We halen barrières in privacy-wetgeving weg voor informatie-uitwisseling voor die zaken die gerelateerd zijn aan zware criminaliteit en beperken het gebruik van communicatiemiddelen van gedetineerden.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Het eenvoudiger maken voor instanties om gegevens uit te wisselen ter bevordering van de veiligheid kan een risico vormen voor het recht op privacy van degene wiens gegevens worden uitgewisseld.

*

Op pagina 95 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'Er komt anti-maffia wetgeving waarbij we naar Italiaans voorbeeld de mogelijkheden om crimineel vermogen van families van criminelen af te pakken, uitbreiden.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Het voorstel kan, afhankelijk van zijn concrete vorm, op gespannen voet komen te staan met fundamentele rechten zoals het recht op eigendom en het recht op een eerlijk proces. Zie onder meer een eerder **advies** van de Raad van State.

*

Op pagina 95 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB voor: 'Gevangenen in de zwaarste beveiligingsregimes, zoals de Extra Beveiligde Inrichting (EBI) of Afdelingen Intensief Toezicht (AIT), vormen een structureel risico bij transport naar zittingen. BBB wil dat deze gedetineerden hun rechtszittingen standaard op afstand bijwonen via videoverbinding.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Een zitting waarbij de verdachte via een videoverbinding aanwezig is, is onder omstandigheden niet onverenigbaar met het recht op een eerlijk proces. Wel dient dat recht ook in een concreet geval steeds gewaarborgd te blijven. Gegeven dat de officier van justitie wel steeds fysiek aanwezig zal zijn op de zitting, kan een videoverbinding tot processuele onevenwichtigheid leiden. Ook worden de mogelijkheden voor de verdachte om overleg te voeren met zijn advocaat beperkt. Bij het hanteren van een videoverbinding heeft een individuele afweging daarom de voorkeur. Zie ook een recent **arrest van de Hoge Raad 13 juni 2025**, ECLI:NL:HR:2025:902.

voorstellen met betrekking tot het invoeren van nieuwe strafbaarstellingen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

*

Op pagina 44 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB in het hoofdstuk 'wonen, ruimte en water': 'Het indammen van de migratiestroom en een halt aan de ongecontroleerde hoeveelheid asielzoekers draagt bij aan het verminderen van de druk op de woningmarkt.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het invoeren van een halt aan de hoeveelheid asielzoekers is in strijd met internationaal-rechtelijke en Unierechtelijke verplichtingen. Daarnaast kunnen migranten ook om andere redenen een recht op toelating hebben, bijvoorbeeld op grond van het recht op respect voor familieleden.

*

Op pagina 49 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB voor om de voornemenprocedure af te schaffen.

De Commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het afschaffen van de voornemenprocedure raakt volgens de Afdeling Advisering van de Raad van State aan uitgangspunten waaraan de beoordeling van asielaanvragen moet voldoen: 'het recht om gehoord te worden, het zorgvuldigheidsbeginsel en het Unierechtelijke vereiste om "de relevante elementen van het verzoek in samenwerking met de verzoeker te beoordelen"'. Relevant is hierbij bovendien dat de voornemenprocedure in de plaats is gekomen van de bezwaarprocedure, die in het asielrecht niet van toepassing is. Dit heeft deze commissie ook in haar toetsing van het regeerprogramma 2024 opgemerkt. Deze bezwaren staan nu nog altijd overeind. Zie: **Asielnoodmaatregelenwet. - Raad van State**

*

Op pagina 49 en 50 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB voor om een tweestatusstelsel in te voeren, gezinshereniging voor beide groepen te beperken tot het kerngezin en voor subsidiair beschermde een wachttermijn van twee jaar in te voeren waarbij bovendien ongehuwde partners in het algemeen worden uitgesloten van gezinshereniging.

De Commissie beoordeelt deze voorstellen als GEEL

Toelichting:

Bij beperking van gezinshereniging tot het kerngezin bestaat een risico op schending van het recht op respect voor het gezinsleven en het belang van het kind. Nederland mag op

grond van de gezinsherenigingsrichtlijn weliswaar voorwaarden aan gezinshereniging stellen maar mag deze ruimte niet zo gebruiken dat daarmee afbreuk wordt gedaan aan het doel van de gezinsherenigingsrichtlijn, namelijk 'de bevordering van gezinshereniging en aan het nuttig effect daarvan' Zie: **CURIA - List of results**

Ook de wachttermijn kan leiden tot een schending van het recht op gezinsleven als daarin geen ruimte is voor een evenredigheidsbeoordeling. Het voorstel noemt die waarborg niet. Tevens blijkt niet uit het voorstel dat rekening is gehouden met de belangen van minderjarigen. De Afdeling Advisering noemde een wachttermijn voor minderjarigen "in beginsel disproportioneel". Op grond van het VN Kinderrechtenverdrag is Nederland immers verplicht om verzoeken om gezinshereniging van een kind of van zijn ouders 'met welwillendheid, menselijkheid en spoed' te behandelen.

Dit voorstel kan daarnaast discriminatoir uitpakken omdat het voor sommige vreemdelingen nu eenmaal niet mogelijk is te huwen, bijvoorbeeld wanneer homoseksuele relaties niet door hun land van herkomst erkend worden of zelfs strafbaar zijn, zoals ook de Afdeling advisering heeft opgemerkt in haar advies over de asielnoodmaatregelenwet.

*

Op pagina 50 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'Nederland wordt geconfronteerd met een structureel te hoge asielinstroom die de draagkracht van opvang, huisvesting en samenleving onder druk zet. BBB kiest voor een koerswijziging: wij willen het VN-Vluchtelingenverdrag in zijn huidige vorm opzeggen en vervangen door een uitvoerbaar nationaal beleid. We stellen een maximum aan de instroom, investeren in opvang in de regio en sluiten terugkeerakkoorden met herkomstlanden. Daardoor dalen de structurele kosten van asielopvang aanzienlijk. BBB gelooft in hulp aan echte vluchtelingen, maar die moet humaan én beheersbaar zijn. Zonder draagvlak geen solidariteit. Ook zijn we van mening dat het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens aanpassing behoeft en geactualiseerd dient te worden, waarbij rekening wordt gehouden met de ontwikkelingen sinds het sluiten van dit verdrag.' Daarnaast stelt de BBB op pagina 51 van het verkiezingsprogramma: 'Door de instroom drastisch te beperken tot een maximum van 15.000 plekken per jaar en te zorgen voor een constante opvangcapaciteit van dit aantal, kunnen we af van peperdure noodopvang. We maken hiervoor een uitzondering bij onverhoopte nieuwe conflicten op Europese bodem.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Een maximum instellen aan de instroom van asielzoekers is in strijd met het internationale beginsel van non-réoulement. Dit vormt de kern van het recht op asiel, zoals neergelegd in artikel 18 van het Handvest van de grondrechten van de EU, en vloeit ook voort uit artikel 19 van dit Handvest, en uit het EVRM, het Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten, en uit het VN Anti-folter verdrag. Ook na eventuele opzegging van het Vluchtelingenverdrag, is het instellen van een maximum dus in strijd met internationaal en Europees recht.

*

Op pagina 50 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'De Nederlandse inwilligingspercentages voor verblijfsvergunningen liggen al jaren ver boven het Europees gemiddelde. Dit moet weer in balans komen. We willen daarom de toelatingscriteria aanscherpen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

De toelatingscriteria voor asiel vloeien rechtstreeks voort uit het VN-Vluchtelingenverdrag, internationaal en Europese mensenrechtenverdragen en het Unierecht. De toelatingscriteria kunnen op nationaal niveau niet worden aangescherpt.

*

Op pagina 50 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'We schaffen dwangsommen en proceskostenvergoedingen in het asielrecht af. Er mag geen financiële beloning meer zijn voor vertragingstactieken.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals deze commissie in de toets van het regeerprogramma 2024 opmerkte heeft de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State al geoordeeld dat het **afschaffen van rechterlijke dwangsommen** in strijd is met Europees recht (**Afschaffen rechterlijke dwangsom in asielzaken in strijd met Europees recht - Raad van State**). Bovendien waarschuwde de Afdeling advisering van de Raad van State eerder al dat het afschaffen van dwangsommen in het asielrecht leidt tot – ook al is dat niet beoogd – indirect onderscheid op grond van nationaliteit, dat objectief gerechtvaardigd moet worden.

*

Verder stelt de BBB voor: 'Kansarme asielaanvragen krijgen voortaan minimale rechtsbijstand. Ook nemen we het gehele stelsel onder de loep om eindeloos procederen en misbruik van het systeem tegen te gaan.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Rechtsbijstand is van fundamenteel belang voor het waarborgen van toegang tot het recht. Door dit slechts tot een minimum te beperken dreigen asielzoekers van voldoende rechtsbijstand verstoken te raken. De beoordeling wie al dan niet kansarm is, is ook uiteindelijk aan de rechter.

*

Op pagina 51 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'Is de asielaanvraag afgewezen, dan moet de asielzoeker eerst Nederland én de Schengenzone verlaten, voordat hij of zij een nieuwe aanvraag kan doen.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Op grond van Unierecht mag een asielzoeker in beginsel de behandeling van een asielaanvraag op het grondgebied afwachten. Daar zijn een aantal specifiek omschreven uitzonderingen op mogelijk. Alle herhaalde aanvragers categoriaal uitsluiten van dit recht is echter in strijd met Unierecht, en ook met het mensenrechtelijke beginsel van non-refoulement.

*

Op pagina 51 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'Het is onverteerbaar dat jonge Nederlanders jarenlang wachten op een woning, terwijl nieuwkomers direct worden gehuisvest. BBB maakt een einde aan voorrang voor statushouders bij het toekennen van sociale huurwoningen.'

 De Commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Zoals de Afdeling advisering van de Raad van State oordeelde leidt het afschaffen van voorrang voor statushouders tot ongelijke behandeling in strijd met de Grondwet: <https://www.raadvanstate.nl/adviezen/@151928/w04-25-00152/>. Daarmee is dit een voorstel dat in strijd is met fundamentele beginselen van de rechtsstaat.

*

Op pagina 52 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB in het hoofdstuk 'migratie, asiel en integratie': 'Onrechtmatig verblijf in Nederland moet een strafbaar feit worden. Dit geldt ook voor het doelbewust, structureel en/of commercieel faciliteren van illegaal verblijf, zoals het bewust onderverhuren van een kamer of woning aan iemand die hier illegaal is, of werk verschaffen. Dit geldt niet voor het bieden van (nood)hulp aan iemand die hier illegaal verblijft, zoals het verstrekken van voedsel of medische hulp.

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals de wetgevingsadviescommissie van de NOVA : **Strafbaarstelling illegaliteit ondoordacht en ineffectief | Nederlandse orde van advocaten** hierover concludeerde is de strafbaarstelling van illegaliteit strijdig met de terugkeerrichtlijn als niet eerst alle andere middelen bestemd voor terugkeer zijn uitgeput. Met betrekking tot de strafbaarstelling van de hulp aan niet-rechtmatig verblijvende vreemdelingen merkt de commissie op dat dit ertoe kan leiden dat vreemdelingen op straat komen te staan hetgeen onverenigbaar is met de wenselijke waardigheid, zoals ook door het Hof van Justitie van de EU is overwogen in het arrest Changu (ECLI:EU:C:2024:748).

*

Op pagina 52 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB voor: Asielzoekers die andere

asielzoekers in azc's bedreigen, intimideren of mishandelen, bijvoorbeeld om hun geloof of seksuele voorkeur, worden zonder pardon uit de asielprocedure gezet en teruggestuurd naar land van herkomst'.

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Op grond van het non-refoulement beginsel, zoals voortvloeiend uit onder andere artikel 3 EVRM, is uitzetting bij een reëel risico op onmenselijke behandeling of bestraffing in het land van herkomst verboden, ook al is de vreemdeling een gevaar voor de openbare orde. Dit blijkt uit vaste jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (bijvoorbeeld in de zaak **Saadi tegen Italië**).

*

Ook stelt de BBB op dezelfde pagina: 'Asielzoekers die overlast veroorzaken of crimineel gedrag vertonen, krijgen een spoedprocedure. Zo kunnen zij zo snel mogelijk het AZC verlaten en worden uitgezet.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Op grond van de nieuwe **EU-asielprocedureverordening** kan een asielprocedure worden versneld wanneer 'er redelijke gronden zijn om aan te nemen dat de verzoeker een gevaar vormt voor de nationale veiligheid of de openbare orde van de lidstaat' (artikel 42). Dit kan dus niet bij elke vorm van overlast of crimineel gedrag.

*

Op pagina 52 van het verkiezingsprogramma toont de BBB zich voorstander van het afwijken van asielaanvragen buiten de EU-grenzen. In dat kader wordt gesteld: 'Pas als de asielaanvraag is goedgekeurd en alles voor het tijdelijke verblijf is geregeld, komt de asielzoeker naar Nederland.' Op pagina 53 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'Zodra de asielaanvraag, die buiten de EU-grenzen wordt gedaan, voorlopig is goedgekeurd, start de asielzoeker met een inburgeringscursus. Pas als die is behaald, wordt de aanvraag definitief goedgekeurd en mag de migrant naar Nederland komen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Een dergelijke regeling is op dit moment in strijd met het VN-Vluchtelingenverdrag, verschillende internationale en Europese mensenrechtenverdragen en Unierecht.

*

Op pagina 53 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'Voor mensen die toch zijn gekomen, maar geen recht op verblijf hebben, realiseren we terugkeercentra in samenwerking

met andere landen. Uitgeprocedeerde asielzoekers worden hiernaartoe gebracht, zodat ze Nederland niet onnodig belasten.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Terugkeercentra (of terugkeer 'hubs') zijn alleen in overeenstemming met Unierecht en fundamentele rechten als aan een aantal belangrijke voorwaarden is voldaan, onder andere procedurele waarborgen rondom de terugkeerbeslissing, een juridisch bindende overeenkomst met derde landen en handelen in overeenstemming met het verbod op refoulement, collectieve uitzetting en arbitraire detentie. Zie de positie van het **EU Fundamental Rights Agency**. Er bestaan momenteel grote mensenrechtelijke zorgen bij het voorstel voor terugkeercentra, zie deze collectieve verklaring van **mensenrechten organisaties**.

*

Op pagina 53 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'We willen in Brussel blijven, pleiten voor een opt-out op het Europese asioldossier, al dan niet samen met andere landen die dit ook willen. Nederland moet weer zelf kunnen bepalen wie ons land binnenkomt en wie niet.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals deze commissie in de toets van het regeerprogramma 2024 ook oordeelde moet een voorspelbare overheid zich houden aan de eigen regels en aan de regels waaraan zij zich internationaal en in Europees verband heeft gebonden. Uit dit rapport: 'Het nastreven van een opt out clause voor Nederland raakt aan de uitgangspunten van supranationale samenwerking en het Europeesrechtelijke uitgangspunt van gemeenschapstrouw. Bovendien is het Europese asielrecht grotendeels een implementatie van mensenrechtelijke verplichtingen van lidstaten, zoals neergelegd in onder meer het EVRM, Vluchtelingenverdrag en VN-mensenrechtenverdragen. Daarvan afwijken levert dus rechtsstatelijke risico's op'.

*

Op pagina 53 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB voor onze eigen grenzen te beveiligen met hulp van Defensie.

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals deze commissie in de toets van het regeerprogramma 2024 vaststelde is het aan scherpen van binnengrenscontroles slechts beperkt mogelijk zonder strijd op te leveren met Unierecht. Zie ook: **Hoofdlijnenakkoord: het voornemen van structurele intensivering grenscontroles en grensbewaking onder de loep | Verblijfblog**.

voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot naturalisatie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmes en AI – gebruik

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten

*

Op pagina 100 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB voor: 'Beperk of verbied het gebruik van gezichtsherkenning en andere surveillance in de publieke ruimte zonder expliciete wetgeving en strikt toezicht.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Een verbod op het gebruik van gezichtsherkenning en andere surveillance in de publieke ruimte versterkt het recht op privacy. Expliciete wetgeving met waarborgen is daarnaast positief gelet op het legaliteitsbeginsel. Het is de commissie echter niet helemaal duidelijk hoeveel ruimte dit voorstel nog laat aan de inzet van gezichtsherkenning en andere surveillance.

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

*

Op pagina 98 van het verkiezingsprogramma stelt de BBB: 'Overheidsdata en privacygevoelige informatie worden opgeslagen bij Nederlandse of Europese partijen die de hoogste beveiligingsnormen hanteren.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel versterkt het recht op privacy en recht op bescherming van persoonsgegevens. Europese partijen zijn namelijk gebonden aan strenge Europese wet- en regelgeving waaronder de AVG. De opslag van persoonsgegevens in digitale omgevingen die zich onttrekken aan het effectieve toezicht van de overheid en aan effectieve rechtsmiddelen van burgers kan het grondrecht op privacy verzwakken of geheel zinledig maken. Dit voorstel is erop gericht de effectiviteit van de handhaving van privacywetgeving te versterken. Dat kan de rechtsstaat versterken.

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA CDA

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

*

Op pagina 21 van het verkiezingsprogramma stelt het CDA 'het verbod op gezichtsbedekking bij demonstraties te handhaven.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het demonstratierecht, zoals onder meer vervat in artikel 10 (recht op vrijheid van meningsuiting) in combinatie met artikel 11 EVRM (recht op vrijheid van vergadering), is fundamenteel in een democratische samenleving. Het EVRM beschermt niet alleen het demonstreren als zodanig, maar onder meer ook de wijze waarop dat gebeurt. Beperkingen ten aanzien van vreedzame demonstraties kunnen gerechtvaardigd zijn, maar alleen onder strikte voorwaarden (zie hierover, met verwijzing naar rechtspraak van het EHRM, **dit** arrest van de Hoge Raad). De burgemeester heeft momenteel al mogelijkheden om gezichtsbedekkende kleding tijdens demonstraties te verbieden, bijvoorbeeld ter voorkoming van wanordelijkheden, maar een algemeen verbod op gezichtsbedekking als zodanig bestaat niet. Voor zover hier een algemeen en absoluut verbod wordt voorgesteld, geldt dat dit in voorkomende gevallen strijd zal opleveren met de artikelen 10 en 11 EVRM. Uit de formulering kan niet met zekerheid worden afgeleid dat de partij een algemeen en absoluut verbod voorstelt. Gelet daarop kwalificeert de commissie dit voorstel, anders dan in andere gevallen, niet als rood, maar als geel.

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

*

Op pagina 18 van het verkiezingsprogramma geeft het CDA aan rechters de mogelijkheid te willen bieden om wetgeving te toetsen aan de Nederlandse Grondwet. Dit stelt rechters in staat om te controleren of wetten de grondrechten van burgers niet schenden, aldus het CDA.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

De opheffing van het verbod aan de rechter om wetten in formele zin aan de Grondwet te toetsen kan de handhaving van grondrechten, en daarmee van de rechtsstaat, versterken.

Zoals opgemerkt in de rechtsstatelijke toets van het regeerprogramma 2024, bestaat in de politiek, de rechtspraktijk en de rechtswetenschap inmiddels brede consensus over het opheffen van het toetsingsverbod. De commissie neemt deze context mee in de kwalificatie van het voorstel als groen.

voorstellen met betrekking tot wetgeving , het wetgevingsproces en rechtszekerheid

*

Op pagina 17 van het verkiezingsprogramma stelt het CDA in het hoofdstuk 'weerbare democratie, sterke rechtsstaat' een nieuwe wet op de politieke partijen voor. 'Interne partijdemocratie versterkt betrokkenheid van burgers en moedigt aan tot meedoen. Daarom wordt interne partijdemocratie een eis voor politieke partijen', aldus het CDA.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Moderne democratieën organiseren zich door middel van politieke partijen en zijn in zoverre partijdemocratieën. Als partijen zich intern niet democratisch organiseren, dan kunnen zij het instrument worden voor autocratische krachten om de machtscheiding (trias politica) binnen de staat te verzwakken of geheel teniet te doen. Zonder machtscheiding ontbreekt onafhankelijk toezicht op de machtsuitoefening (*checks and balances*) en kan een staat niet effectief een rechtsstaat zijn. De voorgestelde eis van interne partijdemocratie draagt zodoende bij aan een effectieve trias politica en, daarmee, aan de versterking van de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

*

Op pagina 18 van het verkiezingsprogramma stelt het CDA in het hoofdstuk 'sterke samenleving, betrokken burgers' dat een kleine administratieve fout niet meteen moet leiden tot sancties als een burger te goeder trouw handelt. Burgers moeten, aldus het CDA, de kans krijgen om hun fout te herstellen.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Op zichzelf zou dit voorstel overbodig moeten zijn in een rechtsstaat waarin de algemene beginselen van behoorlijk bestuur (waaronder de presumptie van goede trouw en het evenredigheidsbeginsel) correct worden toegepast. Niettemin, gelet op het falen van de rechtsstaat in wat bekend is komen te staan als de toeslagenaffaire is dit voorstel aan te merken als een versterking van de huidige rechtsstaat in Nederland.

voorstellen met betrekking tot de Europese Unie

*

In het hoofdstuk 'weerbaar Nederland, sterk Europa' stelt het CDA op pagina 75 van het verkiezingsprogramma dat de EU een waarden- en rechtsgemeenschap is en daarbij kritisch moet durven zijn op het eigen functioneren. De democratische en journalistieke controle en verantwoording moeten, aldus het CDA, versterkt worden binnen de EU. Lidstaten die de rechtsstaat beschadigen of vernielen, moeten worden gekort op EU-fondsen of verliezen hun stemrecht in EU-raden. Verplichte uittreding is de ultieme sanctie, aldus het CDA.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

De kwaliteit van de rechtsstaat in andere EU-lidstaten heeft rechtstreeks gevolgen voor onze rechtsstaat, vooral als gevolg van de nauwe samenwerking in het kader van de ruimte voor vrijheid, veiligheid en recht op terreinen zoals het strafrecht en asiel- en migratie. Een actieve inzet van Nederland op Europees niveau, bijvoorbeeld ten aanzien van artikel 7 VEU en de conditionaliteitsverordening 2020/2092, kan de rechtsstaat in Nederland en ook daarbuiten versterken. Verplichte uittreding is nog niet mogelijk en vereist (waarschijnlijk) een verdragswijziging waarvoor unanimiteit nodig is.

*

Op pagina 75 van het verkiezingsprogramma stelt het CDA voor om 'het veto buitenlands beleid in de EU op bij het veroordelen van mensenrechtenschendingen en het opstellen van sanctielijsten' op te heffen.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Op grond van artikel 90 van de Grondwet is de regering gehouden om de internationale rechtsorde te bevorderen. Hieruit blijkt dat de rechtsstaat niet ophoudt bij de grens. Opheffing van het veto vergemakkelijkt het veroordelen van mensenrechtenschendingen en kan aldus bijdragen aan betere naleving van mensenrechtenverplichtingen in niet-EU landen. Wederom is een verdragswijziging noodzakelijk.

Thema onafhankelijke rechtspraak

*

Op pagina 18 van het verkiezingsprogramma stelt het CDA voor om maatregelen te nemen om de onafhankelijke rechtsstaat te versterken, onder meer door te verkennen of de benoemingsprocedure, begrotingssystematiek, aanwijzings- en vernietigingsbevoegdheden moeten worden aangepast vanwege mogelijke politieke beïnvloeding. Op pagina 19 van het verkiezingsprogramma stelt het CDA voorts: 'de navelstreng tussen de minister van Justitie en Veiligheid en de Raad voor de

Rechtspraak moet worden doorgeknipt, omdat de huidige benoemingsprocedure, begrotingssystematiek, aanwijzings- en vernietigingsbevoegdheden te vatbaar zijn voor politieke beïnvloeding.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen beogen de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht in de trias politica te versterken en vormen daardoor een versterking van de rechtsstaat.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand

*

Op pagina 18 van het verkiezingsprogramma stelt het CDA voor om de extra investering die is gedaan in het versterken van de sociale advocatuur en gedifferentieerde tarieven naar inkomen te continueren en in te zetten op duurzame versterking van de sociale advocatuur in lijn van de commissie Van der Meer II.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

De voorstellen van de commissie Van der Meer II zien op het versterken van de sociale advocatuur en daarmee op het verbeteren van de toegang tot de rechter ook voor personen die niet over voldoende eigen middelen beschikken. Uitvoering deels of geheel van de voorstellen van de commissie Van der Meer II zal naar verwachting de rechtsstaat versterken.

*

In het hoofdstuk 'een thuis bouwen, ruimte delen' stelt het CDA op pagina 33 van het verkiezingsprogramma voor om 'bezwaarprocedures te verkorten door de Omgevingswet aan te passen en om het stapelen van bezwaar op bezwaar tegen te gaan. De Raad van State gaat door met het behandelen van woningbouwzaken met voorrang, via een aparte 'vastgoedkamer', aldus het CDA. Voorts stelt het CDA een scherper belanghebbende-criterium voor, zodat niet direct belanghebbenden geen bezwaar en beroep kunnen aantekenen. Daarnaast wil het CDA het aantal procedures beperken door vooraf nadeelcompensatie of planschade toe te passen en de drempels voor bezwaar en beroep die uitsluitend zijn gebaseerd op beperkt individueel nadeel, zoals verlies van uitzicht te verhogen.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

De aanscherping van het belanghebbende-criterium en het opwerpen van hogere drempels voor bezwaar en beroep vormen een risico voor de toegang tot het recht indien deze maat-

regelen zover gaan – bijvoorbeeld een termijn zo kort is – dat geen sprake meer is van een effectief rechtsmiddel (artikel 13 EVRM).

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

*

In het kader van een betrouwbare overheid stelt het CDA op pagina 64 van het verkiezingsprogramma voor een toevoeging voor sociale rechtshulp mogelijk te willen voor belastingadviseurs om fiscale rechtshulp breder beschikbaar te maken.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

De Belastingdienst houdt zich niet alleen meer bezig met belastingheffing maar ook met de uitvoering van toeslagenregelingen. Daardoor komen tegenwoordig veel meer mensen in contact met de fiscus, onder wie ook veel mensen die op sociale rechtshulp zijn aangewezen. Deze maatregel zal er daarom aan bijdragen dat de toegang tot de rechter verbreed wordt voor groepen die anders nu verstoken blijven van sociale rechtshulp.

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen over preventieve maatregelen

*

Op pagina 20 van het verkiezingsprogramma pleit het CDA in de paragraaf 'justitie en veiligheid' voor een ambitieus meerjarenprogramma – een zogenaamd 'Deltaplan' – om georganiseerde ondermijnende criminaliteit substantieel terug te dringen. Dit plan omvat onder andere een verhoging van opspoor- en vervolgingscapaciteit, de versterking van sociale weerbaarheid in kwetsbare wijken, het aanspreken van risicovolle sectoren (zoals de makelaardij, de advocatuur, het notariaat, vakantieparken, festivalorganisaties, handel in en promotie van cryptovaluta en transportbedrijven), én bewustwordingscampagnes zoals 'Kijk niet weg' en 'Zeg "nee" tegen drugs'.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Verhoging van opsporings- en vervolgingscapaciteit met betrekking tot georganiseerde ondermijnende criminaliteit kan bijdragen aan de effectieve handhaving van het recht en daarmee aan de versterking van de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot de inrichting van van het strafrecht en het strafproces

*

Op pagina 20 van het verkiezingsprogramma stelt het CDA voor om 'crimineel verdiend ver-

mogen af te pakken, ook zonder voorafgaande veroordeling.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het voorstel kan, afhankelijk van zijn concrete vorm, op gespannen voet komen te staan met grondrechten zoals het recht op eigendom en het recht op een eerlijk proces. Zie onder meer een eerder **advies** van de Raad van State.

*

Op pagina 20 van het verkiezingsprogramma stelt het CDA voor om 'het anoniem en laagdrempelig melden van verdachte situaties rond wietkweek en drugslabs te vergemakkelijken. Gegevens moeten beter worden gedeeld tussen gemeenten, handhaving en ondernemers, aldus het CDA.

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het eenvoudiger maken voor instanties om gegevens uit te wisselen in het kader van opsporing van strafbare feiten kan een risico vormen voor het recht op privacy van degene wiens gegevens worden uitgewisseld.

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

*

Op pagina 83 van het verkiezingsprogramma stelt het CDA voor de inhumane en illegale mensensmokkel te willen beëindigen door internationaal te werken aan een nieuw asielsysteem, waarbij aanvragen alleen nog buiten de EU in behandeling worden genomen en waar asielmigranten op uitnodiging naar Europa mogen komen. Europa moet, aldus het CDA, hierin het voortouw nemen door het Vluchtelingenverdrag en het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens aan te passen in samenwerking met de VN. In de toekomst kan het VN-Vluchtelingenagentschap (UNHCR) of een Europese asielinstantie, aldus het CDA, de toegang van asielmigranten naar Europa beoordelen en coördineren. Hiermee krijgen kwetsbare vluchtelingen volgens het CDA een gelijke kans ten opzichte van economische of fysiek sterkere vluchtelingen die nu via illegale mensensmokkelaars naar Europa komen.

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het alleen buiten de EU in behandeling nemen van asielaanvragen is in strijd met het internationale beginsel van non-réfoulement. Dit vormt de kern van het recht op asiel, zoals

neergelegd in artikel 18 van het Handvest van de grondrechten van de EU, en vloeit ook voort uit artikel 19 van dit Handvest, het Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten, en uit het VN Anti-folter verdrag. Ook na eventuele aanpassing van het Vluchtelingenverdrag en het EVRM, is het niet in behandeling nemen van een asielaanvraag van iemand die stelt in het land waarnaar hij wordt gestuurd een reëel risico te lopen op onmenselijke behandeling of foltering in strijd met deze internationale verplichtingen.

*

Op pagina 83 van het verkiezingsprogramma stelt het CDA een strenge buitengrensprocedure voor 'waarin asielaanvragen die weinig kans maken direct en in een gesloten omgeving aan de buitengrenzen van Europa worden beoordeeld. Bij afwijzing volgt direct terugkeer. De procedure zal ook in Nederland worden toegepast', aldus het CDA.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het standaard opvangen van asielzoekers in een 'gesloten omgeving', voor de duur van de asielprocedure, kan strijd opleveren met het individuele recht op vrijheid, zoals neergelegd in onder andere artikel 5 EVRM. Bij afwijzing heeft een asielzoeker recht op het instellen van beroep bij een rechter, en een asielzoeker mag dat beroep in beginsel afwachten. Dit volgt uit het recht op een effectief rechtsmiddel, zoals onder andere neergelegd in artikel 13 EVRM. Directe terugkeer kan daarmee in strijd zijn.

*

Op pagina 83 van het verkiezingsprogramma toont het CDA zich voorstander voor invoering van het tweestatusstelsel waarin het internationaal vastgelegde onderscheid wordt gemaakt tussen permanente vluchtelingen en mensen die tijdelijke bescherming zoeken. Daarbij wordt in lijn met het EU-recht en vergelijkbaar met Duitsland en België ervoor gekozen om mensen met tijdelijke bescherming pas gezinsleden te laten overkomen na een wachttijd en wanneer ze inkomsten en woonruimte hebben. Op pagina 84 stelt het CDA bovendien voor gezinshereniging enkel nog toe te laten voor het kerngezin.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Deze maatregel kwam ook voor in het regeerprogramma van het kabinet Schoof. Toen merkte de commissie daarover op dat hier een risico op "schending van het recht op respect voor het gezinsleven en het belang van het kind [bestaat]. Op grond van het VN Kinderrechtenverdrag is Nederland verplicht om verzoeken om gezinshereniging van een kind of van zijn ouders 'met welwillendheid, menselijkheid en spoed' te behandelen. Dit voorstel levert duidelijk spanning op met deze verplichting. Het Hof van Justitie van de EU heeft geoordeeld dat lidstaten de vrijheid die de Gezinsherenigingsrichtlijn biedt om voorwaarden te stellen aan gezinshereniging niet zo mogen gebruiken dat afbreuk wordt gedaan aan het

doel van de richtlijn, ‘namelijk de bevordering van gezinshereniging, en aan het nuttig effect daarvan.’ Die bezwaren staan wat deze commissie betreft nog altijd overeind.

De wachttijd kan daarnaast leiden tot een schending van het recht op gezinsleven als daarin geen ruimte is voor een evenredigheidsbeoordeling. Het voorstel noemt die waarborg niet. Tevens blijkt niet uit het voorstel dat inzake de wachttijd rekening is gehouden met de belangen van minderjarigen. De Afdeling Advisering noemde een wachttermijn voor minderjarigen “in beginsel disproportioneel”

*

Op pagina 84 van het verkiezingsprogramma stelt het CDA voor de voornemenprocedure af te schaffen.

De Commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het afschaffen van de voornemenprocedure raakt volgens de Afdeling Advisering van de Raad van State Raad aan uitgangspunten waaraan de beoordeling van asielaanvragen moet voldoen: ‘het recht om gehoord te worden, het zorgvuldigheidsbeginsel en het Unierechtelijke vereiste om “de relevante elementen van het verzoek in samenwerking met de verzoeker te beoordelen”’. Relevant is hierbij bovendien dat de voornemenprocedure in de plaats is gekomen van de bezwaarprocedure, die in het asielrecht niet van toepassing is. Dit heeft deze commissie ook in haar toetsing van het regeerprogramma 2024 opgemerkt. Deze bezwaren staan nu nog altijd overeind. Zie: **Asielnoodmaatregelenwet. - Raad van State**

*

Op pagina 84 van het verkiezingsprogramma stelt het CDA: ‘het is strafbaar voor uitgeprocedeerde asielzoekers om niet mee te werken aan terugkeer naar het land van herkomst.’

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals deze commissie ook heeft opgemerkt in de toets van het regeerprogramma 2024 moet strafbaarstelling van het niet meewerken aan terugkeer voldoen aan het strafrechtelijke legaliteitsbeginsel en in een formele wet worden vastgelegd. Het meewerkcriterium is een lastig toepasbaar criterium; dat is gebleken bij de uitvoering van de Kinderpardonregeling. Het leent zich om die reden slecht voor strafbaarstelling. Dat brengt een risico met zich mee voor de voorspelbare en betrouwbare overheid. Strafbbaarstelling is daarnaast gebonden aan algemene beginselen van strafrecht: dit betekent naleving van het ultimum remedium beginsel, proportionaliteit-, subsidiariteits- en effectiviteitsbeginsel.

voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot naturalisatie

*

Op pagina 21 van het verkiezingsprogramma stelt het CDA: 'veroordeelde terroristen met een dubbele nationaliteit moeten de Nederlandse nationaliteit kwijtraken en worden teruggestuurd naar het land van herkomst.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het intrekken van de nationaliteit van mensen met dubbele nationaliteit die zijn veroordeeld voor terroristische misdrijven is al toegestaan in de Rijkswet op het Nederlanderschap (RWN, artikel 14, tweede lid). Intrekking van een Nederlanderschap is een inbreuk op het recht op privéleven zoals vastgelegd in artikel 8 EVRM maar betekent ook een ontneming van het Unieburgerschap. Dit vereist altijd een proportionaliteitstoets.

Tot slot brengt ook de huidige regeling ongelijke behandeling met zich mee: twee niet op relevante wijze van elkaar verschillende groepen mensen op verschillende wijze bestraffen voor dezelfde feiten, levert spanning op met het discriminatieverbod.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmes en AI – gebruik

*

Op pagina 19 van het verkiezingsprogramma geeft het CDA aan voorstellen te gaan doen om digitale rechten beter in de wet te verankeren, zoals het recht op transparantie en het recht op eigenaarschap van data.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen versterken het recht op privacy en het recht op bescherming van persoonsgegevens. Daarnaast kunnen zij bijdragen aan een transparante en daarmee samenhangende voorspelbare en aanspreekbare overheid.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA CHRISTENUNIE (CU)

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

*

Op pagina 38 van het verkiezingsprogramma stelt de CU: 'Het grondrecht om te demonstreren is een groot goed. Het merendeel van de demonstraties verloopt vreedzaam, maar acties die de orde buitensporig verstoren of de rechten en vrijheden van andere mensen ernstig beperken, zijn in opkomst. Om dit gerichter aan te kunnen pakken, moeten de voorwaarden om te kunnen demonstreren waar nodig aangescherpt. Onderdeel daarvan is het verbod op gezichtsbedekkende kleding en het zo mogelijk verhalen van schade op de organisatoren. Daarnaast moet intimidatie en het op andere manier verhinderen van vreedzame bijeenkomsten worden tegengegaan door misbruik van het beginsel van zicht- en gehoorsafstand aan te pakken.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het demonstratierecht, zoals onder meer vervat in artikel 10 (recht op vrijheid van meningsuiting) in combinatie met artikel 11 EVRM (recht op vrijheid van vergadering), is fundamenteel in een democratische samenleving. Het EVRM beschermt niet alleen het demonstreren als zodanig, maar onder meer ook de wijze waarop dat gebeurt. Beperkingen ten aanzien van vreedzame demonstraties kunnen gerechtvaardigd zijn, maar alleen onder strikte voorwaarden (zie hierover, met verwijzing naar rechtspraak van het EHRM, **dit arrest van de Hoge Raad**). De burgemeester heeft momenteel al mogelijkheden om gezichtsbedekkende kleding tijdens demonstraties te verbieden, bijvoorbeeld ter voorkoming van wanordelijkheden. Een algemeen en absoluut verbod, zoals dat nu wordt voorgesteld, zal echter in voorkomende gevallen strijd opleveren met de artikelen 10 en 11 EVRM.

voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

*

Op pagina 81 stelt CU: 'We blijven pleiten voor een vredesregeling met veilige en erkende grenzen voor Israël en de erkenning door Israël van de Palestijnse aspiraties om tot een eigen staat te komen. De verhuizing van de ambassade naar Jeruzalem, de hoofdstad van Israël, valt binnen de condities van dit vredesproces.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Een verhuizing van de ambassade is op dit moment in strijd met de internationale verplichtingen van Nederland, en staat daarmee haaks op de grondwettelijke plicht in artikel 90 Grondwet om de internationale rechtsorde te bevorderen. Zoals de commissie reeds bij de toetsing van het vorige regeerprogramma uiteenzette is de verplaatsing van de ambassade naar Jeruzalem gelet op resolutie 478 van de VN-Veiligheidsraad in strijd met het internationaal recht. Dit voorstel maakt de verhuizing afhankelijk van de voortgang van het vredesproces. Omdat op deze manier het voornemen een voorwaardelijk karakter heeft, kwalificeert de commissie het voornemen (slechts) als een risico voor de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

*

Met betrekking tot woningbouw stelt de CU op pagina 11 van het verkiezingsprogramma in het kader van 'sneller bouwen' voor: 'Bezwaarprocedures worden korter: mensen of groepen zonder direct belang kunnen geen eindeloze vertraging meer veroorzaken.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Verkorting van bezwaarprocedures vormt, indien deze betrekking heeft op de termijnen voor bezwaar, een risico voor de toegang tot het recht als deze maatregel zover gaat – bijvoorbeeld een termijn zo kort is – dat geen sprake meer is van een effectief rechtsmiddel (artikel 13 EVRM).

voorstellen met betrekking tot de Europese Unie

*

Op pagina 85 van het verkiezingsprogramma stelt de CU voor: 'De EU heeft politieke, juridische en financiële instrumenten nodig om de rechtsstaat in Europa te beschermen. Nederland trekt hierin op met gelijkgestemde landen en steunt voorwaardelijkheid van financiële fondsen om de rechtsstaat te beschermen. Bij ernstige bedreiging van de rechtsstaat of ernstige corruptie moet de Europese Raad niet slechts unaniem maar ook met een vier vijfde meerderheid beslissen dat een land in aanmerking komt voor stevige sancties. We streven naar een versnelde procedure voor inbreukprocedures wanneer het de rechtsstaat betreft.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

De kwaliteit van de rechtsstaat in andere EU-lidstaten heeft rechtstreeks gevolgen voor onze rechtsstaat, vooral als gevolg van de nauwe samenwerking in het kader van de ruimte voor vrijheid, veiligheid en recht op terreinen zoals het strafrecht en asiel- en migratie. Een actieve inzet van Nederland op Europees niveau, bijvoorbeeld ten aanzien van artikel 7 VEU en de conditionaliteitsverordening 2020/2092, kan de rechtsstaat in Nederland en ook daarbuiten versterken. Het voorstel om de Europese Raad makkelijker te laten beslissen vereist echter wel een wijziging van artikel 7 VEU; daarvoor is unanimiteit vereist.

Thema onafhankelijke rechtspraak

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand

*

In het kader van een goede en toegankelijke rechtsbijstand stelt de CU op pagina 42 van het verkiezingsprogramma dat: 'alle advocaten [zouden] moeten meewerken aan toegankelijke rechtsbijstand, door deels rechtsbijstandzaken te doen of bij te dragen aan een fonds voor sociale rechtsbijstand.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Dit voorstel beoogt de rechtsstaat te versterken door de rechtsbijstand van meer middelen te voorzien. Niettemin kan het voorgestelde middel potentieel de rechtsstaat aantasten. Het voorstel onderkent namelijk dat er meer middelen nodig zijn om de toegang tot het recht voor rechtszoekenden met een laag inkomen zeker te stellen, maar legt de last voor die middelen uitsluitend bij één specifieke groep, in casu de advocatuur, neer. Daarnaast kan dit voorstel ook nadelig uitpakken mbt het recht op vrije advocaatkeuze voor rechtszoekenden, en de toegang tot gespecialiseerde rechtshulp. Sommige rechtsgebieden waarbij vaak sprake is van gefinancierde rechtshulp, zoals het migratierecht, vereisen specifieke expertise waarover niet elke advocaat beschikt.

*

De CU stelt op pagina 42: 'De overheid draagt meer bij aan de financiering van sociale advocatuur. Het griffierecht mag niet worden ingezet om gaten in de begroting van Justitie en Veiligheid te dichten.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Het voorstel dat de overheid zelf meer bijdraagt aan de financiering van de sociale advoca-

tuur draagt bij aan een versterking van de toegang tot het recht en daarmee van de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de advocatuur

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen over preventieve maatregelen

*

Op pagina 41 van het verkiezingsprogramma stelt de CU in het kader van het tegengaan van femicide: 'Om het tij te keren, verlagen we drempels om geweld of stalking te melden, zorgen we voor gezinsgerichte ondersteuning en opvangplaatsen voor slachtoffers, maken het voor instanties eenvoudiger om gegevens uit te wisselen ter bevordering van de veiligheid en versterken we de Centra voor Seksueel Geweld.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het eenvoudiger maken voor instanties om gegevens uit te wisselen ter bevordering van de veiligheid kan een risico vormen voor het recht op privacy van degene wiens gegevens worden uitgewisseld. De commissie beoordeelt dit onderdeel van het voorstel als geel. Het verlagen van drempels om geweld of stalking te melden, het zorgen voor een gezinsgerichte ondersteuning en opvangplaatsen voor slachtoffers en het versterken van Centra voor Seksueel Geweld, wordt door de commissie niet als geel gekwalificeerd.

voorstellen met betrekking tot de inrichting van het strafrecht en het strafproces

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot het invoeren van nieuwe strafbaarstellingen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

Op. pagina 81 van het verkiezingsprogramma stelt de CU: 'We committeren ons aan snelle

en rechtvaardige invoering van het EU migratiepact. Het pact biedt de mogelijkheid tot snelle procedures en een strikter toezicht op mensen die elders in de EU zijn aangekomen. We zien tegelijkertijd ook dat in de uitvoering het pact de kans op mensenrechtenschendingen vergroot, vooral in landen aan de Europese buitengrenzen. Er moet op worden toegezien dat lidstaten hun verantwoordelijkheid nemen, detentie alleen beperkt wordt toegepast en kinderen nooit in detentie terecht komen" Daarnaast stelt de CU op dezelfde pagina dat In Nederland gewortelde kinderen niet worden uitgezet.

De commissie kwalificeert dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel inzake het Migratiepact versterkt de rechten van het kind, omdat dit verder gaat dan de waarborgen in het Migratiepact dat bij uitzondering detentie van kinderen toestaat. Het verlenen van een verblijfsvergunning aan gewortelde kinderen levert daarnaast een versterking op van de rechten van het kind zoals neergelegd in het Internationale Verdrag inzake de rechten van het kind.

voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot naturalisatie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmes en AI – gebruik

*

Op pagina 39 en 40 van het verkiezingsprogramma stelt de CU: 'De overheid zelf maakt een gedegen afweging of voor machine learning algoritmes of alternatieven gekozen wordt. Het algoritmeregister wordt uitgebreid en verplicht gesteld, zodat transparant is hoe algoritmes worden ingezet. Ons recht op privacy en onze vrije en ongefilterde toegang tot gegevens kunnen in het gedrang komen als we niet meer grip krijgen op grote techbedrijven die grote hoeveelheden data over ons verzamelen en steeds meer bepalen welke informatie wij zien. Social media bedrijven worden verplicht om minder "polariserende algoritmes" in te zetten, bijvoorbeeld door gebruikers keuze vrijheid te geven over hoe aanbevelingen tot stand komen. Digitale platforms die door overheden worden ingezet om heimelijk de publieke opinie te beïnvloeden of desinformatie te verspreiden, worden verboden. De overheid zorgt ervoor dat ze zelf niet afhankelijk wordt van niet Europese techbedrijven, door zo veel mogelijk gebruik te maken van Europese alternatieven of open source oplossingen. Er komt een stevige Europese zorgplicht voor digitale platforms en hostingbedrijven om op te treden tegen strafbare uitingen en gedragingen wanneer die op of door middel van deze platforms plaatsvinden. Uitgangspunt is hierbij dat wat in de fysieke wereld niet is toegestaan, ook

digitaal niet is toegestaan. Via het auteursrecht krijgen Nederlanders, naar Deens voorbeeld, copyright op hun eigen lichaam, gezichtskenmerken en stem, als vorm van bescherming van de lichamelijke integriteit. Er komt een beter wettelijk geborgd recht op een schone lei, zodat consumenten op een duidelijke plek een verzoek kunnen indienen om al hun data te laten vernietigen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen het grondrecht op privacy en het recht op bescherming van persoonsgegevens versterken.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten

Zie bovenstaande kwalificering.

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

Zie bovenstaande kwalificering.

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA DENK

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

Op pagina 14 van het verkiezingsprogramma stelt DENK: Het vernietigen, verbranden of verscheuren van de Bijbel, Thora, Koran, Veda's of welke heilige geschriften dan ook, wordt strafbaar gesteld.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Dit voorstel is gericht op de beperking van de vrijheid van meningsuiting op een wijze die niet, althans niet per definitie, noodzakelijk is in een democratische samenleving. Afhankelijk van de omstandigheden is er een risico dat deze beperking te ver gaat.

voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

*

Op pagina 13 van het verkiezingsprogramma stelt DENK voor dat alle overheidsinstanties grondig worden doorgelicht op discriminerend beleid en discriminerende algoritmes.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Versterking van onderzoeken tegen discriminerend beleid en discriminerend algoritmes kunnen de rechtsstaat versterken.

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

*

Op pagina 20 van het verkiezingsprogramma stelt DENK in het hoofdstuk 'stop de woning-crisis' voor om procedures drastisch te willen versnellen. Dat betekent dat overbodige wet – en regelgeving zal moeten verdwijnen. Ook zal er worden gekeken om bezwaarmogelijkheden tegen woningbouwprojecten te verminderen, de termijnen te versnellen en door middel van het vergroten van capaciteit procedures sneller te doen laten verlopen.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting: Een inperking van bezwaarmogelijkheden en versnelling van termijnen, als dit een verkorting betekent, vormen risico's voor de toegang tot het recht indien deze maatregelen zover gaan – bijvoorbeeld een termijn zo kort is – dat geen sprake meer is van een effectief rechtsmiddel (artikel 13 EVRM). Overigens oordeelt de commissie positief over het voorstel tot vergroting van capaciteit om procedures sneller te laten verlopen.

voorstellen met betrekking tot de Europese Unie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema onafhankelijke rechtspraak

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand

*

Op pagina 79 van het verkiezingsprogramma stelt DENK, dat er structureel geïnvesteerd moet worden in de sociale advocatuur om de uitstroom van sociaal advocaten tegen te

gaan. Er moet, aldus DENK, meer aandacht in de rechtenopleiding komen voor de sociale advocatuur. Sociale advocaten moeten een meer passende toelage krijgen en het systeem van voorschotregelingen moet terugkeren.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Door meer financiering voor de rechtsbijstand en een betere vergoeding voor sociaal advocaten wordt de toegang tot het recht verbeterd. Dit zorgt voor een versterking van de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

*

Op pagina 79 van het verkiezingsprogramma stelt DENK voor de toegang tot de rechter meer betaalbaar te maken door de kosten die mensen moeten maken voor een rechtszaak te verlagen.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel verlaagt de drempel naar de rechter voor minder draagkrachtige rechtzoekenden. Dit verbetert de toegang tot het recht en betekent daardoor een versterking van de rechtsstaat.

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging

*

Op pagina 15 van het verkiezingsprogramma stelt DENK voor om personen die onherroepelijk zijn veroordeeld voor racistische of discriminerende daden in een register komen en gedurende tien jaar lang niet in overheidsdienst mogen treden.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

In Nederland kent de rechter een ruime straftoemetingsvrijheid. De wetgever bepaalt de strafsoorten en -maxima, de rechter legt in het concrete geval een passende sanctie op. Daarbij betreft hij alle omstandigheden van het geval. Het verplicht opleggen van bepaalde straffen of maatregelen is als zodanig niet steeds in strijd met de rechtsstaat. Wel schuilt daarin een risico dat de wetgever zich meer op het terrein van de rechter gaat begeven (trias politica) en dat de rechter in concrete gevallen niet een passende sanctie zal kunnen opleggen.

voorstellen over preventieve maatregelen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de inrichting van het strafrecht en het strafproces

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot het invoeren van nieuwe strafbaarstellingen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot naturalisatie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmes en AI – gebruik

*

Op pagina 13 van het verkiezingsprogramma stelt DENK een algoritmewet voor, waarin waarborgen voor mensenrechten bij algoritmen verplicht worden gesteld. Het gebruik van afkomstgerelateerde kenmerken in algoritmen en risicoprofielen worden verboden. Ook worden, aldus DENK, strenge eisen ingevoerd, die verplicht stellen dat algoritmes op non discriminatoire wijze worden ontworpen, getest en gecontroleerd. Daarnaast stelt DENK een verplicht algoritmeregister voor dat geldt voor zowel bedrijven als overheden die algoritmen inzetten.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen versterken het recht op privacy, het recht op bescherming van persoonsgegevens en dragen bij aan non-discriminatie en gelijkheid. Er is reeds een algoritmeregister waarin overheidsorganisaties informatie over hun algoritmes publiceren, hoewel dit niet verplicht is. Het is de commissie echter niet duidelijk hoe de voorstellen zich verhouden tot de vorig jaar aangenomen EU AI Act (Verordening 2024/1689). Een (onbeantwoorde) vraag daarbij is ook of deze Verordening ruimte laat aan verdergaande bescherming op nationaal niveau of een uitputtend kader biedt (volledige harmonisatie). De voorrang, eenheid en nut-

tige werking van de Verordening, die eveneens tot doel heeft om AI-systemen te laten profiteren van het beginsel van vrij verkeer van goederen en diensten, kan hieraan in de weg staan.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbepsluiten

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA D66

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

*

Op pagina 18 van het verkiezingsprogramma constateert D66 dat de huidige wet (de Algemene wet gelijke behandeling - Awbg) op belangrijke punten tekort schiet. Om die reden wil D66 een nieuwe, brede Antidiscriminatiewet waar álle vormen van discriminatie onder vallen. Deze Antidiscriminatiewet bevat, aldus D66, ook actieve verplichtingen om discriminatie te voorkomen. Deze gelden zowel voor publieke als private organisaties – waarbij gedacht kan worden aan scholen, werkgevers, verhuurders en gemeentes. Voor alle overheidsorganen en bestuurslagen bevat de wet in deze zienswijze van D66 een gelijkebehandelingsplicht in beleid en voor de uitvoering daarvan.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Versterking van een effectief discriminatieverbod versterkt het grondrecht op gelijke behandeling en kan daarmee de rechtsstaat versterken.

*

Op pagina 81 van het verkiezingsprogramma stelt D66 dat overheidsorganisaties geen etniciteit of nationaliteit meer mogen gebruiken om mensen in te delen in risicogroepen. Ook kenmerken zoals de wijk waarin iemand woont, de taalvaardigheid van mensen en hun mentale welzijn mogen, aldus D66, niet meer gebruikt bij risicoprofilering. De politie en de marechaussee mogen niet meer etnisch profileren.

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen versterken de effectieve naleving van het grondrecht op privacy en kunnen daarmee de rechtsstaat versterken en kan etnische profilering voorkomen.

*

Op pagina 82 van het verkiezingsprogramma pleit D66 voor erkenning en bescherming van non-binaire en interseksuele personen. Onnodige barrières bij de registratie van geslacht bij de overheid moeten, aldus D66 worden afgeschaft.

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Ongerechtvaardigd onderscheid op grond van geslacht of op welke grond dan ook is niet toegestaan. Voor zover er sprake is van onnodige barrières waarvoor kennelijk een objectieve rechtvaardiging ontbreekt, dienen die te worden weggenomen. Daarmee worden de fundamentele rechten en vrijheden beschermd en wordt de rechtsstaat versterkt.

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

*

Op pagina 9 van het verkiezingsprogramma stelt D66 in het hoofdstuk 'democratie en veiligheid': 'We versterken de bescherming van onze grondrechten door rechters de mogelijkheid te geven om wetten te toetsen aan de Grondwet.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Over het opheffen van een toetsingsverbod bestaat in de politiek, de rechtspraak en de rechtswetenschap inmiddels brede consensus, daargelaten dat er discussie is of de voorgestelde opheffing ver genoeg gaat. De commissie kwalificeert dit voorstel daarom als groen aangezien dit voorstel een rechtsstatelijke verbetering met zich meebrengt.

voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid

*

Op pagina 10 van het verkiezingsprogramma stelt D66 voor om het parlement uit te breiden om zo de wetgevende en controlerende taak beter te kunnen borgen.

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Versterking van het parlement versterkt de trias politica en ondersteunt daarmee de wetgevende en controlerende bevoegdheden van het parlement. Dit versterkt de rechtsstaat.

*

Op pagina 11 van het verkiezingsprogramma stelt D66: 'In onze democratie moeten politieke partijen zelf democratisch zijn. D66 wil dit vastleggen in de wet.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Moderne democratieën organiseren zich door middel van politieke partijen en zijn in zoverre partijdemocratieën. Als partijen zich intern niet democratisch organiseren, dan kunnen zij het instrument worden voor autocratische krachten om de machtscheiding (trias politica) binnen de staat te verzwakken of geheel teniet te doen. Zonder machtscheiding ontbreekt onafhankelijk toezicht op de machtsuitoefening (checks and balances) en kan een staat niet effectief een rechtsstaat zijn. De voorgestelde eis van interne partijdemocratie draagt zodoende bij aan een effectieve trias politica en, daarmee, aan de versterking van de rechtsstaat

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

*

Op pagina 81 van het verkiezingsprogramma stelt D66 dat vertrouwen terugwinnen naast daadkracht ook menselijkheid vraagt. Voorgesteld wordt om de menselijke maat terug bij de overheid te brengen, waarbij mensen het recht krijgen om zich te vergissen. De overheid gaat niet meer in hoger beroep tegen haar eigen inwoners, aldus D66.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Hoewel dit 'vergisrecht' uiteraard nog verdere uitwerking behoeft, en tevens betoogd kan worden dat het bestaan ervan inherent aan een rechtsstaat behoort te zijn, meent de commissie dat de introductie van een dergelijk recht een verbetering van de Nederlandse rechtsstaat kan meebrengen.

voorstellen met betrekking tot de Europese Unie

*

Op pagina 71 van het verkiezingsprogramma pleit D66 voor de afschaffing van het vetorecht bij de oplegging van sancties.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Op grond van artikel 90 van de Grondwet is de regering gehouden om de internationale rechtsorde te bevorderen. Hieruit blijkt dat de rechtsstaat niet ophoudt bij de grens. Opheffing van het veto vergemakkelijkt het opleggen van sancties, bijvoorbeeld om mensenrechtenschendingen te veroordelen. Uiteindelijk kan opheffing bijdragen aan betere naleving van mensenrechtenverplichtingen in niet-EU landen. Opheffing van dit vetorecht vereist een verdragswijziging, waarvoor unanimiteit noodzakelijk is.

*

Op pagina 72 toont D66 zich voorstander van het simpeler en duidelijke maken van regels en stelt in dit kader dat lidstaten van de EU vaak elk hun eigen versie van een Europese richtlijn uitwerken met als resultaat dat er 27 verschillende regels zijn. D66 wil vaker één gezamenlijke Europese regel die overal geldt: de verordening.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel kan de rechtszekerheid en rechtsgelijkheid binnen de EU versterken.

*

D66 stelt op pagina 72 van het verkiezingsprogramma voor dat iedereen in Europa in vrijheid moet kunnen leven. Lidstaten die de democratische rechtsstaat of de vrijheid en gelijkheid van mensen niet respecteert, moet, aldus D66, het stemrecht en het recht op Europees geld verliezen. Ook zou zo'n land, als het aan D66 ligt, geen voorzitter van de Raad van de Europese Unie worden.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

De kwaliteit van de rechtsstaat in andere EU-lidstaten heeft rechtstreeks gevolgen voor onze rechtsstaat, vooral als gevolg van de nauwe samenwerking in het kader van de ruimte voor vrijheid, veiligheid en recht op terreinen zoals het strafrecht en asiel- en migratie. Een actieve inzet van Nederland op Europees niveau, bijvoorbeeld ten aanzien van artikel 7 VEU en de conditionaliteitsverordening 2020/2092, kan de rechtsstaat in Nederland en ook daarbuiten versterken.

*

D66 stelt op pagina 72 van het verkiezingsprogramma voor dat het Europees Parlement individuele Eurocommissarissen moet kunnen wegsturen als dat moet.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Het voorstel om het Europees Parlement de bevoegdheid te geven individuele Eurocomis-

sarissen weg te sturen versterkt de trias politica op Europees niveau en kan daarmee de rechtsstaat versterken.

Thema onafhankelijke rechtspraak

voorstellen met betrekking tot de rechtspraak

*

Op pagina 9 van het verkiezingsprogramma brengt D66 naar voren: 'Een weerbare rechtsstaat heeft een striktere scheiding van machten nodig. We beperken de mogelijkheden van de politiek om de rechterlijke macht en het Openbaar Ministerie oneigenlijk te beïnvloeden.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel, dat onder meer ziet op het afschaffen van de bijzondere aanwijzingsbevoegdheid van de minister aan het OM, versterkt de onafhankelijkheid van OM en rechterlijke macht. Het vormt daardoor een versterking van de rechtsstaat. In dit verband kan ook worden verwezen naar de nadere uitwerking van dit thema door D66.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand

*

Op pagina 9 van het verkiezingsprogramma stelt D66: 'Als een gang naar de rechter nodig is, zorgen we voor laagdrempelige en goede rechtsbijstand. Sociale advocatuur krijgt daarom meer budget', aldus D66.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Meer overheidsmiddelen voor de sociale rechtsbijstand dragen bij aan een versterking van de rechtsstaat door de toegang tot het recht te verbeteren, ongeacht inkomen en vermogen.

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de advocatuur

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging
Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen over preventieve maatregelen
Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de inrichting van het strafrecht en het strafproces

Op pagina 14 van het verkiezingsprogramma stelt D66, dat bedreiging van agenten, zorgmedewerkers, journalisten, rechters, politici en anderen met een publieke taak onacceptabel is. Aangifte kan, aldus D66, voortaan anoniem en krijgt prioriteit. Ernstig bedreigden krijgen betere overheidsbescherming met meer ruimte voor maatwerk en inspraak.

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

De zorg om de veiligheid van personen die aangifte doen is terecht, maar het invoeren van een algemeen recht om anoniem aangifte te doen is in strijd met het recht van een verdachte op een eerlijk proces. Onderdeel van het eerlijk proces is dat de verdediging in beginsel alle informatie waarop een aanklacht is gebaseerd moet kunnen inzien en kunnen weerleggen. Anonieme aangiftes gaan gepaard met de afscherming van informatie waardoor de aangever niet kan worden geïdentificeerd. Dat tast het recht op een effectieve verdediging aan en is alleen in uitzonderlijke gevallen gerechtvaardigd.

*

Op pagina 14 van het verkiezingsprogramma biedt D66 rechters de mogelijkheid om te kiezen voor langere taakstraffen of elektronische detentie.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen bieden de rechter meer mogelijkheden maatwerk te leveren waardoor in concrete gevallen passende sancties kunnen worden opgelegd.

voorstellen met betrekking tot het invoeren van nieuwe strafbaarstellingen
Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

*

Op pagina 77 van het verkiezingsprogramma stelt D66 voor om te zorgen voor stabiele en voldoende financiering van organisaties die vluchtelingen ondersteunen bij procedures.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Dit voorstel versterkt de rechtspositie en de toegang tot het recht van een groep kwetsbare individuen.

*

Op pagina 77 van het verkiezingsprogramma stelt D66 strikt op te willen treden tegen een kleine groep asielzoekers, vaak met weinig kans op een vluchtelingenstatus, die zorgt voor grote overlast voor omwonenden en mensen in de opvang. D66 wil onder andere zorgen voor aparte, gesloten opvang voor deze groep.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Zoals de commissie ook in de toetsing van het regeerprogramma 2024 opmerkte is voor het plaatsen van een asielzoeker in een gesloten regime altijd een individuele beoordeling vereist omdat het gaat om vrijheidsontneming. Zonder deze waarborgen is dit voorstel een risico voor de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmes en AI – gebruik

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma introduceert D66 'het Baas-over-eigenbitsprincipe.' 'Mensen krijgen zelf de regie over hun online leven', aldus D'66. Dat geldt ook voor Nederland en de Europese Unie: D66 is voorstander van digitale onafhankelijkheid, van de cloud en infrastructuur tot apps en algoritmes. Gekozen wordt voor Europese oplossingen en stevige handhaving van Europese regels.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel versterkt het recht op privacy en het recht op bescherming van persoonsgegevens.

*

Op pagina 13 van het verkiezingsprogramma geeft D66 iedereen het auteursrecht over het eigen gezicht, lichaam en de eigen stem. 'Techbedrijven worden verplicht om nepbeelden binnen 24 uur te verwijderen. Sociale mediaplatforms moeten meer doen om online haatberichten te verwijderen. Iedereen moet zich veilig kunnen uitspreken, ook online.' D66 versterkt het toezicht hierop en stellen bedrijven aansprakelijk als zij in gebreke blijven.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting: Dit voorstel versterkt het recht op privacy, het recht op bescherming van persoonsgegevens en de vrijheid van meningsuiting.

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA FORUM VOOR DEMOCRATIE

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

*

Op pagina 48 van het verkiezingsprogramma stelt FvD voor: deelname van kinderen aan 'pride parades' en 'dragqueenshows' te verbieden, "zodat scholen weer veilig en neutraal zijn".

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Ook kinderen hebben een fundamenteel recht om zich te uiten en om niet gediscrimineerd te worden op basis van hun geaardheid of gender. Dat recht mag onder omstandigheden worden beperkt, maar dit voorstel biedt geen ruimte voor afweging en komt daarmee in strijd met de fundamentele rechten van kinderen.

*

Op pagina 52 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We verbieden geslachtsveranderingsoperaties, hormoontherapie en puberteitsremmers bij minderjarigen, zodat kinderen worden beschermd tegen onomkeerbare beslissingen.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting: Bij de bescherming van de rechten van het kind is er ruimte om verschillende belangen tegen elkaar af te wegen. In een individueel geval mag die inbreuk echter niet disproportioneel zijn. Een absoluut verbod op zowel ver- als minder verstrekkende vormen van behandeling biedt geen enkele ruimte voor afweging en kan daarom in een individueel geval een schending van fundamentele rechten betekenen.

*

Op pagina 56 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We beperken abortus tot zestien weken zwangerschap en stellen vanaf acht weken een verplichte vijfdaagse bedenkttermijn in, zodat zorgvuldigheid en waardigheid van het leven samengaat met individuele beslissingenvrijheid.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting: Bij de bescherming van fundamentele rechten is er ruimte om verschillende belangen tegen elkaar af te wegen. In een individueel geval mag die inbreuk echter niet disproportioneel zijn. De inperking van het recht op abortus tot zestien weken en de verplichte vijfdaagse bedenkttermijn]ongeacht de individuele en medische omstandigheden biedt geen enkele ruimte voor afweging en kan daarom een schending van fundamentele rechten betekenen.

*

Op pagina 58 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We stellen een Vrijheidswet op die lockdowns, vaccinatieplichten, toegangsbewijzen verbiedt, zodat grondrechten blijvend beschermd zijn. Ook trekken we de Pandemiewet in.' Op pagina 64 stelt FvD voorts: 'We voeren een Vrijheidswet om in de toekomst onmogelijk te maken dat ooit nog lockdowns, avondklokken en QR-toegangsbewijzen kunnen worden ingesteld. Ook schaffen we de Pandemiewet af, zodat grondrechten nooit meer langs deze weg kunnen worden opgeschort.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Bij de bescherming van de fundamentele rechten en vrijheden is er ruimte om verschillende belangen tegen elkaar af te wegen. In een concreet geval mag die inbreuk echter niet disproportioneel zijn. Volgens de gekozen formuleringen beoogt dit voorstel een absoluut verbod op bepaalde maatregelen in te voeren bij pandemieën; dat kan indruisen tegen de fundamentele rechten van anderen en de verplichting van de overheid op grond van artikel 22 Grondwet om maatregelen te nemen ter bevordering van de volksgezondheid.

*

Op pagina 61 stelt FvD: 'We arresteren alle relschoppers bij ongeregelde heden zoals in Scheveningen, zodat de openbare orde direct wordt hersteld. Hetzelfde

geldt voor (links)activistische ordeverstoorders zoals tijdens de blokkade van de A12.' Voorts stelt FvD: 'We passen de wet zodanig aan dat we uitkeringen kunnen stoppen voor activisten die de samenleving bewust hinderen, zoals door het blokkeren van snelwegen, vernielingen, etc., zodat wie overlast veroorzaakt niet wordt beloond met belastinggeld.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zonder rechtsstatelijke waarborgen, die in het voorstel niet genoemd worden, kan dit voorstel tot schending van grondrechten en aantasting van de rechtsstaat leiden.

*

Op pagina 62 stelt FvD voor: 'We voeren een wet in die bepaalt dat Big Tech-bedrijven alleen strafbare uitingen mogen modereren, zodat legale meningen nooit worden verwijderd of onzichtbaar worden gemaakt.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Dit voorstel om aanbieders van online-diensten in zijn algemeenheid te verbieden uitingen te verwijderen op hun platforms, tenzij zij strafbaar zijn, kan het fundamentele recht op eigendom en de daarmee samenhangende vrijheid van onderneming van die aanbieders aantasten. Er kunnen goede redenen zijn voor zulke aanbieders bepaalde uitingen, die op zichzelf legaal zijn, niet op hun platforms toe te staan, bijvoorbeeld omdat zij niet wensen dat zichzelf of hun producten of diensten daarmee worden geassocieerd. Men denke bijvoorbeeld aan pornografische uitingen die niet per se strafbaar zijn.

voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

*

Op pagina 23 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We stoppen met het huisvesten van statushouders in de sociale sector en geven Nederlanders altijd voorrang.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Een statushouder is per definitie een persoon die een legale verblijfstitel heeft. Dit voorstel discrimineert deze ingezetenen ten opzichte van andere ingezetenen. Dat is in strijd met artikel 1 Grondwet en tast daarmee de rechtsstaat aan.

*

Op pagina 51 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We verbieden cancel culture, diversity officers en safe spaces, zodat universiteiten weer plekken zijn voor vrij debat en scherpe ideeën.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Een algemeen verbod op initiatieven die bedoeld zijn om inclusie te bewerkstelligen, zoals diversity officers en safe spaces, kan in strijd komen met het recht op vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van vereniging, de onderwijsvrijheid en mogelijk het gelijkheidsbeginsel. Waar zulke initiatieven in de praktijk mogelijk tot uitsluiting in plaats van inclusie leiden, is een algemeen verbod niet de rechtsstatelijk juiste weg om de aantasting van fundamentele rechten en vrijheden tegen te gaan. Een verbod op cancel culture is op zijn minst paradoxaal en mogelijk een *contradictio in terminis*.

*

Op pagina 52 van het verkiezingsprogramma stelt FvD voor: 'We verbieden het gebruik van activistische vlaggen door overheid en onderwijs, zodat de publieke ruimte neutraal blijft.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Volgens de toelichting denkt FvD bij een verbod op ideologisch geladen vlaggen aan de vlag van Oekraïne of de regenboogvlag. Voorop staat dat enige inperking van rechten en vrijheden in de publieke ruimte geen onderscheid mag inhouden naar politieke gezindheid, seksuele voorkeur of andere persoonskenmerken. Bovendien kan een absoluut verbod in strijd komen met het recht op vrijheid van meningsuiting en vrijheid van vereniging en betoging, en met de onderwijsvrijheid van instellingen onder artikel 23 Grondwet.

*

Op pagina 52 stelt FvD: 'We verbieden transgender-propaganda op scholen en jeugd-tv, zodat kinderen beschermd worden tegen schadelijke ideologische beïnvloeding.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Bij de bescherming van de rechten van het kind is er ruimte om verschillende belangen tegen elkaar af te wegen. Voor zover er in enige situatie sprake is van ideologische beïnvloeding dienen de vrijheid van meningsuiting, de onderwijsvrijheid en het gelijkheidsbeginsel daarin te worden meegewogen. Een algemeen verbod op een gedachtengoed dat niet wordt gedeeld, vormt niet de rechtsstatelijk juiste weg om een aantasting van fundamentele rechten en vrijheden tegen te gaan.

*

Op pagina 60 stelt FvD: 'We laten politie profileren op basis van statistisch relevante categorieën, zodat opsporing sneller en doelgerichter verloopt.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Dit voorstel kan, afhankelijk van de implementatie ervan, een inbreuk meebrengen op de grondrechten van non-discriminatie en privacy en daarmee de rechtsstaat verzwakken.

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

*

Op pagina 64 stelt FvD: 'Het briefgeheim, zoals vastgelegd in artikel 13 van de Grondwet, gaat ook gelden voor digitale communicatie, zodat e-mails en berichten dezelfde bescherming genieten als briefpost en telefoongesprekken.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel brengt een versterking van het briefgeheim mee in de digitale wereld. Het briefgeheim is een grondrecht, zodat versterking daarvan de versterking van de rechtsstaat kan dienen.

voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid

*

Op pagina 13 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We zeggen het VN-vluchtelingenverdrag, Schengen, het Marrakechpact en het EVRM op en streven naar een NEXIT, zodat Nederland volledig zelf kan bepalen wie ons land binnenkomt en wie niet. Op pagina 25 van het verkiezingsprogramma stelt FvD daarnaast: 'We zeggen internationale verdragen op die onze beleidsvrijheid inperken, zoals het VN vluchtelingenverdrag dat ons dwingt tot het opnemen van migranten.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Deze voorstellen zijn erop gericht de internationale handhaving van grondrechten aan te tasten. Dat brengt een directe verzwakking van de Nederlandse rechtsstaat met zich mee. Op zichzelf is het een rechtspolitieke keuze om verdragen op te zeggen, maar als het verdragen betreft die internationaal erkende fundamentele grondrechten en vrijheden codificeren of die anderszins de strekking hebben minimale beginselen van rechtsstatelijkheid voor de verdragstaten vast te stellen en internationaal te handhaven, dan wordt met de opzegging van zulke verdragen de effectiviteit van de rechtsstaat in haar kern geraakt. Daarnaast kunnen migranten ook aan andere internationale verdragen een recht op toelating ontlelen.

*

Op pagina 16 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We stoppen volledig met de energietransitie, zodat ons land niet langer wordt opgezaaid met onbetaalbaar en zinloos klimaatbeleid.' Op pagina 18 van het verkiezingsprogramma stelt FvD voorts: 'We schaffen alle klimaatregels, zodat energie weer betaalbaar en betrouwbaar wordt.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Binnen een rechtsstaat zijn verschillende opties van energiebeleid mogelijk. Niettemin kunnen er aspecten aan energiebeleid vastzitten die aantasting van grondrechten van (rechts) personen kunnen meebrengen. Dit voorstel is zodanig geformuleerd dat de voorgestelde koerswijziging in energiebeleid zich geen rekenschap lijkt te geven van de beperkingen die grondrechten daarin kunnen meebrengen en van de internationaalrechtelijke verplichtingen van landen om maatregelen te nemen tegen gevaarlijke klimaatverandering. Daarom kan dit voorstel de rechtsstaat verzwakken.

*

Op pagina 16 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We zeggen het Klimaatakkoord van Parijs op en trekken de klimaatwet in, zodat we weer ongeremd fossiele brandstoffen kunnen gebruiken en geen windturbines en zonneakkers hoeven aanleggen.' Voorts stelt FvD: 'We laten CO₂-reductie los als uitgangspunt, zodat beleid weer wordt gericht op betaalbaarheid en betrouwbaarheid van energie.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

De verplichting van landen om gevaarlijke klimaatverandering tegen te gaan is niet alleen breed verankerd in Europese en internationale verdragen en regelgeving; het internationaal gerechtshof heeft geconcludeerd dat landen ook op grond van het internationale gewoonterecht verplicht zijn om – in goede samenwerking – maatregelen te nemen tegen klimaatverandering en om de CO₂ uitstoot door het gebruik van fossiele brandstoffen terug te dringen. Dit voorstel is in strijd met die uitgangspunten.

*

Op pagina 16 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We werken in Europees verband aan het afschaffen van de Green Deal; en tot die tijd negeert Nederland de daarin vervatte regels en beperkingen - inclusief het CO₂-handelssysteem (ETS).'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het voorstel om (internationale) rechtsverplichtingen te negeren zolang deze gelden is re-

gelrecht in strijd met de rechtsstaat. Met de opzegging daarvan is de gezochte ruimte verder niet zonder meer herwonnen, nu de verplichtingen van landen om maatregelen te nemen tegen klimaatverandering door CO2 uitstoot terug te dringen en de verplichting om daarin samen te werken ook uit de mensenrechten en het internationaal gewoonterecht voortvloeit.

*

Op pagina 17 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We verbieden de aanleg van zonneparken op grond of water, zodat ruimte behouden blijft voor landbouw en natuur. Elke vorm van subsidie op de aanleg van zonnepanelen op daken wordt ingetrokken.' Op pagina 18 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We voeren een wettelijk verbod in op nieuwe windturbines en breken bestaande windparken en zonneakkers systematisch af, zodat ons landschap wordt beschermd en onze energievoorziening niet langer afhankelijk is van het weer.' Op pagina 19 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We sluiten biomassacentrales, zodat bossen niet langer worden opgeofferd voor schijnoplossingen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Subsidieverlening brengt een verplichting voor een rechtsstaat mee daar op een betrouwbare wijze mee om te gaan. Intrekking van verleende subsidies kan alleen onder voorwaarden waarmee de rechtszekerheid en andere beginselen van de rechtsstaat niet worden geschonden. Een algemeen verbod op de aanleg van zonneparken of windturbines en het afbreken van bestaande installaties kan ook in strijd komen met de verplichting van Staten om gevaarlijke klimaatverandering tegen te gaan. Daarom kan dit voorstel de rechtsstaat aantasten.

*

Op pagina 22 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We stoppen met verplichte duurzaamheidseisen, zodat bouwen makkelijker en goedkoper wordt.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het voorstel is zodanig geformuleerd dat het impliceert – zoals elders in het programma wel expliciet wordt voorgesteld – dat ook bestaande (internationale) verplichtingen van de overheid worden genegeerd. Doelbewuste schending van geldend recht is regelrecht in strijd met de rechtsstaat.

*

Op pagina 25 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We maken de Sustainable Development Goals (SDG's) niet langer leidend voor het beleid van Rijksoverheid en lagere overheden, zodat ons beleid weer wordt gebaseerd op nationale belangen en democratische keuzes in plaats van op internationale agenda's.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het maken van beleidskeuzes en het aangaan van bilaterale of internationale samenwerkingsverbanden behoren in principe tot de autonomie van een land. Daarbij moet binnen een rechtsstaat wel steeds acht worden geslagen op geschreven en ongeschreven regels van internationaal recht.

*

Op pagina 30 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We schaffen achterhaalde adviesorganen zoals CPB, SCP, SER en PBL af, zodat beleid niet langer wordt bepaald door technocraten en lobbyclubs.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Op zichzelf is het hervormen of afschaffen van door de overheid ingestelde adviesorganen niet in strijd met de rechtsstaat. Maar dit voorstel lijkt te beogen in zijn algemeenheid iedere vorm van consultatie tegen te gaan. De bestaande verplichtingen en gewoontes van de wetgever om adviesorganen, maatschappelijke organisaties en belanghebbenden te consulteren in het wetgevingsproces dragen bij aan het hoge niveau van rechtsstatelijkheid van de huidige Nederlandse rechtsstaat. Beperking daarvan kan dat niveau verlagen en daarmee de rechtsstaat verzwakken.

*

Op pagina 30 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We stoppen alle subsidies voor organisaties die proefprocessen voeren tegen de staat.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het voorstel maakt voor de subsidieverlening onderscheid tussen organisaties die tegen de staat procedures voeren en die dat niet doen. Dat is een discriminatoir criterium waarmee een ongeoorloofd onderscheid wordt gemaakt tussen partijen die wel of niet gebruik maken van een grondrecht om de rechtmatigheid van beslissingen van bestuursorganen te laten toetsen. Het geeft ook blijk van een onjuist staatsbegrip waarbij wordt miskend dat de rechter ook 'de staat' is. Als een (rechts)persoon de rechtmatigheid van een bestuursbesluit of van wetgeving door de rechter laat toetsen, dan beoogt die (rechts)persoon dat de staat een genomen besluit of wet in een bepaalde casus corrigeert omdat (de toepassing van) dat besluit of (van) die wet niet conform het recht is van de staat. Het voorstel vereenzelvigt dan ook ten onrechte, want in strijd met de trias politica, bestuursorganen en de wetgever met de staat en plaatst daarmee de rechterlijke macht ten onrechte buiten de staat.

*

Op pagina 32 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We schaffen de adviserende afdeling van de Raad van State af, zodat deze niet langer karteladviezen kan uitbrengen die democratische besluitvorming ondermijnen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

De Raad van State toetst wetsvoorstellen onder meer op de vraag of zij grondwettelijk zijn en adviseert daarover. Dit voorstel gaat voorbij aan de fundamentele rechtsstatelijke rol die de Raad van State speelt bij de democratische totstandkoming van wetgeving en tast in zoverre direct de rechtsstaat aan. Daarbij dient opgemerkt te worden dat een democratische rechtsstaat vereist dat er waarborgen zijn die voorkomen dat onder het mom van democratie de grondslagen van de democratische rechtsstaat worden uitgehold. De beginselen van democratie en rechtsstatelijkheid zijn geen tegenstrijdige beginselen maar elkaars bestaansvoorwaarden.

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de Europese Unie

*

Op pagina 33 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We voeren een wet in die voorkomt dat (buitenlandse) investeerders te veel invloed krijgen op Nederlandse kranten en commerciële zenders, zodat de media onafhankelijk en nationaal verankerd blijven.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Afhankelijk van de vormgeving kan dit voorstel spanning opleveren met het vrij verkeer van kapitaal en diensten. Ook dient rekening te worden gehouden met de Europese Verordening Mediavrijheid, die in augustus 2025 in werking is getreden.

*

Op pagina 43 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We gooien de EU-Natuurherstelwet in de prullenbak, zodat boeren en vissers niet langer gebonden zijn aan onrealistische Brusselse regels.' Ook op pagina 43 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We onderhandelen zelf met landen zoals het VK over toegang tot vruchtbare visgronden en negeren beperkende EU-regels zoals het pulsvisserijverbod.' Op pagina 75 stelt FvD: 'We zeggen multilaterale EU-handelsverdragen op en sluiten bilaterale verdragen, zodat Nederland zijn eigen belangen optimaal kan verdedigen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Nederland is en blijft gebonden aan de EU-Natuurherstelwet in elk geval zolang deze wet niet op EU-niveau is ingetrokken. Een voorstel tot schending van geldend recht door de overheid brengt een directe aantasting van de rechtsstaat mee. Het visserijbeleid betreft een exclusieve bevoegdheid van de EU (artikel 3(1)(d) VWEU). Dit betekent dat alleen de Unie wetgevend kan optreden en juridisch bindende handelingen kan vaststellen, **Het Hof van Justitie** heeft eerder geoordeeld dat het pulvisserijverbod in stand kan blijven.

Ook de de gemeenschappelijke handelspolitiek betreft een exclusieve bevoegdheid van de EU (artikel 3(1)(e) VWEU). Nederland kan niet op eigen houtje, bilateraal, onder deze multilaterale verdragen uitkomen zolang Nederland deel uitmaakt van de Europese Unie

Thema onafhankelijke rechtspraak

voorstellen met betrekking tot de rechtspraak

*

Op pagina 32 van het verkiezingsprogramma onder de kop 'aankpak dikastocratie' stelt FvD: 'We voeren een Wet op de Rechtsvinding in, zodat rechters de wet moeten interpreteren naar de oorspronkelijke bedoeling van de wetgever en niet langer eigen politieke opvattingen kunnen doordrukken.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Dat de rechter moet rechtspreken volgens de wet, en geen plaats mag geven aan eigen politieke opvattingen, wordt al gewaarborgd door **artikel 11 Wet Algemene bepalingen**. Een wettelijke beperking van de methoden van rechterlijke interpretatie breekt in op de onafhankelijkheid van de rechtspraak en verstoort het evenwicht in de trias politica. Dit voorstel is daardoor in strijd met fundamentele uitgangspunten van rechtsstatelijkheid.

*

Op pagina 32 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We voeren een parlementaire ondervragingscommissie in, naar Amerikaans model, zodat de benoeming van leden van de Hoge Raad en de Raad van State democratisch gecontroleerd wordt.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Voor de benoeming van leden van de Raad van State zou dit voorstel een element van politieke betrokkenheid invoeren dat momenteel nog niet bestaat. De procedure voor benoeming van leden van de **Hoge Raad** staat juist al enkele jaren ter discussie vanwege het

rechtsstatelijke risico van partijpolitieke beïnvloeding van de benoeming van rechters. De commissie beoordeelt dit voorstel als risicovol voor de waarborg van onafhankelijke rechtspraak, omdat onduidelijk is hoe FvD wil voorkomen dat partijpolitiek een rol gaat spelen in rechtersbenoemingen. Daarbij dient opgemerkt te worden dat, anders dan bij benoemingen in het Amerikaanse Supreme Court, er bij rechterlijke benoemingen in Nederland in de huidige traditie uitdrukkelijk niet wordt gevraagd naar de politieke voorkeur van kandidaten.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

*

Op pagina 32 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We maken het onmogelijk dat organisaties namens het 'algemeen belang' rechtszaken voeren tegen de staat (zoals in de Urgenda-zaak), zodat beleid niet via de rechter kan worden afgedwongen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Dit voorstel zal de toegang tot de rechter in belangrijke zaken beperken en daarmee de effectiviteit van de huidige rechtsstaat reduceren. Dat kan onder meer in strijd zijn met artikel 13 EVRM (recht op een daadwerkelijk rechtsmiddel) en, in het bijzonder als het gaat om milieuorganisaties, met artikel 9 van het Verdrag van Aarhus.

voorstellen met betrekking tot de advocatuur

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging

*

Op pagina 59 stelt FvD: 'We voeren minimumstraffen in voor ernstige gewelds- en zedendelicten, zodat rechters alleen met goede motivatie kunnen afwijken.' Op pagina 60 stelt FvD voorts: 'Minimumstraffen voor kinderverkrachters.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

In Nederland kent de rechter een ruime straftoemettingsvrijheid. De wetgever bepaalt de strafsoorten en -maxima, de rechter legt in het concrete geval een passende sanctie op.

Daarbij betreft hij alle omstandigheden van het geval. Minimumstraffen zijn als zodanig niet steeds in strijd met de rechtsstaat. Wel schuilt daarin een risico dat de wetgever zich meer op het terrein van de rechter gaat begeven (trias politica) en dat de rechter in concrete gevallen niet een passende sanctie zal kunnen opleggen.

voorstellen met betrekking tot de inrichting van het strafrecht en het strafproces

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot het invoeren van nieuwe strafbaarstellingen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We maken illegaal verblijf strafbaar en zetten actief in op opsporing en uitzetting, zodat ons land niet langer een toevluchtsoord is voor uitgeprocedeerden.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Strafbaarstelling van illegaal verblijf zonder de juiste waarborgen kan strijdig zijn met de terugkeerrichtlijn, zoals de wetgevingsadviescommissie vreemdelingenrecht van de NOvA in augustus in 2025 heeft geadviseerd: NOvA: **Strafbaarstelling illegaliteit ondoordacht en ineffectief | Nederlandse orde van advocaten.**

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We stoppen met het opnemen van nieuwe asielzoekers, breken lopende procedures af en ontmantelen het COA, zodat opvang in de regio de norm wordt. In dat kader stelt FvD: 'We laten nieuwe asielaanvragen uitsluitend via Nederlandse consulaten in conflictregio's indienen, zodat ons land niet langer overspoeld wordt door proceduremigranten.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het is niet mogelijk om mensen die in Nederland zijn het recht op het indienen van een asielverzoek te ontfagen. Een asielstop is onder meer strijdig met het VN Vluchtelingenverdrag, het EVRM en het Handvest van Grondrechten van de EU.

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We sluiten verdragen met (Afrikaan-

se) landen voor het opnemen van illegalen die in Nederland zijn uitgeprocedeerd en weigeren om terug te keren, zodat Nederland niet langer gedwongen wordt deze personen op te vangen.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals deze commissie ook in haar toets van het regeerprogramma 2024 opmerkte is dit een risico omdat in het verleden is gebleken dat dergelijke partnerschappen gepaard gingen met grootschalige mensenrechtenschendingen.

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We conformeren ons niet langer aan Europese migratieafspraken en betalen desnoods een boete aan de EU (net als Hongarije), zodat we zelf weer zeggenschap krijgen over onze grenzen.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Een voorstel tot schending van geldend recht door de overheid brengt een directe aantasting van de rechtsstaat mee. Voor zover hier wordt gedoeld op het in financiële wijze bijdragen aan het nieuwe Europese solidariteitsmechanisme, dan is dat mogelijk. Daarmee krijgt Nederland echter geen volledige 'zeggenschap over de grenzen', dat is alleen mogelijk door in strijd met het geldende recht te handelen.

*

Op pagina 13 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We sluiten opvanglocaties in Nederland en trekken de Spreidingswet in, zodat gemeenten niet gedwongen worden migranten op te nemen'. Voorts stelt FvD: 'Zolang ze nog niet gesloten zijn, versoberen we de COA-opvanglocaties en verbieden het verlaten van het terrein aan de bewoners, zodat de aanzuigende werking voor profiteurs ophoudt te bestaan en de veiligheid van omwonenden gegarandeerd is.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals de commissie regeerprogramma 2024 hierover opmerkte: Met het intrekken van de Spreidingswet (...) neemt de druk op de bestaande asielopvang toe, zo benadrukken het COA en de VNG. Door deze maatregelen wordt de opvangcrisis in stand gehouden. Dit is een rechtsstatelijk risico omdat de overheid zich daardoor niet voldoende kan houden aan Europese en internationale verplichtingen op het gebied van opvang. Ook volgens het College voor de Rechten van de Mens is de Spreidingswet van belang bij het voorkomen van voortgaande mensenrechtenschendingen in de asielopvang." Die kritiek staat nog altijd overeind.

Het is louter mogelijk om asielzoekers op deze wijze in hun bewegingsruimte te beperken mits daaraan een individuele beoordeling vooraf is gegaan en getoetst is aan de gronden voor bewaring.

*

Op pagina 13 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We voeren flexibele grenscontroles in met moderne technologie en automatische controle op biometrische gegevens, zodat Nederlanders vrij kunnen reizen maar buitenlanders effectief gecontroleerd worden.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals de commissie toetsing regeerprogramma 2024 vaststelde is het invoeren en aanscherpen van flexibele grenscontroles slechts beperkt mogelijk. Eind 2010 oordeelde de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State dat de wijze waarop binnengrenscontroles destijds werden uitgevoerd strijdig was met de Schengengrenscore. Naar aanleiding daarvan heeft de wetgever de intensiteit, frequentie en selectiviteit van de controles wettelijk vastgelegd. Deze voorwaarden kunnen dus niet worden aangepast, zonder het Europees recht te schenden.

Verder maakt dit voorstel een inbreuk op het recht op de persoonlijke levenssfeer. Deze maatregelen moeten daarom noodzakelijk zijn in een democratische samenleving en worden verankerd in een duidelijke wettelijke basis met procedurele waarborgen. Daarnaast dient het informatiegestuurd optreden en de besluitvorming aan de grens ook overige grondrechten te respecteren, zoals het recht op non-discriminatie (voorkomen van bias en stigmatisering).

*

Op pagina 60 stelt FvD: 'We stellen ouders van criminele asielzoekers aansprakelijk voor het wangedrag van hun kinderen en beëindigen in voorkomende gevallen ook hun procedures, zodat zij zelf corrigerend gaan optreden.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het is bestuursrechtelijk niet mogelijk om ouders aansprakelijk te stellen voor gedragingen van hun kinderen. Verblijfsvergunningen zijn gebonden aan de persoon die de verblijfsvergunning houdt. Die kunnen dan ook enkel worden ingetrokken op basis van de persoonlijke gedragingen van de houder van de vergunning zelf, en niet vanwege gedragingen van familieleden. Deze maatregel is daarnaast strijdig met het beginsel van non-refoulement omdat asielzoekers zouden kunnen worden uitgezet naar een gebied waar zij een risico lopen op onmenselijke behandeling.

voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie

*

Op pagina 13 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We schaffen de permanente verblijfsvergunning af. Mensen die een tijdelijke verblijfsvergunning verkrijgen moeten iedere vijf jaar hun nut en noodzaak voor de Nederlandse samenleving bewijzen (vergelijkbaar met het Amerikaanse GreenCard systeem), zodat we hier alleen migranten krijgen die iets komen brengen en niet alleen iets komen halen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het is op het moment niet mogelijk om de permanente verblijfsvergunning in het algemeen af te schaffen omdat dit verblijfsrecht in het Unierecht is geregeld (richtlijn 2003/109/EG) die in Nederland is geïmplementeerd. Die richtlijn staat toe om na 5 jaar rechtmatig verblijf op basis van een niet-tijdelijke vergunning in aanmerking te komen voor een permanente verblijfsvergunning.

*

Op pagina 13 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We laten immigranten pas aanspraak maken op toeslagen en uitkeringen na tien jaar arbeid in Nederland, zodat Nederland niet meer aantrekkelijk is voor gelukszoekers.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Dit is in strijd met het verbod op discriminatie, zoals onder andere neergelegd in artikel 14 EVRM. Op grond van vaste jurisprudentie van het EHRM is voor het ongelijk behandelen van vreemdelingen met een verblijfsvergunning en Nederlanders met betrekking tot de sociale zekerheid '*very weighty reasons*' nodig. Daarbij zijn individuele omstandigheden relevant. Ook verschillende ILO-verdragen en het Unierecht verplichten staten legaal verblijvende ingezetenen gelijk te behandelen met hun onderdanen met betrekking tot sociale zekerheid.

*

Op pagina 13 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We voeren een heffing tot 40% in op geld dat migranten naar hun herkomstlanden overmaken (€18 miljard in 2024), zodat Nederlands geld niet naar het buitenland vloeit. Het frauderen hiermee wordt zwaar bestraft en leidt tot intrekking van de verblijfsvergunning.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Dit voorstel is strijdig met het gelijkheidsbeginsel omdat deze alleen geldt voor migranten en niet voor mensen met de Nederlandse nationaliteit, zonder dat hiervoor een objectieve rechtvaardiging wordt gegeven.

*

Op pagina 13 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We introduceren een streng geregeleerd Green-Card-model voor tijdelijke werkvergunningen, zodat alleen economisch waardevolle migranten - die cultureel compatibel zijn - tijdelijk kunnen bijdragen zonder uitzicht op naturalisatie.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Hoewel het mogelijk is om de binnenkomst van kennismigranten meer te begrenzen in het nationale recht, is het niet mogelijk om eigen eisen te stellen aan vreemdelingen die aan de voorwaarden voor een verblijfsvergunning voldoen als hooggekwalificeerde *Intra Company Transferee of Blue Card* houder, omdat beide vergunningen op het moment beheerst worden door het Unierecht (richtlijn 2014/66/EU respectievelijk 2021/1883). Naturalisatie voor hen in algemene onmogelijk maken is daarnaast strijdig met het Europees Verdrag inzake Nationaliteit.

voorstellen met betrekking tot naturalisatie

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We verstrekken tien jaar lang geen nieuwe Nederlandse paspoorten, behalve aan huwelijkspartners en kinderen geboren uit Nederlandse ouders, zodat nationaliteit weer waarde krijgt.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Dit voorstel is strijdig met het Europees Verdrag op Nationaliteit omdat het na maximaal 10 jaar mogelijk moet zijn om te kunnen naturaliseren. Voor mensen die hier al enkele jaren zijn, zou dat betekenen dat zij langer dan 10 jaar moeten wachten, wat strijdig is met het rechtszekerheidsbeginsel.

*

Op pagina 13 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We ontnemen het Nederlanderschap aan dubbele paspoorthouders die veroordeeld zijn voor ernstige misdrijven, zodat criminelen ons land kunnen worden uitgezet.' Op pagina 59 stelt FvD voorts: 'We trekken de nationaliteit in van dubbele paspoorthouders bij ernstige misdrijven en zetten criminele asielzoekers direct uit, zodat Nederland veiliger wordt.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Denaturalisatie van mensen met een dubbele nationaliteit voor het plegen van één ernstig misdrijf levert ongelijke behandeling op omdat mensen met een dubbele nationaliteit

strenger zullen worden gestraft dan mensen met slechts één nationaliteit. Tevens zal altijd een proportionaliteitstoets moeten worden aangelegd vanwege het recht op privéleven van artikel 8 EVRM en het verlies van het Unieburgerschap het voorstel van FvD maakt daarvan geen melding.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmes en AI – gebruik

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten

*

Op pagina 60 stelt FvD: 'We rusten agenten standaard uit met *bodycams*, zodat zij beschermd zijn tegen valse beschuldigingen. Beelden kunnen gebruikt worden voor dossieropbouw, opsporing en trainingsdoeleinden.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Dit voorstel kan een inbreuk maken op het recht op privacy en de bescherming van persoonsgegevens, en kan ook het demonstratierecht aantasten. Of deze inbreuk kan worden gerechtvaardigd hangt af van de uiteindelijke vormgeving van de inzet van *bodycams*. Het standaard uitrusten van agenten gaat mogelijk verder dan strikt noodzakelijk, ook omdat er een *chilling effect* van kan uitgaan.

*

Op pagina 15 van het verkiezingsprogramma stelt FvD: 'We slaan biometrische kenmerken van remigranten op, zodat zij na terugkeer niet opnieuw naar Nederland kunnen komen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Dit voorstel maakt een inbreuk op het recht op privacy, omdat onduidelijk is welke gegevens voor welke duur zullen worden opgeslagen. Dit is problematisch vanwege geldend recht over dataretentie en ook de evenredigheid van de maatregel.

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA GROEN LINKS / PARTIJ VAN DE ARBEID (GL/PvdA)

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

*

Op pagina 92 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'In een wereld waar (extreem) rechtse bewegingen de vrijheden van burgers aanvallen, staan wij op voor democratie en rechtsstaat. We intensiveren het Nederlandse beleid ten aanzien van democratie-ondersteuning binnen en buiten Europa. We steunen ngo's, vakbonden en journalisten wereldwijd in hun strijd tegen autocratische regimes. We dragen de universaliteit van mensenrechten actief uit door op te komen voor minderheden en een feministisch buitenlandbeleid te voeren. We zijn transparant in de afwegingen die we maken in samenwerking met bijvoorbeeld autocratische staten.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel draagt bij aan de bevordering van de internationale rechtsorde, waartoe de regering op basis van artikel 90 Grondwet gehouden is. Het voorstel kan hierdoor ook de nationale rechtsstaat versterken.

*

Op pagina 124 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'Democratie is een groot goed. Ons systeem werkt alleen als iedereen mee kan en wil doen. En daarbij telt iedere stem. We stimuleren iedereen om naar de stembus te gaan bij verkiezingen. De drempels hiervoor maken we zo laag mogelijk, bijvoorbeeld door briefstemmen mogelijk te maken, toegankelijke stemlokalen te verzorgen en de drempels voor stemmen vanuit het buitenland weg te nemen.' Op pagina 126 wordt daarnaast gesteld: 'We willen jongeren veel meer dan nu betrekken bij de politieke besluitvorming. We verlagen de kiesgerechtigde leeftijd naar 16 jaar en we rollen een campagne uit om de opkomst onder jongeren te verhogen.' En op pagina 126 tevens: 'De achterstelling van Nederlanders die op Aruba, Curaçao en Sint-Maarten wonen wordt beëindigd: ook zij krijgen stemrecht voor de Tweede Kamer en invloed op de samenstelling van de Eerste Kamer.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit zijn voorstellen die door het bevorderen en breder toegankelijk maken van het passieve kiesrecht de rechtsstaat kunnen versterken.

voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

*

Op pagina 132 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'Het OM krijgt meer middelen om discriminatiezaken te vervolgen. We zorgen voor meer speciale discriminatierechercheurs om de drempel voor aangifte te verlagen, en trainen agenten om discriminatie beter te herkennen en etnisch profileren te voorkomen. Met meer politiecapaciteit beveiligen we Joodse instellingen en moskeeën. We bestrijden (online) vrouwenhaat daarnaast door gender als grond toe te voegen aan het artikel over groepsbelediging.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen versterken de effectieve naleving van het grondrecht op privacy en kunnen daarmee de rechtsstaat versterken en kan etnische profilering voorkomen.

*

Op pagina 133 van het verkiezingsprogramma wordt gesteld: 'Het VN-verdrag inzake de rechten voor personen met een handicap voeren we daarom volledig uit en we ratificeren het Facultatieve Protocol.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Dit kan de toegang tot de rechtsstaat voor gehandicapten versterken. Het aangaan van extra internationale mensenrechtelijke verplichtingen vormen ook een belangrijke bron van tegenmacht voor de wetgever. Door het aangaan van extra internationale mensenrechtelijke verplichtingen gelden er immers extra waarborgen waaraan de overheid gebonden wordt.

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

*

Op pagina 113 van het verkiezingsprogramma wordt door GL/PvdA voorgesteld om het recht op behoorlijk bestuur in de Grondwet te verankeren.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Het betreffende voorstel voorziet in een extra grondwettelijke verankering van het recht op behoorlijk bestuur.

*

Op pagina 127 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA voor: 'We geven burgers het

recht om een wet of de uitvoering van een wet te laten toetsen aan de Grondwet als zij het idee hebben dat hun klassieke of sociale grondrechten worden geschonden. Deze toetsing wordt een standaardonderdeel van de taakuitvoering van rechters. We bevorderen een cultuur van grondrechtentoetsing in beleid, en uitvoering.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

De opheffing van het verbod aan de rechter om wetten in formele zin aan de Grondwet te toetsen kan de handhaving van grondrechten, en daarmee van de rechtsstaat, versterken. Zoals opgemerkt in de rechtsstatelijke toets van het regeerprogramma 2024, bestaat in de politiek, de rechtspraak en de rechtswetenschap inmiddels brede consensus over het opheffen van het toetsingsverbod. De commissie neemt deze context mee in de kwalificatie van het voorstel als groen.

voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid

*

Op pagina 122 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'Democratische controle op uitvoeringsinstanties als de Belastingdienst, het UWV, de IND en DUO wordt versterkt, met onafhankelijke klachtencommissies, periodieke burgerpanels en structurele rapportage aan het parlement. Op pagina 123 wordt daarnaast gesteld: 'Zonder toezicht en handhaving verliest elke wet- en regelgeving haar kracht. Zo raken burgers het vertrouwen in de overheid kwijt. Daarom versterken we de positie van onze toezichthouders met mensen en middelen. We leggen hun onafhankelijkheid wettelijk vast.' En op pagina 123 ook: 'We versterken het Huis voor Klokkenluiders zodat melders van misstanden altijd beschermd zijn. Dat geldt zowel voor het toezicht op het Openbaar Bestuur, bijvoorbeeld de Algemene Rekenkamer, Nationale Ombudsman, Inspectie Openbare Orde en Veiligheid, als voor de andere sectoren, waaronder de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit, Kansspelautoriteit, Autoriteit Consument en Markt, Autoriteit Persoonsgegevens, Inspectie Gezondheidszorg, en Onderwijsinspectie.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen de rechtsstaat versterken en dragen bij aan een meer onafhankelijk toezicht en versterkt daarmee het systeem van checks and balances.

*

Op pagina 124 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'Een sterke volksvertegenwoordiging voor de democratische controle. We breiden de Tweede Kamer uit naar 250 zetels. Daarnaast zorgen we voor meer inhoudelijke ondersteuning in de Tweede Kamer, ook voor de wetenschappelijke instellingen van de politieke partijen. De juridische afdeling van het parlement wordt versterkt, zodat de controle op uitvoerbaarheid en rechtsstatelijkheid

beter is verankerd. Het lokale bestuur wordt versterkt, zodat ze hun cruciale taak beter kunnen vervullen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen de democratische instellingen en daarmee de rechtsstaat versterken.

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

*

Op pagina 38 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA voor: 'Ons land mag niet langer stilstaan door te hoge stikstofuitstoot. We nemen maatregelen zodat de woningbouw weer vlot getrokken wordt. We maken vergunningverlening voor woningbouw eenvoudiger.' Daarnaast wordt op pagina 39 en 40 gesteld: 'In tijden van enorme woningnood, moeten we het belang van woningzoekenden zwaar wegen. Daarom willen we juridische procedures verkorten, zodat we sneller kunnen bouwen. Gemeenten en de Raad van State krijgen meer capaciteit om bezwaar- en beroepsprocedures versneld te behandelen. Het belang van woningzoekenden gaat juridisch zwaarder wegen en ze krijgen ook inspraak in procedures.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Voor zover verkorting van procedures mede wordt bereikt door het verkorten van bezwaartermijnen is er een risico voor de toegang tot het recht indien deze maatregelen zover gaan – bijvoorbeeld een termijn zo kort is – dat geen sprake meer is van een effectief rechtsmiddel (artikel 13 EVRM). De commissie oordeelt overigens positief over de voorgestelde vergroting van capaciteit om zaken sneller te kunnen behandelen.

*

Op pagina 80 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'We werken aan inkomenszekerheid en perspectief voor mensen die een beroep moeten doen op het sociale vangnet. De huidige Participatiewet wordt vervangen door een nieuwe Wet op de bestaanszekerheid, die garandeert dat iedereen voldoende inkomen heeft om van te leven, en vertrekt vanuit vertrouwen in mensen.' Daarnaast wordt gesteld op pagina 81: 'We dringen het aantal formuleren terug en zorgen dat een vergissing niet zomaar leidt tot een boete.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Het expliciet maken van het recht op bestaanszekerheid vormt een versterking van de rechten van het individu. Met betrekking tot het in de tweede zin van het voorstel beschreven 'recht op vergissen' oordeelt de commissie als volgt: Op zichzelf zou dit voorstel overbo-

dig moeten zijn in een rechtsstaat waarin de algemene beginselen van behoorlijk bestuur (waaronder de presumptie van goede trouw en het evenredigheidsbeginsel) correct worden toegepast. Niettemin, gelet op het falen van de rechtsstaat in wat bekend is komen te staan als de toeslagenaffaire is dit voorstel aan te merken als een versterking van de huidige rechtsstaat in Nederland.

*

Op pagina 129 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'De overheid moet betrouwbaar en rechtvaardig zijn. Wanneer de overheid fouten maakt waar de burger de dupe van is, moeten burgers hiervoor worden gecompenseerd. Maar dat gaat vaak mis. Burgers hebben weliswaar recht op compensatie, maar moeten daar heel lang op wachten en raken daardoor steeds wanhopiger en gefrustreerder. De grootste en meest pijnlijke voorbeelden hiervan zijn de Toeslagenouders en de Groningers en Drenten. We zorgen voor een wettelijke grondslag voor snelle, onafhankelijke en ruimhartige schadevergoeding bij overheidsfalen in de toekomst.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

De creatie van een vereenvoudigde procedure voor compensatie bij overheidsfalen kan de rechtsstaat versterken.

voorstellen met betrekking tot de Europese Unie

*

Op pagina 97 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA voor: 'De Europese Unie is een waardengemeenschap van democratische rechtsstaten. Die waardengemeenschap verdedigen we met hand en tand. Lidstaten die democratie en rechtsstaat ondermijnen, kunnen dus rekenen op sancties. Nederland moet zich blijven aansluiten bij rechtszaken die de Europese Commissie tegen zulke lidstaten aanspant, zoals bij de Hongaarse anti-lhbt-wet. Het moet makkelijker worden om het stemrecht van lidstaten op te schorten en subsidies te bevriezen de Europese Unie.' Daarnaast wordt op pagina 95 en 96 gesteld: 'Voor een toekomstbestendige Unie is hervorming nodig, bij voorkeur binnen huidige verdragen. Dat betekent minder veto's op Europees belasting- en buitenlandbeleid en versterking van het Europees Parlement als medewetgever en controleur van de Commissie. Het Europees Parlement krijgt initiatiefrecht waardoor het zelf wetgeving en beleid kan voorstellen in plaats van alleen te reageren op voorstellen van de Europese Commissie en regeringsleiders, en de mogelijkheid om individuele Commissarissen weg te sturen. Corruptie, fraude, buitenlandse beïnvloeding en ondoorzichtige lobby's moeten stevig worden aangepakt.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

De kwaliteit van de rechtsstaat in andere EU-lidstaten heeft rechtstreeks gevolgen voor

onze rechtsstaat, vooral als gevolg van de nauwe samenwerking in het kader van de ruimte voor vrijheid, veiligheid en recht op terreinen zoals het strafrecht en asiel- en migratie. Een actieve inzet van Nederland op Europees niveau, bijvoorbeeld ten aanzien van artikel 7 VEU, artikel 258 VWEU en de conditionaliteitsverordening 2020/2092, kan de rechtsstaat in Nederland en ook daarbuiten versterken. Het voorstel om het Europees Parlement de bevoegdheid te geven individuele Eurocommissarissen weg te sturen versterkt de trias politica op Europees niveau en kan daarmee de rechtsstaat versterken.

Thema onafhankelijke rechtspraak

*

Op pagina 128 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'We vergroten de onafhankelijkheid van de rechtspraak door de Raad voor de Rechtspraak een eigen begroting te geven. Ook beperken we de invloed van de minister op de benoeming van de presidenten van de gerechtshoven en de leden van de Raad voor de Rechtspraak. We verankeren de positie van de Raad voor de Rechtspraak in de Grondwet.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen beogen de onafhankelijkheid van de Raad voor de Rechtspraak en de rechtspraak te vergroten ten opzichte van de andere staatsmachten. Dat kan de trias politica en daarmee de rechtsstaat versterken.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand

*

Op pagina 127 stelt GL/PvdA: 'We investeren in de sociale advocatuur zodat iedereen toegang heeft tot een advocaat. ... We bezuinigen niet op cruciale laagdrempelige voorzieningen waar burgers terecht kunnen voor gratis juridisch advies, zoals het Juridisch Loket.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Het vrij maken van meer middelen voor de sociale advocatuur met als doel zeker te stellen dat iedereen toegang tot een advocaat, versterkt effectief het grondrecht op toegang tot de rechter en daarmee de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

*

Op pagina 124 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'We breiden de capaciteit van

het College voor de Rechten van de Mens uit, zodat het effectiever kan optreden tegen structurele ongelijkheid en digitale discriminatie. Ook onderzoeken we de eventuele toekomstige rol van het College voor de Rechten van de Mens in het beoordelen van eenzijdig overheidshandelen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Dit voorstel draagt bij aan het bevorderen van effectieve rechtsbescherming en kan daarmee de rechtsstaat versterken.

*

Op pagina 12716 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'We verlagen de kosten die burgers moeten betalen bij een rechtszaak.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Dit voorstel draagt bij aan de toegang tot het recht en kan daardoor de rechtsstaat versterken.

voorstellen met betrekking tot de advocatuur

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging

Geen door de commissie te kwalificeren voorstellen

voorstellen over preventieve maatregelen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de inrichting van het strafrecht en het strafproces

Op pagina 120 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'Het opsporen en bestrijden van criminaliteit hoort bij politie en justitie. De trend dat er steeds meer via het bestuursrecht wordt afgedaan, is kwetsbaar. Deze methode wordt alleen ingezet als het absoluut noodzakelijk is.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Dit voorstel kan de rechtsstaat versterken, aangezien strafrechtelijke procedures in het algemeen met meer waarborgen zijn omkleed dan de bestuursrechtelijke.

*

Op pagina 120 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'We versterken de rechten van slachtoffers in strafzaken. We geven slachtoffers voortaan ook spreekrecht bij OM-strafbeschikkingen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Het uitbreiden van rechten van en mogelijkheden voor slachtoffers, zoals het spreekrecht en het anoniem optreden in een strafproces, kan op gespannen voet komen te staan met de rechten van de verdachte, waaronder het beginsel dat de verdachte geacht wordt onschuldig te zijn totdat het tegendeel is bewezen.

voorstellen met betrekking tot het invoeren van nieuwe strafbaarstellingen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

*

Op pagina 97 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'In navolging van de Staatscommissie Demografische Ontwikkeling kiezen we voor actieve sturing op een gemiddeld migratiesaldo van 40.000 tot 60.000 per jaar, dat leidt tot een gematigde groei van de bevolking. Met deze bandbreedtes doen we recht aan wat migratie betekent voor ruimte, volkshuisvesting, zorg en onderwijs. Wie vlucht voor oorlog, geweld of onderdrukking kan in Nederland altijd op bescherming rekenen.' naar een gemiddeld migratiesaldo te streven van 40.000 tot 60.000 per jaar.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Hoewel dit slechts om een streefgetal gaat, en de uitzondering voor vluchtelingen wordt benoemd, acht de commissie dit wel een risico omdat een bovengrens ook niet mogelijk is voor gezinsmigratie en Unieburgers en deze uitzonderingen in het voorstel niet worden benoemd. Onder omstandigheden hebben ook familiemigranten en Unieburgers een recht op toelating en verblijf op grond van Unierecht en mensenrechtenverdragen en dan is het juridisch niet mogelijk hen de toegang te weigeren als het streefcijfer bereikt zou zijn. Gezinsmigratie hangt bovendien vaak nauw samen met arbeidsmigratie.

Op pagina 108 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: "Om dakloosheid en overlast tegen te gaan komt er een structureel programma voor de opvang van nietrechthebbende EU-arbeidsmigranten"

 De commissie kwalificeert dit als GROEN

Toelichting:

Dit versterkt de rechten van dakloze Unieburgers, in lijn met Unierecht. Zie ook: Kramer, D. (2024). Mobilizing the Rights of Homeless EU Citizens in the Netherlands. **German Law Journal (GLJ), 25(6), 910-918.**

*Op p. 111 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: "We schrappen de noodzaak voor een tewerkstellingsvergunning [voor asielzoekers], net als bij Oekraïense vluchtelingen"

 De commissie kwalificeert dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Dit voorstel verkleint het verschil in behandeling tussen tijdelijk beschermden uit Oekraïne en asielzoekers. Voor deze ongelijke behandeling is geen objectieve rechtvaardiging beschikbaar, zie ook de uitspraak van het Gerechtshof Den Haag: **Gerechtshof Den Haag 20 december 2022, ECLI:NL:GHDHA:2022:2429**

*

Op pagina 111 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA:

'Overlastgevende asielzoekers, vaak mensen zonder perspectief op inwilliging, ondermijnen het draagvlak voor goede asielopvang. (...) We openen procesbeschikbaarheidslocaties om hen van straat te halen.'

 De commissie kwalificeert dit voorstel als GEEL

Toelichting:

De vrijheidsbeperking die gepaard gaat met opvang in een procesbeschikbaarheidslocatie is eerder door Rechtbank Den Haag onrechtmatig bevonden: **Rechtbank Den Haag 1 maart 2024, ECLI:NL:RBDHA:2024:2653**. Hiervoor bestond geen wettelijke grondslag. Omdat dit voorstel niet toelicht hoe deze gebreken worden gerepareerd, acht de commissie dit een rechtsstatelijk risico.

voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot naturalisatie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmes en AI – gebruik

*

Op pagina 123 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'Besluiten met grote impact mogen nooit volledig door een algoritme of AI worden genomen.' Op pagina 123 wordt daarnaast gesteld: 'We verbeteren het toezicht op hoe de overheid data gebruikt en privacy beschermt. Bestaande toezichthouders, zoals de Autoriteit Persoonsgegevens, krijgen meer bevoegdheden, expertise en middelen om algoritmen en systemen te controleren op transparantie, uitlegbaarheid, proportionaliteit en discriminatie, en bij misstanden wordt er opgetreden of gehandhaafd. Overheidsorganisaties worden verplicht tot een impactanalyse op rechtsgelijkheid en grondrechten bij inzet van nieuwe technologie of data.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen het grondrecht op privacy en het recht op bescherming van persoonsgegevens versterken.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten

*

Op pagina 124 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'De inzet van discriminerende risicoprofielen — zoals bij de Toeslagenaffaire — wordt verboden. Transparantie en uitlegbaarheid worden wettelijk verplicht bij iedere vorm van geautomatiseerde beoordeling.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen het grondrecht op privacy en het recht op bescherming van persoonsgegevens versterken. Daarnaast wordt hiermee het verbod op (indirecte) discriminatie versterkt.

*

Op pagina 125 van het verkiezingsprogramma stelt GL/PvdA: 'Er komt een lobbyregister voor de Rijksoverheid waarin ambtenaren en politici vermelden met welke belangenorganisaties over welke onderwerpen contact is geweest voor het maken van beleid. In de eerste twee jaar dat bewindspersonen, Kamerleden en topambtenaren een nieuwe baan aanvaarden toetst het College Rechtspositie Politieke Ambtsdragers of er geen sprake is van belangenverstrengeling.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen de democratische werking van de rechtsstaat versterken.

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA JA 21

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

*

Op pagina 14 van het verkiezingsprogramma toont JA21 zich voorstander van een algeheel boerkaverbod.

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting: Het voorstel vormt een beperking van de godsdienstvrijheid, waarbij geen enkele ruimte wordt gelaten voor afweging en toetsing van noodzakelijkheid. Ook maakt het voorstel onderscheid naar religie. Dit laat onverlet dat er omstandigheden (scholen, openbare gelegenheden etc.) denkbaar zijn waarin de vrijheid van godsdienst beperkt kan worden met een verbod op het dragen van bepaalde volledig bedekkende kledingstukken (zoals een boerka),

*

Op pagina 19 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor om beroepscriminelen privacy te ontnemen.

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting: Het recht op privacy is een grondrecht. Dat kan bij of krachtens de wet worden beperkt in die gevallen dat dit noodzakelijk is in een democratische samenleving. Het geheel ontnemen van een grondrecht raakt de kern van dat grondrecht en is daarom in strijd met de fundamentele beginselen van de rechtsstaat.

*

Op pagina 21 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 een wettelijk verbod voor op gezichtsbedekking tijdens een demonstratie, zodat bij vernielingen de kosten op de daders verhaald kunnen worden.

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het demonstratierecht, zoals onder meer vervat in artikel 10 (recht op vrijheid van meningsuiting) in combinatie met artikel 11 EVRM (recht op vrijheid van vergadering), is fundamenteel in een democratische samenleving. Het EVRM beschermt niet alleen het demonstreren als zodanig, maar onder meer ook de wijze waarop dat gebeurt. Beperkingen ten aanzien van vreedzame demonstraties kunnen gerechtvaardigd zijn, maar alleen onder strikte voorwaarden (zie hierover, met verwijzing naar rechtspraak van het EHRM, **dit arrest van de Hoge Raad**). De burgemeester heeft momenteel al mogelijkheden om gezichtsbedekkende kleding tijdens demonstraties te verbieden, bijvoorbeeld ter voorkoming van wanordelijkheden. Een algemeen en absoluut verbod, zoals dat nu wordt voorgesteld, zal echter in voorkomende gevallen strijd opleveren met de artikelen 10 en 11 EVRM.

*

Op pagina 18 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor om het aantal delicten uit te breiden waarvoor personen met een dubbele nationaliteit kunnen worden gedenuaturaliseerd en uitgezet: niet meer alleen voor terroristische misdrijven, maar ook voor ernstige gewelds- en zedenmisdrijven.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting: Zoals deze commissie ook in de toets van het regeerprogramma 2024 heeft geoordeeld, biedt het Europees Verdrag inzake Nationaliteit weinig ruimte om de al in de Rijkswet op het Nederlanderschap genoemd intrekkingsgronden uit te breiden. Daarnaast stellen het VN-verdrag tot beperking der stateloosheid, het EVRM en het EU-recht beperkingen aan de ontneming van iemands nationaliteit. Het is daarom ingewikkeld te zien hoe dit plan van het kabinet vorm kan krijgen zonder onder een rechtsstatelijke minimumnorm te komen.

*

JA21 doet het voorstel op pagina 19 van het verkiezingsprogramma om uitgereisde terroristen niet te laten terugkeren, maar hen het Nederlanderschap te ontnemen op grond van artikel 14, lid 4 van de Vreemdelingenwet. Daarnaast wil JA21 standaard denaturalisering en uitzetting van terroristen met een dubbele nationaliteit. Ook wil JA21 denaturalisatie van uitgereisde terroristen indien hierdoor staatloosheid ontstaat.

De commissie beoordeelt deze voorstellen als ROOD.

Toelichting: Artikel 14 van de Vreemdelingenwet biedt geen basis voor het ontnemen van het Nederlanderschap. Denaturaliseren indien daardoor staatloosheid ontstaat is in strijd met het VN Verdrag tot beperking der staatloosheid.

voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid

*

JA21 wil, zo staat op p. 20 van het verkiezingsprogramma, de machtscheiding strikt in acht nemen. Dat betekent dat rechters zich niet uitspreken over zaken waar eigenlijk de regering of het parlement over gaan.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zo geformuleerd kan dit voorstel leiden tot het tegenovergestelde van wat het zegt te beogen. Een fundamenteel onderdeel van de machtscheiding is dat de verschillende machten onafhankelijk moeten zijn om elkaar onafhankelijk te kunnen controleren en waar nodig corrigeren. De commissie signaleert daarom een risico voor de rechtsstaat.

*

JA21 wil, zo staat op p. 33 van het verkiezingsprogramma snellere juridische en bestuurlijke routes realiseren. JA21 pleit voor een herziening of uitbreiding van de crisis- en herstelwet specifiek voor stikstof waarbij woningbouw en infrastructuur als dringend belang projecten worden aangewezen en tijdelijk kunnen worden vrijgesteld.

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Een 'vrijstelling' waarmee wordt bedoeld dat de mogelijkheid wordt weggenomen om 'vrijgestelde' bestuursbesluiten door belanghebbenden op rechtmatigheid te kunnen laten toetsen door de rechter is in strijd met de fundamentele beginselen van de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de Europese Unie

*

Op pagina 9 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor de toetreding van de EU tot het EVRM te blokkeren.

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting: Dit voorstel druist in tegen de verdragsrechtelijke verplichting die de EU op grond van artikel 6(2) VEU heeft om toe te treden tot het EVRM.

Thema onafhankelijke rechtspraak

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

*

JA21 stelt voor op pagina 20 van het verkiezingsprogramma om artikel 3:305a van het Burgerlijk Wetboek en artikel 1:2 van de Algemene wet bestuursrecht aan te passen: niet meer procederen in het 'algemeen belang'. Daarnaast stelt JA21 voor op dezelfde pagina: 'Belangenorganisaties kunnen alleen in rechte opkomen voor concrete, particuliere groepsbelangen van hun specifieke achterban, en dan alleen als ze representatief zijn conform de door de Tweede Kamer aangenomen motie-Stoffer/Van der Plas/Eerdmans.'

 De commissie beoordeelt deze voorstellen als ROOD.

Toelichting: Dit voorstel zal de toegang tot de rechter in belangrijke zaken beperken en daarmee de effectiviteit van de huidige rechtsstaat reduceren. Dat kan onder meer in strijd zijn met artikel 13 EVRM (recht op een daadwerkelijk rechtsmiddel) en, in het bijzonder als het gaat om milieuorganisaties, met artikel 9 van het Verdrag van Aarhus.

voorstellen met betrekking tot de advocatuur

*

Op pagina 19 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor: "een einde aan de ongecontroleerde en onbeperkte contacten tussen Extra Beveiligde Inrichting-gedetineerden en advocaten. Om advocaten te beschermen tegen bedreigingen door hun eigen cliënt dienen zware criminelen bijgestaan te worden door steeds twee advocaten van verschillende kantoren."

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Voor zover hier wordt voorgesteld dat bezoek aan gedetineerden altijd plaats dient te vin-

den door twee advocaten gezamenlijk (het zogeheten vier ogen-principe) geldt dat deze maatregel te zeer ingrijpt op het recht op een vrije advocaatkeuze, dat voortvloeit uit artikel 6 EVRM. Zie ook **dit besluit** van de vorige Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid, p. 7).

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging

*

JA21 stelt in het verkiezingsprogramma op p. 17 de invoering voor van minimumstraffen voor ernstige gewelds- en zedendelicten. Op pagina 18 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor om altijd een onvoorwaardelijke gevangenisstraf op te leggen voor plegers van ernstige gewelds- en zedendelicten. Dit geldt ook voor agressie tegen politie, brandweer en hulpverleners.

De commissie beoordeelt deze voorstellen (gezamenlijk of individueel) als GEEL.

Toelichting:

In Nederland kent de rechter een ruime straftoemetingsvrijheid. De wetgever bepaalt de strafsoorten en -maxima, de rechter legt in het concrete geval een passende sanctie op. Daarbij betreft hij alle omstandigheden van het geval. Minimumstraffen en taakstrafverboden zijn als zodanig niet steeds in strijd met de rechtsstaat. Wel schuilt daarin een risico dat de wetgever zich meer op het terrein van de rechter gaat begeven (trias politica) en dat de rechter in concrete gevallen niet een passende sanctie zal kunnen opleggen.

voorstellen over preventieve maatregelen

*

JA21 wil, zo staat op pagina 21 van het verkiezingsprogramma, afkoelhuizen voor daders, zodat slachtoffers van huiselijk geweld in hun eigen huis kunnen blijven en daders in afwachting van hun zaak op een afgeschermd locatie zitten.

De commissie beoordeelt deze voorstellen als GEEL.

Toelichting:

Dit voorstel staat op gespannen voet met de onschuldpresumptie, aangezien verdachten van huiselijk geweld in afwachting van hun zaak nog geen dader zijn. Daar komt bij dat burgemeesters al mogelijkheden hebben om tijdelijke huisverboden op te leggen als een (vermoeden van) gevaar voor de veiligheid van personen bestaat.

voorstellen met betrekking tot de inrichting van het strafrecht en het strafproces

*

JA21 stelt voor op pagina 20 van het verkiezingsprogramma om zittingen bij de rechtbank en de gerechtshoven in zaken met betrekking tot voorlopige hechtenis, pro-forma-zittingen en regiezittingen online te laten plaatsvinden.

De commissie beoordeelt deze voorstellen als GEEL.

Toelichting:

Een zitting waarbij de verdachte via een videoverbinding aanwezig is, is onder omstandigheden niet onverenigbaar met het recht op een eerlijk proces. Wel dient dat recht ook in een concreet geval steeds gewaarborgd te blijven. Gegeven dat de officier van justitie wel steeds fysiek aanwezig zal zijn op de zitting, kan een videoverbinding tot processuele onevenwichtigheid leiden. Ook worden de mogelijkheden voor de verdachte om overleg te voeren met zijn advocaat beperkt. Bij het hanteren van een videoverbinding heeft een individuele afweging daarom de voorkeur, Zie ook een recent **arrest van de Hoge Raad 13 juni 2025, ECLI:NL:HR:2025:902**.

voorstellen met betrekking tot het invoeren van nieuwe strafbaarstellingen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

*

JA21 doet op pagina 9 van het verkiezingsprogramma een voorstel tot het externaliseren van de asielprocedure en de oprichting van return hubs, beide door Europese centra in landen buiten het EU-grondgebied. Asielzoekers kunnen daar naartoe worden overgebracht om de asielprocedure te doorlopen en opvang te krijgen indien blijkt dat zij daar recht op hebben. Tegelijkertijd kunnen moeilijk uitzetbare uitgeprocedeerde asielzoekers vanuit Europa naar deze centra gebracht worden in afwachting van hun terugkeer naar het land van herkomst, aldus JA21.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Terugkeercentra (of terugkeer 'hubs') zijn alleen in overeenstemming met Unierecht en fundamentele rechten als aan een aantal belangrijke voorwaarden is voldaan, onder andere procedurele waarborgen rondom de terugkeerbeslissing, een juridisch bindende overeenkomst met derde landen en handelen in overeenstemming met het verbod op refoulement, collectieve uitzetting en arbitraire detentie. Zie de positie van het **EU Fundamental Rights Agency**. Er bestaan momenteel grote mensenrechtelijke zorgen bij het voorstel voor terug-

keercentra, zie deze collectieve verklaring van **mensenrechten organisaties**.

*

Op pagina 10 van het verkiezingsprogramma doet JA21 het voorstel om de grensprocedure binnen het EU-migratiepact ook van toepassing te maken op het reizen van alleenstaande minderjarige vreemdelingen (AMV's).

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Op grond van de EU asielprocedureverordening mag de grensprocedure alleen worden toegepast op een alleenstaande minderjarige vreemdeling indien er redelijke gronden zijn om aan te nemen dat de minderjarige een gevaar vormt voor de nationale veiligheid of de openbare orde van de lidstaat (artikel 53, lid 1 van Verordening 2024/1348). In andere gevallen mag het niet.

*

Op pagina 20 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 deals te willen sluiten met partnerlanden voor asielopvang buiten de EU.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals de commissie ook heeft geoordeeld in haar toets van het regeerprogramma 2024 is dit een risico omdat in het verleden is gebleken dat dergelijke partnerschappen gepaard gingen met grootschalige mensenrechtenschendingen.

*

Op pagina 10 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor om de regels voor gezinshereniging van minderjarigen aan te scherpen door strikte nationale interpretatie van het EU-kader: alleen voor erkende vluchtelingen en dit beperken tot ouders.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals deze commissie ook in de toets van het regeerprogramma 2024 opmerkte, is Nederland op grond van het VN Kinderrechtenverdrag verplicht om verzoeken om gezinshereniging van een kind of van zijn ouders 'met welwillendheid, menselijkheid en spoed' te behandelen. Dit voorstel levert duidelijk spanning op met deze verplichting. Het Hof van Justitie van de EU heeft geoordeeld dat lidstaten de vrijheid die de Gezinsherenigingsrichtlijn biedt om voorwaarden te stellen aan gezinshereniging niet zo mogen gebruiken dat afbreuk wordt gedaan aan het doel van de richtlijn, 'namelijk de bevordering van gezinshereniging, en aan het nuttig effect daarvan'. De nadruk op strikte nationale interpretatie lijkt hier niet mee in overeenstemming.

*

Op pagina 10 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor om opvang in Nederland te beperken tot onze eigen regio en de mogelijkheid tot uitnodiging van geselecteerde UNHCR-erkende vluchtelingen met meerwaarde voor Nederland, op basis van een strak richtgetal. In beide gevallen op tijdelijke basis.

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het beperken van het aantal asielzoekers tot een maximum is in strijd met fundamentele uitgangspunten van internationaal vluchtelingenrecht, mensenrechten en Unierecht.

*

Op pagina 10 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor om de beoordeling van herkomstlanden (landenbeleid) waaruit de asielprocedure beoordeeld wordt, aan te scherpen: geen openbaarmaking

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting: Het niet openbaar maken van ambtsberichten waarop het asiel landenbeleid is gebaseerd is in strijd met Unierecht, het beginsel van hoor en wederhoor en de rechten van de verdediging. Dit is ook door rechtbank Den Haag **geoordeeld**.

*

Op pagina 11 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor om de voorrangsregeling en wettelijke taakstellingen voor gemeenten met betrekking tot de huisvesting van statushouders af te schaffen.

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Zoals de Afdeling advisering van de Raad van State oordeelde leidt het afschaffen van voorrang voor statushouders tot ongelijke behandeling **in strijd met de Grondwet**.

*

Op pagina 11 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor dat afwijzing ook echt terugkeer betekent: illegaliteit net als onze buurlanden strafbaar stellen, evenals het faciliteren hiervan, stoppen met de Landelijke Vreemdelingenvoorzieningen (LVV) en andere vormen van illegalenopvang.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals deze commissie in de toets van het regeerprogramma 2024 vaststelde: 'In Landelijke Vreemdelingenvoorzieningen wordt door gemeenten opvang geboden aan vreemdelingen

zonder rechtmatig verblijf. Op grond van de Europese Terugkeerrichtlijn is Nederland verplicht om te verzekeren dat vreemdelingen zonder rechtmatig verblijf die niet binnen de daartoe gestelde termijnen kunnen worden uitgezet, niet worden blootgesteld aan onmenselijke of vernederende behandeling, zo volgt uit recente rechtspraak van het Hof van Justitie van de EU (**CURIA - Documents**). Het Hof herhaalt hierin het oordeel uit eerdere rechtspraak dat van een dergelijke behandeling sprake kan zijn als mensen terecht komen in een 'toestand van zeer verregaande materiële deprivatie' en niet in staat zijn om te voorzien in de 'meest elementaire behoeften, zoals eten, zich wassen en beschikken over woonruimte'. Het stoppen van de LVV en andere vormen van opvang vergroot het risico dat personen die niet kunnen worden uitgezet binnen de daartoe gestelde termijnen in deze situatie terecht komen.

*

Op pagina 11 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 te streven naar maatregelen op zo kort mogelijke termijn om de instroom van asielzoekers maximaal in te perken en toe te werken naar een asielstop in Nederland.

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Een asielstop is in strijd met fundamentele uitgangspunten van internationaal vluchtelingenrecht, mensenrechten en Unierecht.

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 het inwilligingspercentage van asielverzoeken fors omlaag te brengen door het 'voordeel van de twijfel'-principe los te laten.

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het 'voordeel van de twijfel' principe, is een fundamenteel uitgangspunt van internationaal vluchtelingenrecht. Ook in de nieuwe EU kwalificatieverordening (verordening 2024/1347) is dit principe, indien aan bepaalde voorwaarden is voldaan, neergelegd (artikel 4, lid 4 en 5). Het volledig loslaten van dit principe is dus in strijd met hoger recht.

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor om het eenstatusstelsel te vervangen door een tweestatusstelsel zodat rechten (onder andere op het gebied van gezinshereniging) van vluchtelingen niet meer automatisch van toepassing zijn op subsidiair beschermden.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Deze maatregel kwam ook voor in het regeerprogramma van het kabinet Schoof. Toen merkte de commissie daarover dat hier een risico op “schending van het recht op respect voor het gezinsleven en het belang van het kind [bestaat]. Op grond van het VN Kinderrechtenverdrag is Nederland verplicht om verzoeken om gezinshereniging van een kind of van zijn ouders ‘met welwillendheid, menselijkheid en spoed’ te behandelen. Dit voorstel levert duidelijk spanning op met deze verplichting. Het Hof van Justitie van de EU heeft geoordeeld dat lidstaten de vrijheid die de Gezinsherenigingsrichtlijn biedt om voorwaarden te stellen aan gezinshereniging niet zo mogen gebruiken dat afbreuk wordt gedaan aan het doel van de richtlijn, ‘namelijk de bevordering van gezinshereniging, en aan het nuttig effect daarvan’. Die bezwaren staan wat deze commissie betreft nog altijd overeind.

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 verder voor om grensbewaking te intensiveren: uitbreiding capaciteit Marechaussee om permanente grenscontroles aan de binnengrenzen conform artikel 25 van de Schengengrenscodex en artikel 72 van het Verdrag Betreffende de Werking van de Europese Unie mogelijk te maken zolang de asielcrisis voortduurt.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het aanscherpen van deze controles is slechts beperkt mogelijk. Eind 2010 oordeelde de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State dat de wijze waarop binnengrenscontroles destijds werden uitgevoerd strijdig was met de Schengengrenscodex. Naar aanleiding daarvan heeft de wetgever de intensiteit, frequentie en selectiviteit van de controles wettelijk vastgelegd. Deze voorwaarden kunnen dus niet worden aangepast, zonder het Europees recht te schenden.

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor om criminele asielzoekers en statushouders met een verblijfsvergunning uit te zetten door aanscherping van de criteria binnen de Vreemdelingenwet 2000.

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Op grond van het *non-refoulement beginsel*, zoals voortvloeit uit onder andere artikel 3 EVRM, is uitzetting bij een reëel risico op onmenselijke behandeling of bestraffing in het land van herkomst verboden, ook al is de vreemdeling een gevaar voor de openbare orde. Dit blijkt uit vaste jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (bijvoorbeeld in de zaak **Saadi tegen Italië**). De gronden voor intrekken van een verblijfsvergunning asiel op grond van openbare orde vloeien voort uit Unierecht en mensenrechtenverdragen. Deze kunnen in Nederland niet op nationaal niveau verder worden aangescherpt, zonder in strijd te komen met deze internationale verplichtingen.

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor om het vreemdelingenrecht uit het bestuursrecht te halen: aparte procedureregels voor asiel en migratie in te voeren, een einde te maken aan procedure-stapelen, rechtsmiddel hoger beroep en rechtsbijstand te schrappen en dwangsommen bij overschrijden beslistermijnen af te schaffen.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

In het vreemdelingenrecht zijn al veel uitzonderingen op het algemene bestuursrecht van toepassing. Zoals de commissie in haar toets van het regeerprogramma 2024 reeds heeft geoordeeld, leidt de combinatie van deze maatregelen tot een groot risico op ongerechtvaardigde ongelijke behandeling, onzorgvuldige besluitvorming en strijd met het recht op een effectief rechtsmiddel.

voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie

*

Op pagina 13 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor om: Gedwongen terugkeer van EU-ingezetenen (in de praktijk vaak EU-arbeidsmigranten) die overlast veroorzaken of een gevaar voor de openbare orde zijn, makkelijker te maken en om het huidige benodigde aantal registraties om dossiers aan de IND te kunnen overdragen terug te dringen

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het is mogelijk om bij EU-burgers een verwijderingsmaatregel te nemen indien iemand niet aan de voorwaarden voldoet voor rechtmatig verblijf. Dat kan bijvoorbeeld zo zijn als iemand een beroep op de bijstand heeft gedaan of bij een zeer ernstige bedreiging van de openbare orde. Bij een verwijderingsmaatregel gericht tegen een Unieburger moet echter ook altijd een belangenafweging plaatsvinden. Die waarborg ontbreekt in dit voorstel en daarom classificeert de commissie dit als geel.

*

Op pagina 14 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor om: Het aantal huwelijkspartners dat een persoon gedurende zijn leven kan laten overkomen beperken tot maximaal één.

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Dit voorstel is strijdig met het recht op gezinshereniging en het recht op familie- en gezinsleven.

*

Op pagina 14 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 de verhoging van de leeftijdsgrens naar 25 jaar voor beide partners voor en een verhoging van de inkomensnorm naar een modaal inkomen.

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Deze voorstellen leveren strijd op (met de doelen en uitgangspunten van) de de gezinsherenigingsrichtlijn omdat hierdoor uitoefening van het recht op gezinshereniging onmogelijk of uiterst moeilijk gemaakt zou worden. Die richtlijn staat bovendien slechts een minimumleeftijd van 21 jaar toe.

voorstellen met betrekking tot naturalisatie

*

Op pagina 14 van het verkiezingsprogramma stelt JA21 voor om meer juridische ruimte te creëren om naturalisatie af te wijzen bij een geground vermoeden van een ideologie die haaks staat op onze manier van leven of het streven naar een parallelle samenleving, vergelijkbaar met afwijzingen op grond van 1F (oorlogsmisdaden en misdaden tegen de vrede of menselijkheid)

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het is op dit moment reeds mogelijk om een aanvraag om naturalisatie af te wijzen indien sprake is van een veroordeling voor laatstgenoemde misdrijven. Het tegenwerpen van een vermoeden van een ideologie kan strijd opleveren met de (grondwettelijke) vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst alsmede de vrijheid van meningsuiting.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmes en AI – gebruik

*

JA21 stelt in het verkiezingsprogramma op pagina 17 een uitbreiding voor van het camera-toezicht en wil juridische belemmeringen wegnemen voor het maken, opslaan en uitkijken van camerabeelden.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen, afhankelijk van de precieze uitwerking, op gespannen voet komen te staan met het recht op privacy en het recht of gegevensbescherming, zoals ook beschermd in de AVG.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Voorstellen met betrekking tot de internationale veiligheid en rechtsorde

*

Op pagina 58 stelt JA21 voor: 'De banden met onze bondgenoot Israël bekrachtigen met het verplaatsen van de Nederlandse ambassade naar Jeruzalem.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

Dit voorstel is in strijd met de internationale verplichtingen van Nederland, en staan daarmee haaks op de grondwettelijke plicht in artikel 90 Gw om de internationale rechtsorde te bevorderen. Zoals de commissie reeds bij de toetsing van het vorige regeerakkoord uiteenzette is de verplaatsing van de ambassade naar Jeruzalem gelet op resolutie 478 van de VN-Veiligheidsraad in strijd met het internationaal recht.

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA NIEUW SOCIAAL CONTRACT (NSC)

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

*

Op pagina 88 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'Demonstreren is een grondrecht, maar we zien steeds vaker dat demonstranten strafbare feiten plegen en schade veroorzaken. Om het gezag te herstellen, moet het Openbaar Ministerie prioriteit geven aan het vervolgen van deze feiten. De schade moet op daders kunnen worden verhaald. Er komt een verbod op gezichtsbedekkende kleding, met uitzonderingen om veiligheidsredenen, zoals voor Iraanse dissidenten die demonstreren bij de Iraanse ambassade.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

Het demonstratierecht, zoals onder meer vervat in artikel 10 (recht op vrijheid van meningsuiting) in combinatie met artikel 11 EVRM (recht op vrijheid van vergadering), is fundamenteel in een democratische samenleving. Het EVRM beschermt niet alleen het demonstreren als zodanig, maar onder meer ook de wijze waarop dat gebeurt. Beperkingen ten aanzien van vreedzame demonstraties kunnen gerechtvaardigd zijn, maar alleen onder strikte voorwaarden (zie hierover, met verwijzing naar rechtspraak van het EHRM, **dit arrest van de Hoge Raad**). De burgemeester heeft momenteel al mogelijkheden om gezichtsbedekkende kleding tijdens demonstraties te verbieden, bijvoorbeeld ter voorkoming van wanordelikheden. Een algemeen en absoluut verbod, zoals dat nu wordt voorgesteld, zal echter in voorkomende gevallen strijd opleveren met de artikelen 10 en 11 EVRM. De uitzondering die in dit voorstel wordt genoemd om veiligheidsredenen laat onverlet dat het dragen van gezichtsbedekkende kleding om andere redenen – bijvoorbeeld om anonimiteit richting derden, zoals werkgevers, te behouden en ongewenst gedrag of doxing van mensen met andere opvattingen te voorkomen – onder de reikwijdte van het demonstratierecht kunnen vallen.

voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

*

Op pagina 23 stelt NSC: 'De belangrijkste rechten van mensen moeten snel worden beschermd. Ook moet er een Grondwettelijk Hof komen dat als hoeder van de grondrechten van Nederlanders optreedt.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

De opheffing van het verbod aan de rechter om wetten in formele zin aan de Grondwet te toetsen kan de handhaving van grondrechten, en daarmee van de rechtsstaat, versterken. Zoals opgemerkt in de rechtsstatelijke toets van het regeerprogramma 2024, bestaat in de politiek, de rechtspraak en de rechtswetenschap inmiddels brede consensus over het opheffen van het toetsingsverbod. De commissie neemt deze context mee bij de beoordeling en kwalificeert de opheffing van het toetsingsverbod als groen. Er hangt desalniettemin veel af van keuzes met betrekking tot de inrichting van de toetsing, zoals de wijze van benoeming van rechters in een Grondwettelijk Hof. Om die reden constateert de commissie ook een risico voor de rechtsstaat.

*

Op pagina 23 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'De Kamer heeft de grondwettelijke

plicht om wetten te toetsen aan de grondrechten. We willen de commissie grondrechten en constitutionele toetsing, die dankzij Nieuw Sociaal Contract is ingesteld, permanent maken. Deze commissie toetst actief of de uitvoering van de wet- en regelgeving in overeenstemming is met de grondrechten.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen, door het realiseren van een extra controle op de wetgever, de rechtsstaat versterken.

voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid

*

Op pagina 13 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'De gemeentelijke goedkeuring van bouwplannen wordt aan strikte termijnen gebonden en de mogelijkheden voor bezwaar en beroep worden ingeperkt.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Een verkorting van termijnen voor bezwaar en beroep vormt een risico voor de toegang tot het recht als deze maatregel zover gaat – bijvoorbeeld een termijn zo kort is – dat geen sprake meer is van een effectief rechtsmiddel (artikel 13 EVRM).

*

Op pagina 19 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'Alleen met kennis en inhoud kan de politiek problemen oplossen. De Kamer moet daarom meer gebruikmaken van denktanks, experts en mensen met praktijkervaring. Ook moet het gebruikelijker worden om ambtenaren te raadplegen die belast zijn met de uitvoering. We pleiten voor een uitbreiding van de ondersteuning van de Kamer, onder meer met een Bureau voor Technologie en Bureau Begroting en Verantwoording.' Daarnaast stelt NSC: 'Om een goed debat te kunnen voeren, moet de informatie die de regering verstrekt aan de Kamer juist, tijdig en volledig zijn. Nieuw Sociaal Contract werkt aan een initiatiefwet om de inlichtingenplicht uit artikel 68 Grondwet wettelijk te verankeren.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Dit voorstel kan de democratische controle en daarmee de rechtsstaat versterken.

*

Op pagina 20 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'Politieke partijen vervullen een essentiële rol in onze parlementaire democratie. We steunen de Wet op de Politieke Partijen,

die duidelijke eisen stelt aan transparantie en integriteit. Daarnaast moeten er ook minimumeisen komen voor interne partijdemocratie om voldoende inspraak en tegenspraak te organiseren.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Dit voorstel kan het democratisch en rechtsstatelijk functioneren van de partijdemocratie versterken.

*

Op pagina 21 van het verkiezingsprogramma stelt NSC voor de onafhankelijkheid van de Inspecties bij het toezicht op de uitvoering van taken en naleving van wetten en regels te versterken. Rapportages van de Inspecties mogen volgens NSC niet blootstaan aan politieke of departementale invloeden. De inspectie moet in deze optiek volledig onpartijdig zijn. Om die reden zet NSC de wet op de rijksinspecties door. Voorts stelt NSC: Het Inlichtingenbureau (IB) koppelt gegevens van overheidsinstanties om gemeenten te helpen bij het opsporen van uitkeringsfraude, maar valt buiten directe democratische controle. Deze ondoorzichtige positie past niet bij de norm van een betrouwbare en verantwoordbare overheid. Daarom wordt het Inlichtingenbureau omgevormd tot een publieke uitvoeringsorganisatie onder het Ministerie van Sociale Zaken, met duidelijke toezichtstructuren en publieke verantwoording over het gebruik van algoritmen en modellen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Onafhankelijke toezichtinstanties kunnen de werking van de rechtsstaat versterken en ondersteunen het systeem van checks and balances.

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

*

Op pagina 7 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'We kiezen voor een sterk vereenvoudigd stelsel voor de sociale zekerheid. Ons nieuwe stelsel is gebouwd op vijf principes: zekerheid voor iedereen, eenvoud en transparantie, de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten, motiverend om bij te dragen en weerbare gezinnen. Een stijging van het minimumloon is daar onderdeel van. Tegelijk werken we stapsgewijs toe naar een systeem zonder veel te ingewikkelde toeslagen en kortingen, zodat het loon zelf weer de basis van het inkomen wordt. De lasten voor werkgevers worden verlaagd om de stijging van de loonkosten te compenseren.' Op pagina 8 stelt NSC voorts: 'We zetten in op een wettelijke verankering van het recht op vergissen. Iedereen kan een foutje maken, maar wetten en regels gaan nu bijna automatisch uit van fraude. We kiezen voor een reëel en menselijk uitgangspunt: een vinkje verkeerd zetten mag niet leiden tot sociaal onrecht.' Op pagina 23 van het verkiezingsprogramma stelt NSC bovendien: 'Voor burgers moet het eenvoudiger zijn

om gemaakte (procedurele) fouten laagdrempelig en in alle fases te herstellen of bijzondere omstandigheden te melden. We willen een correctiemogelijkheid (de zogeheten 'burgerlus') opnemen in de Algemene wet bestuursrecht.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Op zichzelf zou dit voorstel met betrekking tot het recht op vergissen overbodig moeten zijn in een rechtsstaat waarin de algemene beginselen van behoorlijk bestuur (waaronder de presumptie van goede trouw en het evenredigheidsbeginsel) correct worden toegepast. Niettemin, gelet op het falen van de rechtsstaat in wat bekend is komen te staan als de toeslagenaffaire, is dit voorstel aan te merken als een versterking van de huidige rechtsstaat in Nederland.

*

Op pagina 10 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'De wettelijke normen voor de maximale rente en maximale incassokosten worden fors aangescherpt, zodat kleine schulden niet kunnen oplopen tot een onbetaalbare schuldenberg. We verbieden het stapelen van boetes bij publieke schuldeisers.' Voorts stelt NSC: 'Overheidsorganisaties moeten ervoor zorgen dat mensen op één plek hun schuld bij Rijk, Belastingdienst, DUO en CJIB kunnen aflossen. De Belastingdienst en andere organisaties houden zich aan de beslagvrije voet, het absolute minimum dat iemand nodig heeft om van te kunnen leven.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen de evenredigheid en zorgvuldigheid van overheidsoptreden ten goede komen, en daarmee de rechtsstaat versterken.

*

Op pagina 22 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'Communicatie met de overheid dient altijd in begrijpelijk Nederlands opgesteld te zijn. Er komt een direct loket waar burgers onbegrijpelijke brieven naartoe kunnen sturen en dat het bestuursorgaan aanspreekt en kan verplichten een nieuwe brief te schrijven. Formele correspondentie bevat contactgegevens van de behandelend ambtenaar, zodat burgers bij vragen en opmerkingen persoonlijk contact kunnen opnemen. We maken overheidsinstanties toegankelijker, begrijpelijker en nabijer: op deze manier kunnen (ook kwetsbaardere) burgers goed deelnemen aan de samenleving.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Ook deze voorstellen kunnen de zorgvuldigheid van het overheidsoptreden ten goede komen en daarmee de rechtsstaat versterken en liggen ook in lijn met de bevindingen van de Staatscommissie rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot de Europese Unie

*

Op pagina 33 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'Eerdere bewindspersonen hebben soms de meerderheid van de Tweede Kamer genegeerd bij het stemmen voor of tegen een Europese wet. Europese regels mogen niet als voldongen feiten neerdalen op Nederland, maar kunnen alleen worden ingevoerd als de meerderheid van het Nederlandse parlement het ermee eens is.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Dit voorstel staat haaks op de huidige wetgevingsprocedure waarbij het Europees parlement als medewetgever fungeert ter borging van het democratische gehalte van Europese wetgeving. Door invoering van Europese regels afhankelijk te maken van goedkering van het Nederlandse parlement bestaat het risico dat Nederland in gebreke blijft ten aanzien van de naleving van het EU-recht. Nationale parlementen kunnen overigens wel toezien op de naleving van het subsidiariteits- en proportionaliteitsbeginselen bij de totstandkoming van wetgeving en kunnen een zogenaamde gele of rode kaart te trekken (zie ook artikel 12 VEU).

*

Op pagina 33 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'Steeds meer EU-lidstaten, zoals Hongarije en Slowakije, ondermijnen fundamentele rechtsstatelijke principes. Daarom moet de EU een 'rechtsstaatslot' invoeren: landen die hun rechtsstaat afbreken krijgen geen EU-gelden meer.' Vervolgens stelt NSC: 'Daarnaast moet het mogelijk worden om lidstaten die stelselmatig de rechtsstaat ondermijnen of langdurig niet voldoen aan de toelatingscriteria, uit de EU te zetten.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

De kwaliteit van de rechtsstaat in andere EU-lidstaten heeft rechtstreeks gevolgen voor onze rechtsstaat, vooral als gevolg van de nauwe samenwerking in het kader van de ruimte voor vrijheid, veiligheid en recht op terreinen zoals het strafrecht en asiel- en migratie. Een actieve inzet van Nederland op Europees niveau, bijvoorbeeld ten aanzien van artikel 7 VEU en de conditionaliteitsverordening 2020/2092, kan de rechtsstaat in Nederlands en ook daarbuiten versterken. Het is echter thans niet mogelijk om lidstaten uit te zetten; dat vereist (waarschijnlijk) een verdragswijziging.

Thema onafhankelijke rechtspraak

*

Op pagina 21 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'De Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State wordt volledig afgesplitst en verzelfstandigd en ondergebracht bij de

rechterlijke macht. Daarmee moet er eindelijk een betere scheiding tussen advisering en rechtspraak komen. Deze verzelfstandiging maakt de rechtsstaat weerbaarder.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Het kabinet wil dat de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State wordt verzelfstandigd. Dit is in lijn met een langlopende ontwikkeling waarbij de adviserende en rechtsprekende taken van de Raad van State steeds meer zijn ontvlochten. De scheiding van uitvoerende en rechtsprekende functies kan verder doorgetrokken worden door de rechtsprekende functie volledig, ook institutioneel en fysiek, onafhankelijk te maken. De bestuursrechtspraak zal daardoor letterlijk, en voor de rechtzoekende zichtbaar, 'op afstand' worden gezet van de uitvoerende macht. Dat versterkt de trias politica en daarmee de rechtsstaat.

*

Op pagina 21 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'Een onafhankelijke rechterlijke macht is essentieel voor een weerbare rechtsstaat. In de Grondwet wordt een extra veiligheidsslot opgenomen: belangrijke wetten over de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht kunnen alleen wijzigen met een 2/3de meerderheid van het parlement. Daarnaast zal bij de benoeming van raadsheren in de Hoge Raad de lijst van kandidaten die de rechterlijke macht opstelt, voortaan beslissend zijn.' Voorts stelt NSC: 'De minister van Justitie en Veiligheid wordt meer op afstand geplaatst van de rechterlijke macht.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen de scheiding der machten (trias politica) en daarmee de rechtsstaat versterken.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand

*

Met betrekking tot de sociale advocatuur stelt NSC op pagina 23 van het verkiezingsprogramma: 'De poort naar de rechtsstaat moet open staan voor iedereen. De sociale advocatuur heeft daarin een essentiële rol en daarvoor is op initiatief van Nieuw Sociaal Contract ook structureel meer geld beschikbaar gesteld. Jonge mensen moeten worden gestimuleerd om die rol te pakken, ook in fiscale zaken, en zeker ook in het socialezekerheidsrecht. De eigen bijdrage moet kunnen worden kwijtgescholden. Regionale spreiding en daarmee bereikbaarheid van rechtshulp is wezenlijk dat de sociale advocatuur een essentiële rol heeft binnen de rechtsstaat en daarvoor ook structureel meer geld beschikbaar gesteld.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

De commissie meent dat deze voorstellen, ofschoon niet heel concreet, de rechtsstaat kunnen versterken. Burgers die toegang tot het recht is immers essentieel voor de werking van de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de advocatuur

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen over preventieve maatregelen

*

Op pagina 85 stelt NSC: 'Er moet worden geïnvesteerd in meer capaciteit in de gehele keten. Daarbij moeten de politie, het Openbaar Ministerie, de rechtspraak en de Reclassering kunnen rekenen op een meerjarige financiële zekerheid, zodat niet hoeft te worden bezuinigd op personeel. We stappen af van een uitkomst gedreven financiering in de keten. In plaats daarvan kiezen we voor een model dat de prestaties van de strafrechtketen als geheel versterkt. Rechters moeten meer tijd kunnen nemen voor zaken als dat helpt om onderliggende problemen bij de dader aan te pakken zodat herhaling wordt voorkomen. De poort naar de rechtsstaat moet open staan voor iedereen.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Het afschaffen van een uitkomstgedreven financiering kan de kwaliteit van de rechtsbedeling versterken.

*

Op pagina 85 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'We werken aan een wetsvoorstel dat de strafrechter meer mogelijkheden tot maatwerk biedt, zoals hogere taakstraffen en de mogelijkheid tot elektronische thuisdetentie in plaats van gevangenisstraf.' aan te werken aan een wetsvoorstel dat de strafrechter meer mogelijkheden tot maatwerk biedt. Voorts stelt NSC: 'Omdat de strafrechter de vrijheid moet hebben maatwerk te leveren en de straf op te leggen die de juiste balans biedt tussen vergelding en resocialisatie, willen we geen wettelijke taakstrafverboden.' En ook: 'In een democratische rechtsstaat bepaalt in beginsel

alleen de rechter welke straf passend is en het beste effect heeft op de dader en de samenleving. We zijn daarom zeer kritisch op de praktijk waarbij het Openbaar Ministerie zaken afdoet via strafbeschikkingen (en een straf wordt opgelegd buiten de rechter om).'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen bieden de rechter meer mogelijkheden maatwerk te leveren waardoor in concrete gevallen passende sancties kunnen worden opgelegd.

voorstellen met betrekking tot de inrichting van het strafrecht en het strafproces

*

Op pagina 85 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'De praktijk waarbij de officier van justitie en de verdachte procesafspraken maken kan een waardevolle toeging zijn, maar heeft een wettelijke basis nodig. Ook moet worden afgebakend voor welke strafbare feiten procesafspraken kunnen worden gemaakt.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

De rechtszekerheid is gebaat bij een wettelijke regeling. Dan weten partijen in welke gevallen en onder welke voorwaarden procesafspraken mogelijk zijn.

*

Op pagina 81 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'Steeds meer mensen hebben er last van dat hun gelijkenis door middel van AI wordt misbruikt voor *deepfake*-porno, om desinformatie te verspreiden en om anderen online op te lichten. Dit probleem moet effectief worden aangepakt. Het maken en verspreiden van *deepfakes* wordt strafbaar gesteld via het auteursrecht, met een verplichte snelle verwijdering van dit materiaal. Daarnaast stelt NSC: 'We pleiten voor een verplichting op Europees niveau voor ontwikkelaars van kunstmatige intelligentie om zichtbare en onzichtbare watermerken toe te voegen wanneer hun software wordt gebruikt om bestaande mensen na te bootsen.' Daarnaast stelt NSC voor om een wettelijke basis te creëren om grootschalige privacy schendingen door tech-reuzen en de online advertentie industrie via het strafrecht aan te pakken.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen het grondrecht van privacy versterken.

voorstellen met betrekking tot het invoeren van nieuwe strafbaarstellingen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

*

NSC stelt op pagina 42 van het verkiezingsprogramma: 'We pleiten voor een bewust, actief en selectief migratiebeleid, dat rekening houdt met de draagkracht van de Nederlandse samenleving. Om te komen tot een bevolking van 19 tot 20 miljoen per 2050 zetten we in op een richtgetal voor een migratiesaldo van maximaal 50.000 mensen per jaar. De grootste groep migranten is het aantal arbeidsmigranten met ongeveer 40.000 per jaar. Daarnaast stelt NSC: Er komt een Wet verantwoorde migratie die de regering verplicht om aanvullende maatregelen te nemen om de toestroom te verminderen, zodra het maximale migratiesaldo in zicht komt.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Hoewel dit slechts om een richtgetal gaat, acht de commissie dit wel een risico omdat een bovengrens niet mogelijk is voor onder andere asiel- en gezinsmigratie en deze uitzonderingen in het voorstel niet worden benoemd.

*

Met betrekking tot asielmigratie stelt NSC op pagina 45: 'Mocht het niet lukken om tot goede, werkbare regels te komen binnen de Europese Unie dan overwegen we met andere EU-landen afspraken te maken over binnengrenzen (asiel-Schengen) of zelfs in uiterste geval een 'opt out' van het Europese beleid.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

In de toets van het regeerprogramma 2024 oordeelde de commissie dat een voorspelbare overheid zich houdt aan de eigen regels en aan de regels waaraan zij zich internationaal en in Europees verband heeft gebonden. Het nastreven van een opt-out clause voor Nederland raakt aan de uitgangspunten van supranationale samenwerking en het Europees-rechtelijke uitgangspunt van gemeenschapstrouw. Bovendien is het Europese asielrecht grotendeels een implementatie van mensenrechtelijke verplichtingen van lidstaten, zoals neergelegd in onder meer het EVRM, Vluchtelingenverdrag en VN-mensenrechtenverdragen. Daarvan afwijken levert dus rechtsstatelijke risico's op.

*

Op pagina 45 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'De opvang van kansarme en overlastgevende asielzoekers wordt sterk versoerd. Onze opvang is bedoeld voor mensen die echt bescherming nodig hebben, niet voor mensen die het systeem misbruiken. Voor de groep die weinig kans maakt op asiel geldt een sobere, tijdelijke opvang, gericht op snelle

terugkeer. Overlastgevende asielzoekers worden zeer streng aangepakt.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

In de toets van het regeerprogramma 2024 stelde de commissie reeds vast dat het gerechtshof Den Haag in 2022 al heeft geoordeeld dat de opvang van asielzoekers momenteel op essentiële punten niet voldoet aan de daarvoor geldende wettelijke normen. Uit verschillende rapporten (van o.a. de Nationale Ombudsman en Vluchtelingenwerk) blijkt dat de situatie sindsdien niet is verbeterd. Voor het verder beperken en versoberen bestaat dus geen ruimte.

voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie

*

NSC stelt op pagina 45 van het verkiezingsprogramma: 'We willen het tweestatusstelsel opnieuw invoeren: onderscheid maken tussen persoonlijk vervolgd en mensen die tijdelijk bescherming zoeken vanwege grootschalig geweld. De eerste groep van vervolgd mag altijd een asielberoep indienen. Voor de tweede en verreweg grootste groep, die meestal vanuit een veilig land hierheen komt, willen we een opvang op basis van een 'eerlijk aandeel'. Deze opvang is tijdelijk; de nadruk ligt op terugkeer naar het land van herkomst zodra dat weer kan.' En verder op pagina 46: 'Door de invoering van het tweestatusstelsel zullen voor de categorie vreemdelingen met de status van subsidiair beschermden voortaan strenge voorwaarden aan gezinshereniging worden gesteld, zoals wachttijd en eisen rondom huisvesting en inkomen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

In het rapport over het regeerprogramma 2024 stelde de commissie:

"Hierbij bestaat een risico op schending van het recht op respect voor het gezinsleven en het belang van het kind. Op grond van het VN Kinderrechtenverdrag is Nederland bovendien verplicht om verzoeken om gezinshereniging van een kind of van zijn ouders 'met welwillendheid, menselijkheid en spoed' te behandelen. Dit voorstel levert duidelijk spanning op met deze verplichting. Het Hof van Justitie van de EU heeft geoordeeld dat lidstaten de vrijheid die de Gezinsherenigingsrichtlijn biedt om voorwaarden te stellen aan gezinshereniging niet zo mogen gebruiken dat afbreuk wordt gedaan aan het doel van de richtlijn, 'namelijk de bevordering van gezinshereniging, en aan het nuttig effect daarvan'." Deze bezwaren staan nog steeds overeind.

voorstellen met betrekking tot naturalisatie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmes en AI – gebruik

*

Op pagina 20 en 80 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'Het gebruik van algoritmen en automatische beoordelingen kan leiden tot ernstige en onherstelbare fouten. We komen met een verplichte wetenschappelijke standaard voor het gebruik van modellen, rekeninstrumenten en algoritmen door de overheid. Deze standaard moet openbaar en navolgbaar zijn. Daarbij moet duidelijk zijn wat het toepassingsbereik is, of het instrument correct binnen dat bereik wordt gebruikt en of voldoende wordt gelet op de statistische en methodologische beperkingen. Algoritmische risicoprofilering moet periodiek onderworpen worden aan een kwalitatieve en kwantitatieve toets om te voorkomen dat mensen gediscrimineerd worden of ten onrechte als fraudeur worden aangemerkt. Vastlegging in het algoritmeregister wordt verplicht.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen het grondrecht op privacy en het recht op bescherming van persoonsgegevens versterken. Daarnaast wordt hiermee het verbod op (indirecte) discriminatie versterkt.

*

Op pagina 28 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'Om onze overheidsgegevens beter te beschermen, moet de overheid weten waar de digitale infrastructuur staat, wie de eigenaar is en hoe data worden beveiligd – en hierop ook toezicht houden. Gevoelige overheidsdata worden zo veel mogelijk lokaal opgeslagen. Voor het delen en verhandelen van deze data tussen verschillende overheidsorganisaties moeten strenge regels gelden.' Voorts stelt NSC: 'De overheid moet zorgvuldiger met privacygevoelige gegevens van burgers omgaan. Het uitgangspunt wordt dat deze slechts eenmaal worden opgeslagen (het *'once only'*-principe) naar Ests voorbeeld. Wanneer een persoon/bedrijf/instantie deze gegevens wil opvragen, wordt de zoekvraag geregistreerd en gemeld bij de burger. Burgers kunnen dan zien wie hun data gebruikt en er eventueel een klacht over indienen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Dit voorstel versterkt het recht op privacy en recht op bescherming van persoonsgegevens. Dit geldt voor de lokale (fysieke) opslag, omdat Nederland gebonden is aan strenge Europese wet- en regelgeving waaronder de AVG.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten

*

Op pagina 19 van het verkiezingsprogramma stelt NSC: 'De politiek is streng voor de burgers maar mild voor zichzelf bij kwesties rondom integriteit. Daarom werkt Nieuw Sociaal Contract aan een initiatiefwet voor integriteitsregels voor bewindspersonen. We pleiten voor een verplicht en openbaar lobbyregister voor contacten met ministers, ambtenaren en Kamerleden. Het moet duidelijker worden hoe lobbykantoren hun invloed uitoefenen op de politieke besluitvorming. We steunen de Wet regels vervolgfuncties bewindspersonen, maar we willen wel dat daarin strikte handhaving en effectieve sancties worden opgenomen. Daarnaast voeren we de aanbevelingen van de Raad van Europa (GRECO) uit door deze om te zetten in duidelijke wet- en regelgeving.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen de democratische werking van de rechtsstaat versterken.

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA Partij voor de Dieren (PvdD)

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

*

Op pagina 65 stelt de PvdD: De privacy van demonstranten wordt beschermd. ID-controles van vreedzame demonstranten zijn in strijd met het demonstratierecht, het recht op privacy en het recht op gegevensbescherming. In de instructies wordt duidelijk gemaakt dat ID-controles tijdens demonstraties alleen mogen bij verdenking van een strafbaar feit. Surveillance van vreedzame demonstranten stopt. Het Team Openbare Orde en Inlichtingen (TOOI) die voor de openbare veiligheid op lokaal niveau moet zorgen, zet geen burgerinformanten meer in en wordt hervormd. Er moeten wettelijke kaders komen waaraan het TOOI moet voldoen en er moet onafhankelijk toezicht komen zodat grondrechten van burgers gewaarborgd blijven

De commissie beoordeelt deze voorstellen als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen beogen een einde te maken aan praktijken die op gespannen voet staan met het grondrecht op vrijheid van meningsuiting en demonstratie. Het identificeren van demonstranten en het verwerken van hun persoonsgegevens anders dan in het geval dat zij verdacht worden van strafbare feiten heeft een *chilling effect* op de uitoefening van het demonstratierecht en is in beginsel – met uitzondering van andere omstandigheden – niet noodzakelijk in een democratische samenleving. Deze voorstellen kunnen daarom de effectiviteit van het demonstratierecht en daarmee van de rechtsstaat versterken.

voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

*

Op pagina 65 stelt de PvdD: 'Wet- en regelgeving worden getoetst op risico's van discriminatie en waar nodig aangepast. Alle publieke dienstverleners en gemeenten worden verplicht een risicoanalyse te doen op discriminatie. De overheid treedt daadkrachtig op tegen alle vormen van discriminatie op basis van (vermeende) afkomst, etniciteit, seksuele geaardheid, gender, religie of levensovertuiging, handicap, leeftijd of politieke overtuiging. Dit geldt ook voor discriminatie bij sollicitaties en stages. Publieke instellingen moeten hierin het goede voorbeeld geven met eerlijke, transparante en inclusieve selectie-procedures. Meldingen van discriminatie en geweld worden centraal geanalyseerd. We zorgen ervoor dat aangifte doen bij alle vormen van discriminatie laagdrempeliger wordt en aangifte doen toegankelijker wordt voor slachtoffers.' Op pagina 66 stelt de PvdD: 'We besteden bijzondere aandacht aan de aanpak van discriminatie om een combinatie van gronden, zoals LHBTIQA+- personen van kleur of met een biculturele en religieuze achtergrond. Ook komt er extra aandacht voor transgender, intersekse, non-binaire, bi+- personen en personen in polyamoreuze relaties.'

De commissie beoordeelt deze voorstellen als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen beogen en kunnen bijdragen aan de bestrijding van discriminatie. Daarmee kunnen zij de rechtsstaat versterken.

*

Op pagina 91 stelt de PvdD: 'Er komt een wettelijk verbod op 'conversiehandelingen' waarmee wordt geprobeerd om de seksuele oriëntatie, genderidentiteit of -expressie van mensen te veranderen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het is niet duidelijk wat met 'conversiehandelingen' wordt bedoeld, zodat hier ook meningsuitingen onder kunnen vallen. Zolang geen sprake is van fysieke of psychische dwang of van uitingen die strafbaar zijn vanwege het aanzetten tot discriminatie of geweld, vallen derge-

lijke uitingen onder het grondrecht van de vrijheid van meningsuiting. Dit voorstel kan die grondrechtelijke vrijheid aantasten.

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

*

Op pagina 69 stelt de PvdD: 'We schaffen het toetsingsverbod af, zodat rechters in alle lagen – van rechtbank tot Hoge Raad – wetten kunnen toetsen aan de Grondwet. Grondrechten krijgen zo eindelijk directe bescherming in de rechtszaal.'

De commissie beoordeelt deze voorstellen als GROEN.

Toelichting:

Afschaffing van het toetsingsverbod kan een versterking van de bescherming van grondrechten in concrete gevallen meebrengen. Daarmee kan dit voorstel de rechtsstaat versterken. Zoals opgemerkt in de rechtsstatelijke toets van het regeerprogramma 2024, bestaat in de politiek, de rechtspraak en de rechtswetenschap inmiddels brede consensus over het opheffen van het toetsingsverbod. De commissie neemt deze context mee in de kwalificatie van het voorstel als groen.

voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid

*

Op pagina 73 stelt de PvdD: De Tweede Kamer wordt versterkt door de ondersteuning van Kamerleden uit te breiden, met name bij kleine fracties. Zij krijgen meer capaciteit om eigen onderzoek te doen en wetsvoorstellen kritisch te beoordelen. Zo worden zij minder afhankelijk van lobbyisten. Ook verhogen we het aantal zetels, met behoud van de huidige kiesdrempel. Samen zorgt dit ervoor dat de Kamer beter tegenwicht kan bieden aan de regering en haar controlerende en wetgevende taken goed kan uitvoeren.

De commissie beoordeelt deze voorstellen als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen de controlerende en medewetgevende taken van het parlement versterken. Dat kan de trias politica en daarmee de rechtsstaat versterken.

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

*

Op pagina 72 stelt de PvdD: 'Op alle niveaus van bestuur en volksvertegenwoordiging komt een openbaar lobbyregister. Bestuursstukken zoals wetsvoorstellen en beleidsmaatregelen vermelden welke invloed lobbyisten op de voorstellen hebben gehad. Een onafhankelijke autoriteit houdt toezicht op de integriteit van lobbyisten en politici.'

 De commissie beoordeelt deze voorstellen als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen beogen het functioneren van het bestuur en van volksvertegenwoordigers transparanter en daarmee meer controleerbaar te maken. Dat kan de rechtsstaat versterken.

voorstellen met betrekking tot de Europese Unie

*

Op pagina 128 stelt de PvdD: 'De EU zet zich in voor de versterking van de rechtsstaat en democratie, vrije media en mensenrechten. Zulke grondrechten dienen in alle EU-landen gewaarborgd te zijn. Landen die hieraan tornen kunnen niet langer rekenen op EU-subsidies. Ook stelt de PvdD: We steunen bestraffing van corruptie en mensenrechtenschendingen met Europese sancties. Er komt een bindend mechanisme om toezicht te houden en jaarlijks verslag uit te brengen over de staat van democratie en eerbiediging van de rechtsstaat in de EU-lidstaten. Op pagina 133 volgt: We beschermen de rechten van iedereen die asiel zoekt door in Europees verband in te zetten op toezicht en het sanctioneren van lidstaten die deze rechten schenden, bijvoorbeeld als ze mensen onnodig en/of onder onmenselijke omstandigheden vasthouden.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

De kwaliteit van de rechtsstaat in andere EU-lidstaten heeft rechtstreeks gevolgen voor onze rechtsstaat, vooral als gevolg van de nauwe samenwerking in het kader van de ruimte voor vrijheid, veiligheid en recht op terreinen zoals het strafrecht en asiel- en migratie. Een actieve inzet van Nederland op Europees niveau, bijvoorbeeld ten aanzien van artikel 7 VEU en de conditionaliteitsverordening 2020/2092, kan de rechtsstaat in Nederlands en ook daarbuiten versterken. De huidige jaarlijkse rechtsstaatrapportage vanuit de Europese Commissie is niet bindend; dit voorstel versterkt aldus de handhavingsmogelijkheden.

*

Op pagina 130 stelt de PvdD: 'Er komt bindende Nederlandse IMVO-wetgeving, in lijn met internationale richtlijnen voor bedrijven en mensenrechten van de OESO en de Verenigde Naties. De wetgeving verplicht bedrijven om schending van mensenrechten (inclusief kinderrechten), milieuvervuiling, aantasting van dierenwelzijn en biodiversiteitsverlies in hun productieketens te identificeren, te voorkomen en aan te pakken. Er komen geen uitzonderingen voor bepaalde sectoren, zoals de financiële sector. Ook moeten bedrijven bijdragen aan herstel van schade. In de wetgeving komen extra verplichtingen voor bedrijven die actief zijn of zakenrelaties hebben in conflict- en hoogrisicogebieden. De IMVO-wetgeving zal ervoor zorgen dat Nederlandse bedrijven in het buitenland niet bijdragen aan landroof en andere vormen van landongelijkheid.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel kan de naleving van mensenrechten in andere landen versterken. Wel moet worden gezien of de EU IMVO-wet (CSDDD) ruimte laat voor bepaalde regulering op Nederlands niveau omdat er ten aanzien van bepaalde aspecten sprake is van maximum harmonisatie vanuit het idee dat er een gelijk speelveld voor bedrijven binnen de EU is.

Thema onafhankelijke rechtspraak

*

Op pagina 69 stelt de PvdD: Om te voorkomen dat de minister voor rechtsbescherming invloed heeft op benoemingen in de rechterlijke macht, worden de bevoegdheden van de minister hierop beperkt tot een administratieve handeling, namelijk het tot stand brengen van een koninklijk besluit.

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel beoogt de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht in de trias politica te versterken en vormt daardoor een versterking van de rechtsstaat.

*

Op pagina 69 stelt de PvdD: 'De Raad voor de Rechtspraak krijgt een eigen begroting en valt niet meer onder die van het ministerie van justitie, zodat de begroting ook niet meer leidt onder eventuele bezuinigingen die het ministerie moet doorvoeren. We draaien de bezuinigingen terug en investeren fors in de rechtspraak en het Openbaar Ministerie. Ook zorgen we voor meer opleidingscapaciteit.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen beogen de onafhankelijkheid van de Raad voor de Rechtspraak en de rechtspraak te vergroten ten opzichte van de andere staatsmachten. Dat kan de trias politica en daarmee de rechtsstaat versterken.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand

*

Op pagina 69 stelt de PvdD: 'We vergroten de toegang tot het recht. Griffiekosten voor grote bedrijven gaan omhoog, zodat mensen met een laag inkomen juist beter beschermd worden. De sociale advocatuur krijgt structureel voldoende tijd en geld. We verhogen de

vergoedingen, het aantal punten en de tarieven. Het Juridisch Loket krijgt versneld een onafhankelijke positie en voldoende middelen om mensen laagdrempelig te ondersteunen bij hun rechtshulpvraag.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Deze maatregelen vergroten de toegang tot het recht voor groepen met minder middelen van bestaan, waarmee de rechtsstaat wordt versterkt.

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de advocatuur

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen. voorstellen over preventieve maatregelen

*

Op pagina 66 stelt de PvdD: 'Het verbod op etnisch profileren wordt uitgebreid; er komt een (wettelijk) verbod op het gebruik van etniciteit en nationaliteit als indicator in risicoprofielen die worden gebruikt voor het opsporen van potentiële wet- en regelovertreders door de politie, Koninklijke Marechaussee of het FIOD. Preventief fouilleren werkt etnisch profileren en stigmatiseren in de hand en staan we niet langer toe.'

De commissie beoordeelt deze voorstellen als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen versterken de effectieve bescherming van het grondrecht op privacy en kunnen daarmee de rechtsstaat versterken en etnische profilering voorkomen.

voorstellen met betrekking tot de inrichting van het strafrecht en het strafproces

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot het invoeren van nieuwe strafbaarstellingen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

*

Op pagina 133 stelt de PvdD: 'Migratiedeals met derde landen zoals Turkije, Tunesië, Libië en Niger worden teruggedraaid. Nederland betaalt niet langer mee aan deze deals en zet zich in de EU actief in voor onmiddellijke opzegging van de deals.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Er zijn veel signalen dat migratiedeals met derde landen als Turkije, Tunesië, Libië en Niger leiden tot mensenrechtenschendingen. Terugdraaien van dergelijke deals zorgt ervoor dat Nederland niet langer uitzet naar dergelijke landen waardoor mensen worden blootgesteld aan deze schendingen.

*

Op pagina 133 stelt de PvdD: 'De Richtlijn Tijdelijke Bescherming (RTB), die nu voor Oekraïners geldt, wordt op Europees niveau uitgebreid met nationaliteiten waarvan het inwilligingspercentage hoog ligt (denk aan mensen uit Syrië, Eritrea, Jemen). De RTB wordt een vorm van categorale bescherming.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

De Richtlijn Tijdelijke Bescherming is een uitzondering op het vluchtelingenverdrag omdat de asielprocedure tijdelijk wordt opgeschort en mensen voorlopig worden uitgesloten van een vluchtelingenstatus. Een dergelijke uitzondering mag, mits sprake is een bijzondere situatie zoals een massale toestroom van ontheemden zoals bij Oekraïners het geval was. Daar is bij de genoemde nationaliteiten geen sprake van. Verlening van tijdelijke bescherming sluit mensen die mogelijk wel in aanmerking komen voor bescherming dan ook uit van de vluchtelingenstatus terwijl daar geen grondslag voor is.

*

Op pagina 134 stelt de PvdD: 'Gewortelde kinderen worden niet uitgezet en krijgen een verblijfsvergunning.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Het verlenen van een verblijfsvergunning aan gewortelde kinderen levert een versterking op van de rechten van kinderen zoals beschermd door het IVRK.

voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie

*

Op pagina 135 stelt de PvdD: 'Ook niet-traditionele familieverbanden, zoals queer families en banden buiten het 'kerngezin', komen in aanmerking voor gezinshereniging.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Het is reeds mogelijk om in aanmerking te komen voor gezinshereniging voor queer families, die soms in hun land van herkomst niet kunnen trouwen, maar het toestaan van gezinshereniging voor mensen buiten het kerngezin zorgt voor een betere bescherming van het recht op familie- en gezinsleven als bedoeld in artikel 8 EVRM.

voorstellen met betrekking tot naturalisatie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmes en AI – gebruik

*

Op pagina 74 stelt de PvdD: 'Iedereen krijgt het wettelijke recht op zijn of haar eigen gezicht en stem. Deepfakes die zonder toestemming iemands identiteit gebruiken, worden verboden. Ook geldt dat wat van jou is, van jou blijft. Bedrijven mogen via kleine lettertjes in gebruiksvoorwaarden nooit eigenaar worden van persoonsgegevens, beelden of bestanden.'

De commissie beoordeelt deze voorstellen als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen versterken het recht op privacy en het recht op de bescherming van persoonsgegevens.

*

Op pagina 74 stelt de PvdD: 'Beelden en audio die gemaakt zijn door AI moeten altijd direct te herkennen zijn door bijvoorbeeld een watermerk of logo. Teksten die zich (deels) baseren op informatie die door AI gegenereerd is, vermelden dit expliciet.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen versterken de vrijheid van meningsuiting omdat zij als doel hebben om misinformatie tegen te gaan.

*

Op pagina 74 stelt de PvdD: 'Bedrijven worden streng gehouden aan de principes 'Privacy by Design' en 'Privacy by Default'. Dat betekent dat er zo min mogelijk data verzameld worden en de standaardinstellingen altijd privacyvriendelijk zijn. Gegevens verzamelen mag alleen als daar nadrukkelijk toestemming voor is gegeven, waarbij op een korte, makkelijk leesbare manier aan de gebruiker wordt uitgelegd waar deze voor worden gebruikt. Weigeren is altijd een optie en heeft geen consequenties voor de werkbaarheid van de geleverde dienst. Op pagina 75 volgt: We beschermen burgers, dus ook kinderen, online net zo goed als offline. We pakken verslavende algoritmen, uitbuiting, nepnieuws, en privacyschendingen aan, zodat ook de digitale wereld een veilige omgeving wordt voor burgers, dus ook voor kinderen. Ook op pagina 75 stelt de PvdD: Systemen die de privacy niet kunnen waarborgen worden afgeschaft of aangepast, zoals de landelijke elektronische patiëntendossiers. Medische dossiers worden niet opengesteld zonder expliciete toestemming. Apps die de privacy niet kunnen waarborgen worden verboden. En op pagina 75 stelt de PvdD: De Autoriteit Persoonsgegevens wordt uitgebreid om de naleving van de AVG (Algemene verordening gegevensbescherming) goed te kunnen controleren. Groepsbelediging, digitaal pesten, discriminatie en oproepen tot racistisch geweld op sociale media worden hard bestreden. Geen appdwang. Diensten van overheid, scholen, zorginstellingen en banken mogen nooit alleen nog maar via apps en platformen van Big Tech bereikbaar zijn. Het blijft voor burgers altijd mogelijk om hun digitale zaken te kunnen regelen via websites en/of platformonafhankelijke protocollen. Op pagina 77 stelt de PvdD: Inzet van cameratoezicht mag alleen tijdelijk, in een door de rechter aangewezen risicogebied. Camera's met gezichtsherkenning staan we niet toe in de openbare ruimte, winkels en horeca. Daarnaast komt er een verbod op particuliere camera's met gezichtsherkenning, zoals slimme deurbellen, in de openbare ruimte. De politie stopt dus ook met het 'Camera in Beeld'-surveillancenetwerk en met het inzetten van gezichtsherkenningsoftware bij beelden van demonstraties.'

De commissie beoordeelt deze voorstellen als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen versterken het recht op privacy en het recht op de bescherming van persoonsgegevens. Ook de bestrijding van discriminatie en racisme draagt bij aan een versterking van de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten

*

Op pagina 72 stelt de PvdD: 'Overheidsinformatie is in principe openbaar en digitaal toegankelijk. De overheid is uiterst terughoudend met het opleggen van vertrouwelijkheid of geheimhouding. De Woo wordt strikt nageleefd, informatie komt sneller beschikbaar en wordt minder vaak weggelakt. Onderzoeksjournalisten en kritische burgers worden niet tegengewerkt, maar actief gefaciliteerd.'

 De commissie beoordeelt deze voorstellen als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen versterken het recht op (overheids)informatie en kunnen positief gewaardeerd worden vanuit het beginsel van een transparante en controleerbare overheid.

*

Op pagina 75 stelt de PvdD: 'Studenten mogen weigeren meekijksoftware te installeren op hun computer voor het maken van tentamens. Meekijksoftware voor thuiswerkende werknemers wordt verboden. Bank- en betaalgegevens van burgers zijn vertrouwelijk. Daarom moeten we niet toestaan dat derden zonder expliciete toestemming in bankrekeningen kunnen kijken. Het onderdeel 'toegang van derden tot de betaalrekeningen' van de richtlijn betaaldiensten (PSD2) wordt afgeschaft.'

 De commissie beoordeelt deze voorstellen als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen versterken het recht op privacy en het recht op de bescherming van persoonsgegevens.

*

Op pagina 76 van het verkiezingsprogramma van de PvdD is opgenomen: 'Alle AI-systemen die invloed hebben op mensenlevens, inclusief systemen die worden ingezet ten behoeve van de veiligheid, worden aan de voorkant ontworpen en later getoetst op beheersbaarheid, ethiek, lichamelijke integriteit en privacy. Deze systemen moeten aantoonbaar anti-discriminatoire zijn. Er wordt structureel geld uitgetrokken voor toezicht en handhaving hierop, waarbij er ook verboden kunnen worden ingesteld. De regie over essentiële AI-infrastructuur komt in publieke handen. De overheid zorgt ervoor dat in Europees verband geïnvesteerd wordt in goede publieke AI-technologie, zodat er geen afhankelijkheid ontstaat van problematische regimes of buitenlandse commerciële partijen.'

 De commissie beoordeelt deze voorstellen als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen dragen bij aan de beheersing van AI-technologie en -infrastructuren, onder meer om discriminerende effecten tegen te gaan. De voorstellen vormen daarmee een versterking van de rechtsstaat. De commissie signaleert dat nader moet worden verduidelijkt hoe deze voorstellen voor een nationale regeling zich verhouden tot de vorig jaar aangenomen EU AI Act (Verordening 2024/1689).

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

*

Op pagina 77 stelt de PvdD: 'Alleen wanneer er sprake is van een concrete verdenking die

door de rechter wordt getoetst, mogen politie, justitie en inlichtingendiensten gegevens over burgers opvragen bij bedrijven. Burgers hebben het recht 'om vergeten te worden' en krijgen meer zicht op de gegevens die over hen zijn opgeslagen en betere mogelijkheden zich uit datasystemen te laten verwijderen (het recht om vergeten te worden).’ Op pagina 77 wordt daarnaast gesteld: ‘Opsporing- en veiligheidsdiensten mogen geen digitale apparaten binnendringen zonder dat daar een zwaarwichtige, door de rechter getoetste reden voor is. Een sterkere controle op deze diensten is belangrijk. Er komen strengere normen voor het aftappen van telefoons. Het communicatiegeheim wordt beschermd en gerespecteerd.’

De commissie beoordeelt deze voorstellen als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen versterken het recht op privacy en het recht op bescherming van persoonsgegevens.

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA PVV

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt de PVV voor: ‘Extinction Rebellion, Antifa en pro-Hamasgroepen als terreurorganisaties aanmerken en verbieden. Leuzen als ‘From the river to the sea’ strafbaar stellen.’

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Zonder enige waarborgen van toegang tot de rechter en rechterlijke toetsing is het opleggen van dergelijke absolute verboden in strijd met de grondrechten op vereniging en van vrijheid van meningsuiting. Daarmee verzwakt dit voorstel de rechtsstaat.

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt de PVV voor: ‘Verbod op gezichtsbedekkende kleding en gebruik van het Arabisch en andere niet-westerse talen bij demonstraties.’

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het demonstratierecht, zoals onder meer vervat in artikel 10 (recht op vrijheid van meningsuiting) in combinatie met artikel 11 EVRM (recht op vrijheid van vergadering), is fundamen-

teel in een democratische samenleving. Het EVRM beschermt niet alleen het demonstreren als zodanig, maar onder meer ook de wijze waarop dat gebeurt. Beperkingen ten aanzien van vreedzame demonstraties kunnen gerechtvaardigd zijn, maar alleen onder strikte voorwaarden (zie hierover, met verwijzing naar rechtspraak van het EHRM, dit arrest van de Hoge Raad). De burgemeester heeft momenteel al mogelijkheden om gezichtsbedekkende kleding tijdens demonstraties te verbieden, bijvoorbeeld ter voorkoming van wanordelijkheden. Een algemeen en absoluut verbod, zoals dat nu wordt voorgesteld, zal echter in voorkomende gevallen strijd opleveren met de artikelen 10 en 11 EVRM. Datzelfde geldt voor een algemeen verbod om in bepaalde talen te demonstreren.

*

Op pagina 28 stelt de PVV voor: 'We voeren een algeheel boerkaverbod in. Verbod op de islamitische gebedsoproep. Verbod op Arabische en andere niet-westerse teksten in onze (winkel)straten. Verbod op het dragen van islamitische hoofddoekjes in alle overheidsgebouwen inclusief de Staten-Generaal. Verbod op het afleggen van de eed op Allah voor overheidspersoneel en militairen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

Het voorstel vormt een beperking van de godsdienstvrijheid, waarbij geen enkele ruimte wordt gelaten voor afweging en toetsing van noodzakelijkheid. Ook maakt het voorstel onderscheid naar religie. Daarmee komt het voorstel in strijd met de fundamentele rechten.

*

Op pagina 34 stelt de PVV voor: 'Verbod op islamitisch onderwijs'.

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

Onverminderd de mogelijkheden binnen de rechtsstaat om de vrijheid van onderwijs te reguleren en beperkingen aan bepaalde uitingen en ideologieën op te leggen in het kader van onderwijs, is dit voorstel zo algemeen geformuleerd dat dit zowel in strijd met het gelijkheidsbeginsel als de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van onderwijs in het geding komt. Het is zo geformuleerd in strijd met de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

*

Op pagina 9 van het verkiezingsprogramma stelt PVV voor: 'Geen bijstand voor wie geen Nederlands spreekt.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het recht op bijstand wordt door de wetgever geregeld, maar ook de wetgever is gehouden daar het verbod op discriminatie van artikel 1 Grondwet in acht te nemen. Zonder verdere waarborgen, die in het voorstel ontbreken, is er een aanmerkelijke kans dat dit voorstel het discriminatieverbod schendt.

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

*

Op pagina 30 schrijft de PVV: 'Israël is de enige echte democratie in het Midden-Oosten. Israël, omringd door islamitische terreur, voert een existentiële strijd en verdient al onze steun – zeker gezien het toenemende antisemitisme, zelfs in onze eigen Tweede Kamer. Wapenleveranties aan Israël moeten onverminderd door kunnen gaan. Israël heeft de vrije hand bij het totaal vernietigen van Hamas en het bevrijden van de gijzelaars. Nederland betaalt geen cent aan de wederopbouw van Gaza; de rekening kan worden doorgestuurd naar landen die Hamas steunen. Palestijnse vluchtelingen zijn hier niet welkom; zij kunnen zich in Arabische landen hervestigen. Cultureel zijn we zeer aan Israël verbonden. De PVV wil onze banden met Israël verder versterken door de Nederlandse ambassade te verhuizen naar Jeruzalem. De Nederlandse vertegenwoordiging in Ramallah bij de corrupte Palestijnse Autoriteit wordt direct gesloten. We hebben immers al een ambassade in Amman, de hoofdstad van de enige echte Palestijnse staat: Jordanië.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Deze voorstellen zijn in strijd met de internationale verplichtingen van Nederland, en staan daarmee haaks op de grondwettelijke plicht in artikel 90 Gw om de internationale rechtsorde te bevorderen. Zoals de commissie reeds bij de toetsing van het vorige regeerprogramma uiteenzette is de verplaatsing van de ambassade naar Jeruzalem gelet op resolutie 478 van de VN-Veiligheidsraad in strijd met het internationaal recht. Door wapenleveranties en defensiesamenwerking te continueren houdt Nederland zich evenmin aan de verplichting op grond van het Genocideverdrag om een genocide te voorkomen. Sinds de voorlopige maatregelen van het Internationaal Gerechtshof (van 26 januari 2024) zijn staten op de hoogte zijn van het serieuze risico van genocide en aldus gebonden aan een plicht deze te voorkomen, zoals onlangs ook een gezaghebbende **onafhankelijke VN-commissie** oordeelde (zie voor een uiteenzetting van deze verplichtingen ook het advies van **de Commissie van Advies** inzake volkenrechtelijke vraagstukken). De **Hoge Raad** benadrukte eerder deze maand dat bij de beoordeling van de uitvoervergunning van F-35-onderdelen naar Israël de Staat moet toetsen of met het verlenen van de vergunning een duidelijk risico op ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht bestaat. De commissie is eveneens kritisch op het geheel beperken van het recht op asiel van Palestijnse vluchtelingen.

voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid

*

Op pagina 21 stelt de PVV voor: 'Klimaatwet intrekken.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

De verplichting van landen om gevaarlijke klimaatverandering tegen te gaan is niet alleen breed verankerd in Europese en internationale verdragen en regelgeving; het internationaal gerechtshof heeft geconcludeerd dat landen ook op grond van het internationale gewoonterecht verplicht zijn om – in goede samenwerking - maatregelen te nemen tegen klimaatverandering en om de CO2 uitstoot door het gebruik van fossiele brandstoffen terug te dringen. Het intrekken van de Klimaatwet ontslaat de Staat niet van die verplichtingen.

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt de PVV: 'Afschaffen strafbaarstelling "Groepsbelediging" (artikel 137c Wetboek van Strafrecht).'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Dit kan een versterking betekenen van de vrijheid van meningsuiting maar het kan ook leiden tot discriminatie van bepaalde bevolkingsgroepen, hetgeen de rechtsstaat kan ondermijnen.

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

*

Op pagina 28 van het verkiezingsprogramma stelt de PVV voor: 'Geen overheidsinformatie in het Arabisch of andere niet-westerse talen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het maken van onderscheid in de informatievoorziening door de overheid tussen Arabisch en ander niet-westerse talen enerzijds en andere buitenlandse talen anderzijds is regelrecht discriminatoir.

voorstellen met betrekking tot de Europese Unie

*

Op pagina 31 stelt de PVV voor: Soeverein Nederland, Vetorechten behouden, in ere herstellen én inzetten voor een opt-out op asiel en immigratie.; alle toetredingsonderhandelingen verbreken.

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals de commissie in de toets van het regeerprogramma 2024 oordeelde houdt een voor-spelbare overheid zich aan de eigen regels en aan de regels waaraan zij zich internationaal en in Europees verband heeft gebonden. Het nastreven van een opt-out clause voor Nederland raakt aan de uitgangspunten van supranationale samenwerking en het Europeesrechtelijke uitgangspunt van gemeenschapstrouw. Bovendien is het Europese asielrecht grotendeels een implementatie van mensenrechtelijke verplichtingen van lidsta-ten, zoals neergelegd in onder meer het EVRM, Vluchtelingenverdrag en VN-mensenrechten-verdragen. Daarvan afwijken levert dus rechtsstatelijke risico's op.

Thema onafhankelijke rechtspraak

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de advocatuur

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging

*

Op pagina 12 stelt de PVV voor: 'Levenslange gevangenisstraf weer echt levenslang.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

Oplegging van een levenslange gevangenisstraf is als zodanig niet in strijd met artikel 3 EVRM, ook niet als die straf volledig wordt tenuitvoergelegd. Een levenslange gevangenisstraf zonder mogelijkheden tot herbeoordeling en verkorting daarvan is wel in strijd met artikel 3 EVRM. Zie ook een recent arrest van de Hoge Raad, HR 8 juli 2025, **ECLI:N-L:HR:2025:1114**.

*

Op pagina 12 stelt de PVV voor: 'Veroordeelde pedofielen mogen niet rondom scholen, speeltuinen etc. wonen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

In Nederland kent de rechter een ruime straftoemettingsvrijheid. De wetgever bepaalt de strafsoorten en –maxima, de rechter legt in het concrete geval een passende sanctie op. Daarbij betreft hij alle omstandigheden van het geval. Een verplicht locatieverbod, dat de rechter nu ook al kan opleggen, is als zodanig niet steeds in strijd met de rechtsstaat. Wel schuilt daarin een risico dat de wetgever zich meer op het terrein van de rechter gaat begeven (trias politica) en dat de rechter in concrete gevallen niet een passende sanctie zal kunnen opleggen.

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt de PVV voor: 'Afschaffing TBS.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

De TBS-maatregel strekt onder meer ertoe veroordeelden te behandelen, ook met het oog op het verminderen van de kans op recidive na terugkeer in de samenleving. De recidivecijfers van veroordeelden die een TBS-maatregel opgelegd hebben gekregen ligt lager dan dat van veroordeelden die geen TBS-maatregel hebben gekregen. Het afschaffen van deze maatregel beperkt de rechter in zijn mogelijkheid in een concreet geval een passende sanctie op te leggen.

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt de PVV: 'Vanaf 14 jaar altijd volwassenstrafrecht toepassen bij zeden- en geweldsdelicten.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het voorstel levert spanning op met artikel 40, eerste lid, van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Daarin staat onder meer dat rekening wordt gehouden met de leeftijd van het kind en met de wenselijkheid van het bevorderen van de herintegratie van het kind.

voorstellen over preventieve maatregelen

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt de PVV: 'Gericht preventief fouilleren.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Fouilleren maakt inbreuk op de privacy en lichamelijke integriteit van burgers (zie onder meer artikel 11 Grondwet en artikel 8 EVRM). Dit voorstel maakt niet duidelijk wat wordt bedoeld met 'gericht' preventief fouilleren en ook niet onder welke voorwaarden dit mogelijk zou (moeten) worden.

voorstellen met betrekking tot de inrichting van het strafrecht en het strafproces

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt de PVV voor: 'Geen vervroegde vrijlating; celstraffen worden geheel uitgezeten.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Detentiefasering en voorwaardelijke invrijheidstelling hebben tot doel de kans op herhaling te verminderen door de veroordeelde geleidelijk, onder voorwaarden, te laten terugkeren in de samenleving. Het geheel tenuitvoerleggen van een gevangenisstraf leidt ertoe dat veroordeelden onbegeleid en zonder toezicht terugkeren in de maatschappij. Dat kan het risico op herhaling verhogen en staat bovendien op gespannen voet met het resocialisatiebeginsel.

*

Op pagina 12 stelt de PVV voor: 'Beklagrecht van gedetineerden afschaffen.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het afschaffen van het beklagrecht van gedetineerden, die zich in een kwetsbare positie bevinden, leidt ertoe dat zij in veel gevallen geen effectieve toegang tot een onafhankelijke rechter zullen kunnen hebben.

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt de PVV voor: 'Zware kindermisbruikers chemisch castreren.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Verplicht chemische castratie is een forse inbreuk op het privéleven en de lichamelijke integriteit van een burger. Invoering ervan stuit op ernstige bezwaren, onder meer gelet op de artikelen 3 en 8 EVRM en artikel 11 Grondwet. Tot deze conclusie kwam ook de toenmalig staatssecretaris van Veiligheid en Justitie in 2016 in deze **brief**.

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt de PVV voor: 'Gevangenen moeten een uniform dragen en minstens 40 uur per week arbeid verrichten.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het verplichten van het verrichten van arbeid is in strijd met onder meer artikel 4 EVRM.

voorstellen met betrekking tot het invoeren van nieuwe strafbaarstellingen

*

Op pagina 9 stelt de PVV voor: 'Illegaliteit en hulp aan illegalen strafbaar conform aangenomen PVV-amendement.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals de wetgevingsadviescommissie van de NOVA **"NOvA: Strafbaarstelling illegaliteit ondoordacht en ineffectief | Nederlandse orde van advocaten"** hierover concludeerde is de strafbaarstelling van illegaliteit strijdig met de terugkeerrichtlijn als niet eerst alle andere middelen bestemd voor terugkeer zijn uitgeput. Met betrekking tot de strafbaarstelling van de hulp aan niet-rechtmatig verblijvende vreemdelingen merkt de commissie op dat dit ertoe kan leiden dat vreemdelingen op straat komen te staan hetgeen onverenigbaar is met de wenselijke waardigheid, zoals ook door het Hof van Justitie van de EU is overwogen in het arrest Changu (ECLI:EU:C:2024:748).

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

*

Op pagina 8 stelt de PVV voor: 'Asielzoekers die overlast veroorzaken of crimineel zijn, worden direct uit de asielprocedure gezet en gaan het land uit; als het een minderjarige asielzoeker betreft, gaan ook de ouders en andere minderjarige gezinsleden eruit.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het is niet mogelijk om bij wijze van automatisme asielverzoeken af te wijzen indien sprake is van overlast of criminaliteit. Er zal in de context van de verblijfsprocedure altijd een belangenafweging moeten worden gemaakt waarbij de bedreiging voor de openbare orde een rol speelt.

Bij minderjarigen moet ook, indien relevant, het belang van het kind en het recht op privé-,

gezins- en familieleden worden betrokken. Als er sprake is van een reëel risico op onmenselijke of vernederende behandeling in het land van herkomst is uitzetting bovendien in strijd met artikel 3 EVRM

*

Op pagina 8 stelt de PVV: 'Totale asielstop: alle asielzoekers worden aan de grens geweigerd (artikel 72 VWEU). Geen immigratie uit islamitische landen. Noodwet: behandelstop op asielaanvragen en geen procedures meer tegen afwijzen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het is niet mogelijk om mensen die in Nederland zijn het recht op het indienen van een asielverzoek te ontzeggen. Een asielstop is onder meer strijdig met het VN Vluchtelingenverdrag, het EVRM en het Handvest van Grondrechten van de EU. Artikel 72 VWEU biedt daar ook geen grondslag voor. Het niet toestaan van immigratie uit islamitische landen levert discriminatie op grond van nationaliteit.

Zoals de commissie ook in de toets van het regeerprogramma 2024 vaststelde is opschorting van de behandeling van asielaanvragen strijdig met het Europese asielrecht, het beginsel van rechtszekerheid en het zijn van een betrouwbare overheid. Op grond van de Dublin-verordening moeten lidstaten elk asielverzoek in behandeling nemen. De Procedurerichtlijn bevat maximumtermijnen voor de behandeling van asielaanvragen.

*

Op pagina 8 stelt de PVV: 'Opzeggen VN-Vluchtelingenverdrag, Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, Europees Verdrag inzake Nationaliteit en andere verdragen die ons dwarsbomen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het terugtrekken uit alle internationale verdragen die grenzen opleggen aan het handelen van de Nederlandse overheid is in strijd met de rechtsstaat, omdat daarmee geen of nauwelijks begrenzing door het recht meer bestaat voor de Nederlandse wetgever. Zeker in combinatie met het toetsingsverbod voor toetsen aan de Grondwet is dat problematisch.

*

Op pagina 8 stelt de PVV: 'Alle Syriërs terug naar Syrië of andere Arabische landen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Syriërs in Nederland zijn over het algemeen statushouders, of zitten nog in procedure. Het is noodzakelijk om per persoon te beoordelen of zij in aanmerking komen voor asiel in Ne-

derland en of zij bij terugkeer niet in een reëel risico lopen op onmenselijke of vernederende behandeling. Ook na de omwenteling in Syrië in december 2024 is het land niet volledig veilig. Het zonder beoordeling terugsturen van alle Syriërs is in strijd met het beginsel van non-refoulement. Daarnaast is er sprake van ongelijke behandeling op grond van nationaliteit, zonder dat daarvoor een objectieve rechtvaardiging wordt gegeven.

*

Op pagina 8 van het verkiezingsprogramma stelt de PVV: 'Volwassen mannelijke Oekraïense ontheemden terug naar Oekraïne.' Dat wil de PVV bereiken door een uitzondering te maken op de richtlijn tijdelijke bescherming.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Dit voorstel druist in tegen de richtlijn tijdelijke bescherming die van toepassing is op Oekraïners die vanwege de oorlog in Oekraïne zijn gevlucht. De richtlijn laat geen uitzonderingen toe voor specifieke groepen. Ook houdt terugkeer naar Oekraïne voor Oekraïners een risico in op onmenselijke behandeling.

*

Op pagina 8 van het verkiezingsprogramma stelt de PVV: 'Onmiddellijke intrekking Spreidingswet.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals de commissie regeerprogramma 2025 hierover opmerkte: Met het intrekken van de Spreidingswet (...) neemt de druk op de bestaande asielopvang toe, zo benadrukken het COA en de VNG. Door deze maatregelen wordt de opvangcrisis in stand gehouden. Dit is een rechtsstatelijk risico omdat de overheid zich daardoor niet voldoende kan houden aan Europese en internationale verplichtingen op het gebied van opvang. Ook volgens het **College voor de Rechten van de Mens** is de Spreidingswet van belang bij het voorkomen van voortgaande mensenrechtenschendingen in de asielopvang.

*

Op pagina 9 stelt de PVV voor: 'verbod op bed-bad-broodregelingen voor illegalen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Onder bepaalde omstandigheden is het bieden van hulp aan onrechtmatig verblijvende vreemdelingen vereist op grond van Unierecht of mensenrechten. Een absoluut verbod kwalificeren we daarom als rood.

*

Op Pagina 9 stelt de PVV voor: 'Vreemdelingen (waaronder statushouders) worden na veroordeling voor één misdrijf – na het uitzitten van de straf en intrekking van de verblijfsstatus – direct uitgezet.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het is niet mogelijk om bij wijze van automatisme verblijfsvergunningen in te trekken van migranten en mensen onmiddellijk uit te zetten. Er zal altijd een belangenafweging moeten worden gemaakt waarbij de bedreiging voor de openbare orde een rol speelt. Daarbij moet ook, indien relevant, het belang van het kind en het recht op privé-, gezins- en familielevens worden betrokken. Indien er sprake is van een reëel risico op onmenselijke of vernederende behandeling in het land van herkomst is uitzetting bovendien in strijd met artikel 3 EVRM

*

Op pagina 15 stelt de PVV voor: 'Frauderende statushouders die een sociale huurwoning illegaal onderverhuren, betalen alles wat zij daarmee verdiend hebben terug en verliezen hun verblijfsvergunning.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting: Ook hier geldt dat veroordeling voor een dergelijk misdrijf niet zonder belangenafweging kan leiden tot intrekking van de verblijfsvergunning. Ook zal moeten worden beoordeeld of de betrokkene een reëel risico op onmenselijke of vernederende behandeling loopt in het land van herkomst. Tot slot is dit in strijd met het verbod op discriminatie.

*

Op pagina 9 stelt de PVV voor dat statushouders 'Nooit meer voorrang op sociale huurwoningen [krijgen] – ook niet met urgentie'

De Commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

Zoals de Afdeling advisering van de Raad van State oordeelde leidt het afschaffen van voorrang voor statushouders tot ongelijke behandeling in strijd met de Grondwet: <https://www.raadvanstate.nl/adviezen/@151928/w04-25-00152/>. Het afschaffen van voorrang zelfs als statushouders om een andere reden urgentie hebben, gaat zelfs nog verder dan het voorstel dat de Raad van State beoordeelde.

*

Op pagina 15 stelt de PVV: 'Gemeentelijke taakstelling voor de verplichte huisvesting van statushouders schrappen. '

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting: Door deze maatregel neemt de druk op de bestaande asielopvang toe en wordt de opvangcrisis in stand gehouden. Zoals de commissie in de toets van het regeerprogramma 2024 oordeelde is dit een rechtsstatelijk risico omdat de overheid zich daardoor niet voldoende kan houden aan Europese en internationale verplichtingen op het gebied van opvang.

Voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie

*

Op pagina 8 stelt de PVV: 'Stop op gezinshereniging (artikel 72 VWEU).'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Niet toestaan van gezinshereniging op grond van de handhaving van de openbare orde levert strijd op met fundamentele rechten als het recht op familie- en gezinsleven en het belang van het kind. Artikel 72 VWEU biedt hiervoor geen grondslag.

voorstellen met betrekking tot naturalisatie

Op pagina 9 stelt de PVV voor om : 'Naturalisatie pas na 15 jaar legaal verblijf mogelijk te maken.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Op grond van het Europees Verdrag inzake Nationaliteit mag maximaal 10 jaar rechtmatig verblijf worden vereist bij het bepalen van de voorwaarden voor naturalisatie.

*

Op pagina 9 stelt de PVV: 'Verbod dubbele nationaliteit: schrappen uitzonderingsgronden.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het afstand doen van de eigen nationaliteit bij naturalisatie mag niet worden vereist als het land van herkomst van de te naturaliseren vreemdeling dat niet toestaat.

*

Op pagina 15 stelt de PVV: 'Mensen met een dubbele nationaliteit die zijn veroordeeld voor één ernstig misdrijf, worden na het uitzitten van de straf gedenuaturaliseerd en moeten Nederland verlaten.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Denaturalisatie van mensen met een dubbele nationaliteit voor het plegen van één ernstig misdrijf levert ongelijke behandeling op omdat mensen met een dubbele nationaliteit strenger zullen worden gestraft dan mensen met slechts één nationaliteit. Ook zal altijd een proportionaliteitstoets moeten worden aangelegd vanwege het recht op privéleven van artikel 8 EVRM en het verlies van het Unieburgerschap.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmes en AI – gebruik

*

Op pagina 9 stelt de PVV: 'Tussen de grensovergangen patrouilleert het leger met gebruikmaking van camera's en drones.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Dit voorstel maakt een inbreuk op het recht op privacy en de bescherming van persoonsgegevens. Of deze inbreuk kan worden gerechtvaardigd hangt af van de uiteindelijke vormgeving van deze vorm van surveillance.

*

Op pagina 37 stelt de PVV: '*Bodycams* voor alle NS-medewerkers.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Dit voorstel maakt een inbreuk op het recht op privacy en de bescherming van persoonsgegevens. Of deze inbreuk kan worden gerechtvaardigd hangt af van de uiteindelijke vormgeving van de inzet van bodycams. Terbeschikkingstelling aan alle NS-medewerkers gaat mogelijk verder dan strikt noodzakelijk.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA SGP

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

*

Op pagina 13 van het verkiezingsprogramma stelt de SGP: 'Demonstraties bedoeld om te intimideren tasten de vrijheid van anderen aan en vallen niet binnen het demonstratierecht. Verder stelt de SGP op pagina 13 voor: er komt een verbod op gezichtsbedekkende kleding bij demonstraties. Personen die zich hier niet aan houden worden bestraft.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het demonstratierecht, zoals onder meer vervat in artikel 10 (recht op vrijheid van meningsuiting) in combinatie met artikel 11 EVRM (recht op vrijheid van vergadering), is fundamenteel in een democratische samenleving. Het EVRM beschermt niet alleen het demonstreren als zodanig, maar onder meer ook de wijze waarop dat gebeurt. Beperkingen ten aanzien van vreedzame demonstraties kunnen gerechtvaardigd zijn, maar alleen onder strikte voorwaarden (zie hierover, met verwijzing naar rechtspraak van het EHRM, dit arrest van de Hoge Raad). De burgemeester heeft momenteel al mogelijkheden om gezichtsbedekkende kleding tijdens demonstraties te verbieden, bijvoorbeeld ter voorkoming van wanordelijkheden. Een algemeen en absoluut verbod, zoals dat nu wordt voorgesteld, zal echter in voorkomende gevallen strijd opleveren met de artikelen 10 en 11 EVRM. Voor een verbod op demonstraties die bedoeld zijn om te intimideren geldt, mede gelet op de vage formulering, hetzelfde. Daar komt bij dat uitingen (moeten) kunnen schuren; het EVRM beschermt ook uitlatingen die 'shock offend or disturb'.

*

In het verkiezingsprogramma stelt de SGP op pagina 49: 'Terroristen verliezen het Nederlandschap. Kan dat niet, dan moeten rechten zoals kiesrecht en overheidsdienst geweigerd worden.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

De commissie begrijpt dit voorstel van de SGP zo dat alleen mensen veroordeeld voor een terroristisch misdrijf met een dubbele nationaliteit het Nederlandschap verliezen, mensen met één nationaliteit niet.

Het intrekken van de nationaliteit van mensen met dubbele nationaliteit die zijn veroordeeld voor terroristische misdrijven is al toegestaan in de Rijkswet op het Nederlandschap (RWN, artikel 14, tweede lid). Intrekking van een Nederlandschap is een inbreuk op het recht op privéleven zoals vastgelegd in artikel 8 EVRM maar betekent ook een ontneming

van het Unieburgerschap. Dit vereist altijd een proportioneeltoets. Tot slot brengt ook de huidige regeling al ongelijke behandeling met zich mee: twee niet op relevant wijze van elkaar verschillende groepen mensen op verschillende wijze bestraffen voor dezelfde feiten, levert spanning op met het discriminatieverbod.

*

Demonstraties die terroristische vlaggen gebruiken worden verboden en ontbonden. (SGP-verkiezingsprogramma, p. 49)

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het voorstel staat op gespannen voet met het demonstratierecht zoals vervat in onder meer artikel 10 (vrijheid van meningsuiting) in combinatie met artikel 11 EVRM (vrijheid van vergadering), in het bijzonder omdat eruit niet blijkt of vereist is dat een rechter heeft vastgesteld dat een organisatie terroristisch is of dat de uitvoerende macht, bijvoorbeeld de minister, daartoe zelfstandig kan beslissen.

*

Op pagina 57 stelt de SGP: 'Als antisemitische relschoppers op universiteiten of bij demonstraties een dubbele nationaliteit hebben, moeten zij worden ontdaan van hun Nederlandschap, uitgeschreven bij de onderwijsinstelling en uitgezet.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Dit voorstel leidt tot een ongerechtvaardigde inperking van de demonstratievrijheid en ongelijke behandeling. Het is daardoor in strijd met fundamentele uitgangspunten van de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

*

Op pagina 70 van het verkiezingsprogramma stelt de SGP dat 'Het luid ten gehore brengen van islamitische gebedsoproepen in asielzoekerscentra wordt verboden'. Anderzijds stelt de SGP dat "Evangelieverkondiging en evangelisatie-activiteiten vanuit kerken en christelijke organisaties onder vluchtelingen moet ongehinderd plaats kunnen vinden.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Dit voorstel levert strijd op met de vrijheid van religie en getuigt van ongelijke behandeling van twee verschillende religies.

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

*

Op pagina 59 schrijft de SGP onverminderd te staan voor het bestaansrecht van de staat Israël, de enige democratische rechtstaat in het Midden-Oosten. De SGP steunt initiatieven die bijdragen aan daadwerkelijke vrede tussen zowel Israël en de Palestijnen als tussen Israël en Arabische landen. De SGP stelt vervolgens het volgende voor: 'Nederland en Europa streven goede banden met Israël na, bijvoorbeeld op gebied van academische, economische, politieke en militaire samenwerking. De SGP is tegen elk embargo, importverbod en verbreken van economische of academische banden met Israël. Nederland gaat een intensievere samenwerking aan met Israël op defensie- en veiligheidsterrein, met name om het Iron Dome optimaal te kunnen laten functioneren. De Nederlandse ambassade in Israël wordt verhuisd naar Jeruzalem, de ongedeelde hoofdstad van Israël. (...) Nederland moet binnen de Verenigde Naties (VN) strijden tegen de eenzijdige en overtrokken kritiek op Israël. Nederland stemt voortaan tegen anti-Israëlsche resoluties.

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

Deze voorstellen zijn in strijd met de internationale verplichtingen van Nederland, en staan daarmee haaks op de grondwettelijke plicht in artikel 90 Gw om de internationale rechtsorde te bevorderen. Zoals de commissie reeds bij de toetsing van het vorige regeerprogramma uiteenzette is de verplaatsing van de ambassade naar Jeruzalem gelet op resolutie 478 van de VN-Veilighedsraad in strijd met het internationaal recht. Door wapenleveranties en defensiesamenwerking te continueren houdt Nederland zich evenmin aan de verplichting op grond van het Genocideverdrag om een genocide te voorkomen. Sinds de voorlopige maatregelen van het Internationaal Gerechtshof (van 26 januari 2024) zijn staten op de hoogte zijn van het serieuze risico van genocide en aldus gebonden aan een plicht deze te voorkomen, zoals onlangs ook een gezaghebbende **onafhankelijke VN-commissie** oordeelde (zie voor een uiteenzetting van deze verplichtingen ook het advies van **de Commissie van Advies** inzake volkenrechtelijke vraagstukken). De **Hoge Raad** benadrukte eerder deze maand dat bij de beoordeling van de uitvoervergunning van F-35-onderdelen naar Israël de Staat moet toetsen of met het verlenen van de vergunning een duidelijk risico op ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht bestaat.

voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de Europese Unie
Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema onafhankelijke rechtspraak
Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand
Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

*

De SGP heeft in het verkiezingsprogramma op pagina 32 opgenomen: 'kinderrechters moeten veel meer tijd en middelen krijgen om zich actief met zaken van kinderscherming bezig te kunnen houden. Rechtsbescherming van ouders en kinderen wordt versterkt en de toetsing van rapportages beter gecontroleerd.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Een financiële investering in de rechtspraak draagt eraan bij dat rechters hun werk beter kunnen vervullen. Dit betekent een versterking van de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot de advocatuur
Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging

*

Op pagina 45 van het verkiezingsprogramma pleit de SGP voor een taakstrafverbod bij geweld tegen hulpverleners.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

In Nederland kent de rechter een ruime straftoematingsvrijheid. De wetgever bepaalt de strafsoorten en -maxima, de rechter legt in het concrete geval een passende sanctie op. Daarbij betreft hij alle omstandigheden van het geval. Taakstrafverboden zijn als zodanig niet steeds in strijd met de rechtsstaat. Wel schuilt daarin een risico dat de wetgever zich meer op het terrein van de rechter gaat begeven (trias politica) en dat de rechter in concrete gevallen niet een passende sanctie zal kunnen opleggen.

*

Op pagina 47 van het verkiezingsprogramma stelt de SGP: 'Illegale vreemdelingen die verdacht worden van strafbare feiten komen altijd voor de rechter. Een strafbeschikking is niet mogelijk, gelet op de glijdende schaal die meeweegt in de beoordeling bij het recht op verblijf.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Dit voorstel levert ongelijke behandeling op op grond van nationaliteit en migratiestatus omdat alleen mensen zonder rechtmatig verblijf niet zullen kunnen worden bestraft met een strafbeschikking terwijl iedere andere rechtmatig verblijvende inwoner van Nederland die wel opgelegd kan krijgen voor hetzelfde feit.

voorstellen over preventieve maatregelen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de inrichting van het strafrecht en het strafproces

*

Op pagina 47 stelt de SGP: 'Rechtspraak moet het primaat houden in de behandeling van strafzaken. Meer zaken via OM strafbeschikkingen is ongewenst, zeker voor slachtoffers.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Het waarborgen van het primaat van de rechter in de behandeling van strafzaken draagt bij aan effectieve rechtsbescherming door een onafhankelijke rechter. Dit betekent een versterking van de rechtsstaat.

*

Op pagina 47 stelt de SGP: 'Slachtoffers en nabestaanden hebben recht op inspraak in rechtszaken. Via het spreekrecht mogen zij hun mening geven over straffen of maatregelen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

In veel gevallen kent de wet al een spreekrecht voor slachtoffers. Het spreekrecht, en dus ook de uitbreiding ervan, kan enerzijds in een behoefte van slachtoffers voorzien en erkenning bieden. Anderzijds levert dit recht spanning op met de onschuldpresumptie, die inhoudt dat de verdachte voor onschuldig wordt gehouden totdat het tegendeel is bewezen.

*

Op pagina 48 stelt de SGP: 'De doodstraf kan voor levensdelicten, waaronder terroristische

misdrijven, een rechtvaardige straf zijn. Verdachten van ernstige misdrijven als terrorisme of moord moeten daarom ook uitgeleverd kunnen worden aan landen die de doodstraf kennen, mits er sprake is van een goed functionerende rechtsstaat.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Dit voorstel is in strijd met mensenrechtenverdragen en artikel 114 van de Grondwet ('De doodstraf kan niet worden opgelegd').

*

Op pagina 48 stelt de SGP: 'Er komen zwaardere straffen voor seksuele intimidatie en vergelijkbare (digitale) delicten. Het verwijderen of ontsleutelen van content moet kunnen worden verplicht.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het verplicht ontsleutelen van content levert spanning op met het recht op een eerlijk proces als bedoeld in artikel 6 EVRM, in het bijzonder het daaruit voortvloeiende nemo tenetur-beginsel dat iemand niet gedwongen kan worden aan zijn eigen veroordeling mee te werken.

*

De SGP stelt: 'De strafrechtketen is gebaat bij een conjunctuurongevoelige financiering, zodat politie, OM en Rechtspraak niet te maken krijgen met wisselend beleid en wisselende financiering waardoor het uitvoeren van hun wettelijke taken in gevaar komt. We volgen hierbij de aanbevelingen uit Pact voor de Rechtsstaat.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Een meer stabiele financiering, onafhankelijk van politieke wisselingen in het parlement, kan de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht en daarmee de rechtsstaat versterken.

*

Op pagina 48 stelt de SGP: 'Voor het strengste detentieregime geldt dat vertrouwelijke gesprekken onder audiovisueel toezicht kan staan. De veiligheid van de samenleving weegt hier zwaarder dan de privacy van de gevangene.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

Het beperken van vertrouwelijke communicatie tussen gedetineerden en advocaten vereist

een individuele afweging. Een algemene beperking is in strijd met het recht op een eerlijk proces.

Voorstellen met betrekking tot het invoeren van nieuwe strafbaarstellingen

*

Op pagina 50 stelt de SGP: 'Porno schaadt het beeld van seksualiteit en relaties en moet daarom worden verboden.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Weliswaar kan de vrijheid van meningsuiting worden ingeperkt ter bescherming van de goede zeden, maar in dat kader moet wel een noodzakelijkheidstoets plaatsvinden en porno is een nogal breed begrip. Daarmee is het risico op een ongerechtvaardigde inbreuk op de vrijheid van meningsuiting groot.

*

Op pagina 57 stelt de SGP: 'Antisemitisme verdient een aparte strafbaarstelling in het Wetboek van Strafrecht op basis van de IHRA-definitie (SGP-verkiezingsprogramma, p. 56). De SGP wil dat naast de strafbaarstelling van terreurverheerlijking ook het ontkennen van het bestaansrecht van de Joodse staat Israël strafbaar wordt.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

In het strafrecht geldt dat voor burgers voldoende duidelijk moet zijn welk gedrag strafbaar is (lex certa). De IHRA-definitie kan in dit verband problemen opleveren, alleen al omdat de definitie onduidelijk wordt gevonden. Voor de strafbaarstelling van het ontkennen van het bestaansrecht van de Joodse staat Israël geldt dat die strafbaarstelling een risico vormt voor het recht op vrijheid van meningsuiting.

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

*

De SGP wil op pagina 64 een sturend richtgetal met een duidelijk bovengrens voor het migratiesaldo inclusief bandbreedtes voor alle migratiesoorten met bijbehorend langjarig, integraal migratiebeleid waarbij alle domeinen van de samenleving in ogenschouw worden genomen. Dit dwingt de overheid tot broodnodige keuzes om grip te krijgen op migratie. In samenhang daarmee: 'wettelijk wordt vastgelegd dat bij overschrijding van de vooraf vastgestelde bandbreedtes altijd gerichte beleidsmaatregelen volgen om de instroom verder te beperken. (SGP-verkiezingsprogramma.'

 De commissie beoordeelt deze voorstellen als ROOD.

Toelichting:

Een bovengrens met bandbreedtes voor alle migratiesoorten is in strijd met verplichtingen voortvloeiend uit EU recht, mensenrechtenverdragen en het vluchtelingenverdrag. Asielzoekers, maar ook familiemigranten en Unieburgers hebben, onder omstandigheden een recht op toelating en verblijf.

*

Op pagina 65 stelt de SGP: 'Het moet mogelijk worden culturele en religieuze achtergrond mee te laten wegen bij asielaanvragen, om integratieproblemen zoveel mogelijk te voorkomen. De inzet is erop gericht om te zorgen dat islamitische landen meer verantwoordelijkheid nemen voor het opvangen van moslims uit de hun omringende landen.'

 De commissie beoordeelt deze voorstellen als ROOD.

Toelichting:

De commissie beoordeelt dit voorstel als rood omdat dit voorstel in feite neerkomt op ongelijke behandeling van vluchtelingen op basis van religieuze overtuiging. De veronderstelde betere integratie is daarvoor onvoldoende rechtvaardiging. Bovendien vloeien de gronden voor afwijzing van een asielaanvraag cumulatief voort uit internationaal vluchtelingenrecht, mensenrechten en Unierecht.

*

Op pagina 66 stelt de SGP: 'Hoger beroep wordt afgeschaft voor migranten uit veilige landen en voor asielzoekers die conform de Dublinverordening naar andere EU-lidstaten moeten worden uitgezet.'

 De commissie beoordeelt deze voorstellen als GEEL.

Toelichting:

De Commissie beoordeelt afschaffing van het hoger beroep voor alleen deze groepen als geel, in lijn met de toets van het regeerprogramma 2024, omdat dit strijdig kan zijn met het recht op een eerlijk proces en gelijke behandeling.

*

Op pagina 67 stelt de SGP: 'Met landen buiten de EU worden uitzetcentra ontwikkeld waar uitgeprocedeerde asielzoekers humanaan worden opgevangen en waarvandaan zij zo spoedig mogelijk terugkeren.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Terugkeercentra (of terugkeer 'hubs') zijn alleen in overeenstemming met Unierecht en fun-

damentele rechten als aan een aantal belangrijke voorwaarden is voldaan, onder andere procedurele waarborgen rondom de terugkeerbeslissing, een juridisch bindende overeenkomst met derde landen en handelen in overeenstemming met het verbod op refoulement, collectieve uitzetting en arbitraire detentie. Zie de positie van het **EU Fundamental Rights Agency**. Er bestaan momenteel grote mensenrechtelijke zorgen bij het voorstel voor terugkeercentra, zie deze **collectieve verklaring van mensenrechtenorganisaties**.

*

Op pagina 67 stelt de SGP: 'Door middel van verscherpt (mobiel) grenstoezicht worden veiligelanders of personen die al door verschillende EU-landen zijn gekomen eruit gelicht.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Zoals de commissie ook in haar toets van het regeerprogramma 2024 schreef, is het aanscherpen van interne grenscontroles slechts beperkt mogelijk. Eind 2010 oordeelde de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State dat de wijze waarop binnengrenscontroles destijds werden uitgevoerd strijdig was met de Schengengrenscore. Naar aanleiding daarvan heeft de wetgever de intensiteit, frequentie en selectiviteit van de controles wettelijk vastgelegd. Deze voorwaarden kunnen dus niet worden aangepast, zonder het Europees recht te schenden.

*

Op pagina 66 stelt de SGP: 'Het wordt onmogelijk voor alleenstaande minderjarige vreemdelingen (amv's) om door te reizen naar een land van keuze.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

In de nieuwe EU asiel- en migratiebeheerverordening (2024/1351) is bij afwezigheid van familieleden van de minderjarige in één van de lidstaten het land waar het asielverzoek voor het eerst is geregistreerd verantwoordelijk voor behandeling van het asielverzoek. Hierbij geldt echter de voorwaarde dat dit in het belang van het kind is (artikel 25). Dat sluit aan bij de verplichtingen van Nederland onder het Internationaal Verdrag inzake de rechten van het kind. Het volledig onmogelijk maken om door te reizen is in strijd met deze verplichtingen.

*

Op pagina 66 stelt de SGP: 'Het indienen van herhaalde, vaak kansloze asielaanvragen om het proces te rekken moet aan banden worden gelegd, bijvoorbeeld door verlaging van de rechtsbijstandvergoeding of een maximumaantal aanvragen per persoon.'

De commissie beoordeelt deze voorstellen als ROOD.

Toelichting:

Het instellen van een maximum aan het aantal aanvragen dat kan worden ingediend is in

strijd met internationaal vluchtelingenrecht, mensenrechten en Unierecht. Er zijn wel mogelijkheden voor versnelde behandeling en bij een derde of volgende aanvraag kunnen uitzonderingen worden gemaakt op het recht om tijdens de behandeling op het grondgebied te mogen blijven.

*

Op pagina 67 stelt de SGP: 'Uitgeprocedeerde asielzoekers die aan hun terugkeer meewerken, kunnen tussen het moment van afkeur en terugkeer rekenen op voorzieningen van bed, bad en brood.

In lijn met de voorgestelde EU-mensensmokkelrichtlijn wordt het actief tegenwerken van de overheid bij uitzetting, het opzettelijk voordeel halen uit het helpen bij illegaal verblijf of de vreemdeling ernstige schade te berokkenen, strafbaar. Humanitaire hulp aan uitgeprocedeerde asielzoekers wordt vanzelfsprekend niet strafbaar.'

De commissie beoordeelt deze voorstellen als GEEL.

Toelichting:

Deze richtlijn stelt ernstige vormen van mensenhandel en uitbuiting strafbaar en is herziening van een al bestaande richtlijn. Het is op basis die richtlijn niet mogelijk om het actief tegenwerken van de overheid bij uitzetting strafbaar te stellen. De Commissie merkt op dat advocaten op grond van dit voorstel van SGP ook strafbaar zouden kunnen zijn voor het doen van hun werk omdat zij zich immers namens hun cliënt kunnen verzetten tegen een uitzetting. Een en ander zou strijd opleveren met het recht op rechtsbijstand omdat de betrokken advocaat zou moeten vrezen voor vervolging. Bovendien levert dit strijd op de onafhankelijke en partijdige positie van een advocaat ten opzichte van zijn of haar cliënt(e).

*

Op pagina 67 stelt de SGP: 'Overlastgevende en frauderende migranten moeten onmiddellijk worden uitgezet.'

De commissie beoordeelt deze voorstellen als ROOD.

Toelichting:

Het is niet mogelijk om bij wijze van automatisme verblijfsvergunningen in te trekken van migranten en mensen onmiddellijk uit te zetten. Er zal altijd een belangenafweging moeten worden gemaakt waarbij de bedreiging voor de openbare orde een rol speelt. Daarbij moet ook, indien relevant, het belang van het kind en het recht op privé-, gezins- en familielevens worden betrokken. Indien er sprake is van een reëel risico op onmenselijke of vernederende behandeling in het land van herkomst is uitzetting bovendien in strijd met artikel 3 EVRM

*

Op pagina 68 stelt de SGP: 'Asielzoekers die gevluchte christenen in opvangcentra intimideren en aanvallen, verliezen het recht op asiel en worden zo snel mogelijk uitgezet.'

De commissie beoordeelt deze voorstellen als ROOD.

Toelichting:

Dit voorstel werkt ongelijke behandeling in de hand omdat de ene groep voor hetzelfde vergrijp anders zou worden behandeld dan een andere groep. Elk geweld tegen welke vluchteling dan ook dient te worden bestraft op gelijke wijze; ongeacht of dat geweld gericht is tegen een christelijke vluchteling of niet. De straf kan echter niet bestaan uit het verliezen van het recht op asiel. Indien er sprake is van een reëel risico op onmenselijke of vernederende behandeling in het land van herkomst is uitzetting in strijd met artikel 3 EVRM.

*

Op pagina 68 stelt de SGP: 'Er gaat een definitieve streep door de ineffectieve dwangsomregeling voor asielzoekers, waardoor miljoenen belastinggeld moeten worden uitgekeerd.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Zoals de commissie in de toets van het regeerprogramma 2024 reeds opmerkte, heeft de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State geoordeeld dat het afschaffen van rechterlijke dwangsommen in strijd is met Europees recht. Bovendien waarschuwde de Afdeling advisering van de Raad van State eerder al dat het afschaffen van dwangsommen in het asielrecht leidt tot – ook al is dat niet beoogd – indirect onderscheid op grond van nationaliteit, dat objectief gerechtvaardigd moet worden.

voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot naturalisatie

*

Burgerschap wordt niet zomaar toegekend. Dit gebeurt onder voorwaarden. De SGP wil in de wet vastleggen dat aspirant-burgers expliciet afstand doen van antisemitische ideeën (inclusief ontkennen van Israëls bestaansrecht) als voorwaarde voor naturalisatie.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Hoewel de overheid ruimte heeft om voorwaarden te verbinden aan verlening van het Nederlanderschap levert het toetsen van denkbepelden of zelfs als voorwaarde stellen dat afstand genomen wordt van denkbepelden mogelijk strijd op met de vrijheid van meningsuiting.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmes en AI – gebruik

*

De overheid moet, naar Frans voorbeeld, het verplichte gebruik van een zogenaamde ‘app blocker’ bevorderen dan wel verplichten.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Een algehele verplichting voor het gebruik van een app blocker maakt een inbreuk op de vrijheid van meningsuiting, waaronder de vrijheid van informatiegaring, zeker als de app toegang tot bepaalde apps onmogelijk maakt.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten

*

Op pagina 2 stelt de SGP: ‘Bescherming van het privéleven van burgers, boeren en ondernemers wordt versterkt bij openbaarmaking van gegevens, bijvoorbeeld door aanscherping van de EU-richtlijn over milieu-informatie.’

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Dit voorstel kan het recht op toegang tot (overheids)informatie beperken. Europese regelgeving verplicht de openbaarmaking van bijvoorbeeld emissiegegevens zonder dat daarop uitzonderingen mogelijk zijn (zie ook de recente uitspraak van de **ABRvS; uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RVS:2025:4557**). Zonder aanpassing van de milieu-informatierichtlijn is een ander beleid thans (nog) niet mogelijk.

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA SOCIALISTISCHE PARTIJ (SP)

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

*

Op pagina 6 van het verkiezingsprogramma stelt de SP: 'We accepteren als samenleving niet dat er mensen in armoede moeten leven door politieke keuzes. In de Grondwet staan sociale grondrechten: het recht op een woning, het recht op zorg, het recht op maatschappelijke en culturele ontplooiing en het recht op bestaanszekerheid. Deze rechten worden juridisch afdwingbaar en de overheid krijgt de taak om deze rechten te garanderen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

In de huidige rechtsstaat is het theoretische onderscheid tussen klassieke en sociale grondrechten in de praktijk niet meer goed te maken. Het afdwingbaar maken van alle grondrechten versterkt de rechtsstaat. Zie over sociale grondrechten ook toets regeerprogramma: "Niettemin is er een algemeen besef dat de beginselen van rechtsstatelijkheid ook meebrengen dat de kern van de sociale grondrechten moet worden gerespecteerd, omdat anders de bescherming van de rechtsstaat voor bepaalde groepen mensen niet meer dan een waan is. Verwezen wordt naar de brede maatschappelijke en politieke aandacht rond de bestaanszekerheid van economisch kwetsbare groepen mensen. In zoverre speelt ook de kern van sociale grondrechten een rol bij toetsing aan beginselen van rechtsstatelijkheid." (p.12)

*

Op pagina 25 van het verkiezingsprogramma stelt de SP: 'Bescherming van mensenrechten moet altijd het uitgangspunt zijn in ons buitenlandbeleid en in handelsverdragen. We steunen activisten en organisaties die zich inzetten voor mensenrechten en spreken ons uit tegen uitbuiting en onderdrukking wereldwijd. De EU moet daarom toetreden tot het Europees Mensenrechtenverdrag en het Europees Sociaal Handvest, zodat sociale rechten en mensenrechten stevig worden verankerd in het Europese beleid voor dat de EU moet toetreden tot het Europees Mensenrechtenverdrag.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Gelet op de voorgestelde toetreding tot het Europees Sociaal Handvest kwalificeert de commissie dit voorstel als groen.

*

Op pagina 33 stelt de SP voor om jongeren vanaf 16 jaar stemrecht te geven.

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

De commissie beoogt een uitbreiding van politieke rechten, te weten 'het passief kiesrecht'. Dit versterkt de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

*

Op pagina 48 en 49 van het verkiezingsprogramma stelt de SP: Discriminatie op grond van op basis van klasse, kleur, gender, religie, seksuele voorkeur, leeftijd, beperking of wat dan ook pakken wij hard aan. Sociaaleconomische klasse wordt toegevoegd als discriminatiegrond in de Algemene wet gelijke behandeling en het Wetboek van Strafrecht. Ook binnen de overheid is er geen ruimte voor discriminatie en racisme, daarom moet de overheid toetsen of beleid niet discriminerend is. Overheidshandelen valt voortaan onder de wetgeving die gelijke behandeling garandeert (Algemene wet gelijke behandeling). Dat betekent dat mensen voortaan terecht kunnen bij het College voor de Rechten van de Mens als zij gediscrimineerd worden door de overheid.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel vergroot de toegang tot het recht met betrekking tot rechtsbescherming tegen de overheid.

*

Op pagina 31 van het verkiezingsprogramma stelt de SP: 'Elke school moet ieder kind accepteren, ongeacht geloof, afkomst, beperking of inkomen. We voeren daarom een algemene acceptatieplicht in.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als: GEEL

Toelichting:

Het recht om het onderwijs en toelatingsbeleid naar eigen overtuiging in te richten is niet onbeperkt, maar maakt wel deel uit van de rechten die naar vaste jurisprudentie in artikel 23 Gw in combinatie met artikel 6 Gw en 9 EVRM worden gelezen. In dit licht is in elk geval een wetswijziging en mogelijk een grondwetswijziging nodig om een acceptatieplicht in te voeren.

*

Op pagina 55 van het verkiezingsprogramma stelt de SP: 'Risicoprofilering en AI mogen niet leiden tot discriminatie. Verschillende overheidsorganisaties, zoals de politie en belastingdienst, maken gebruik van profileringsalgoritmes om fraude of verdacht gedrag te voorspellen. Maar profileringsalgoritmen bevatten te vaak vooroordelen van hun makers of zijn getraind met beperkte datasets. De inzet van algoritmen, Kunstmatige Intelligentie en geau-

tomatiseerde besluitvorming om fraude op te sporen en besluiten te nemen is niet langer toegestaan wanneer mensenrechten niet gewaarborgd kunnen worden.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Een verplichte mensenrechtentoets kan bijdragen aan het tegengaan van discriminatie. Dit kan de rechtsstaat versterken.

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

*

Op pagina 46 van het verkiezingsprogramma stelt de SP: 'Bestaand en nieuw beleid moet voldoen aan onze grondwet, daarom moeten rechters hierop kunnen toetsen. Het verbod voor rechters om wetten te toetsen aan de grondwet schaffen we af. De grondwet waarborgt onze grondrechten zoals het recht om te wonen, het recht op zorg en het recht op bestaanszekerheid. We geven de overheid de plicht hierin te voorzien en mensen het recht om de overheid aan deze grondwettelijke plicht te houden. Om ervoor te zorgen dat er betere wetten worden gemaakt die de grondrechten respecteren wordt de nu nog tijdelijke commissie grondrechten en constitutionele toetsing versterkt en krijgt deze een permanente status.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Over het opheffen van een toetsingsverbod bestaat in de politiek, de rechtspraak en de rechtswetenschap inmiddels brede consensus, daargelaten dat er discussie is of de voorgestelde opheffing ver genoeg gaat. De commissie kwalificeert dit voorstel daarom als groen aangezien dit voorstel een rechtsstatelijke verbetering met zich meebrengt.

voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de Europese Unie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema onafhankelijke rechtspraak

*

Op pagina 53 van het verkiezingsprogramma stelt de SP: 'De rechtsprekende taak wordt weggehaald bij de Raad van State en de bestuursrechtspraak wordt in het geheel ondergebracht bij de gewone rechterlijke macht.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Het kabinet wil dat de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State wordt zelfstandig. Dit is in lijn met een langlopende ontwikkeling waarbij de adviserende en rechtsprekende taken van de Raad van State steeds meer zijn ontvlochten. De scheiding van uitvoerende en rechtsprekende functies kan verder doorgetrokken worden door de rechtsprekende functie volledig, ook institutioneel en fysiek, onafhankelijk te maken. De bestuursrechtspraak zal daardoor letterlijk, en voor de rechtzoekende zichtbaar, 'op afstand' worden gezet van de uitvoerende macht. Dat versterkt de trias politica en daarmee de rechtsstaat.

*

Op pagina 53 van het verkiezingsprogramma stelt de SP: 'De rechtspraak is een onafhankelijke staatsmacht die een eigen aparte begroting verdient die niet langer onderdeel uitmaakt van de begroting van het ministerie van Justitie en Veiligheid.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen de machtscheiding (trias politica) en daarmee de rechtsstaat versterken.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand

*

Op pagina 52 van het verkiezingsprogramma stelt de SP: 'We verbeteren de toegang tot het recht, dit is een fundament van onze rechtsstaat. Sociaal advocaten zijn onmisbaar voor mensen die geen dure advocaat kunnen betalen. Maar veel sociaal advocaten zijn gestopt met hun belangrijke werk, omdat de overheid te weinig betaalt en te weinig uren vergoed. Daarom investeren we in de sociaal advocatuur. We verhogen de vergoedingen, verlagen de eigen bijdragen en verruimen de inkomensgrenzen. Daarmee houden we het recht toegankelijk en voorkomen we klassenjustitie. Ook wordt er een sociaal notariaat opgericht, zodat iedereen zijn zaken goed vast kan leggen en problemen in toekomst voorkomen worden.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen de toegang tot het recht vergroten en daarmee de rechtsstaat versterken.

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

*

Op pagina 52 van het verkiezingsprogramma stelt de SP: 'Met de Huizen van het Recht, een SP-initiatief, willen we laagdrempelig en in de buurt sociale en juridische hulp bieden. Het is een samenwerkingsverband van verschillende organisaties, zoals het Juridisch Loket, de rechtbank, hulpverleners en de gemeente, om mensen met juridische en maatschappelijke problemen sneller en beter te helpen, zonder dat zij van het kastje naar de muur worden gestuurd. Het Huis van het Recht is in diverse gemeenten al een groot succes en moet verder uitgebreid worden, zodat er een landelijk dekkend netwerk komt.' Op pagina 18 stelt de SP daarnaast: 'Ook komt er een (juridisch) adviesloket om kleine bedrijven te helpen met complexe, maar belangrijke regelgeving rondom het bieden van een veilige en gezonde werkplek, re-integratieverplichtingen, het arbeidsrecht en andere nieuwe wet- en regelgeving.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Dit voorstel kan de toegang tot het recht laagdrempeliger maken, zoals uit een proef is gebleken. Het vormt daardoor een versterking van de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot de advocatuur

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen over preventieve maatregelen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de inrichting van het strafrecht en het strafproces

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot het invoeren van nieuwe strafbaarstellingen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

*

Op pagina 26 van het verkiezingsprogramma stelt de SP: 'Om menswaardige opvang te bieden en tegelijkertijd grip te hebben op integratie binnen onze samenleving, streven we naar een migratiesaldo van 40 duizend per jaar. Dit streefcijfer is mede bepaald naar aanleiding van de bevindingen van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050. Nu ligt dat saldo op meer dan 100 duizend migranten per jaar. Het overgrote deel hiervan ligt in de sterke toename van arbeids-, kennis- en studiemigratie. Dit zal dus flink omlaag moeten. Mensen die vluchten voor oorlog en geweld zullen we altijd menswaardig blijven opvangen, op dit moment zijn dat gemiddeld 18.917 mensen per jaar. Door de uit de hand gelopen groei van arbeids-, kennis- en studiemigratie structureel aan te pakken zorgen we ervoor dat migratie humaan en houdbaar wordt en bieden we ruimte aan de samenleving om goede integratie mogelijk te maken. Dat is goed voor mensen die hierheen komen en voor de leefbaarheid in onze dorpen en wijken.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Hoewel dit slechts om een streefgetal gaat, en de uitzondering voor vluchtelingen wordt benoemd, acht de commissie dit wel een risico omdat een bovengrens ook niet mogelijk is voor gezinsmigratie en Unieburgers en deze uitzonderingen in het voorstel niet worden benoemd. Onder omstandigheden hebben ook familiemigranten en Unieburgers een recht op toelating en verblijf op grond van Unierecht en mensenrechtenverdragen.

voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie

Op pagina 27 stelt de SP: 'Er komen strikte taaleisen voor arbeidsmigranten die in potentieel gevaarlijke sectoren werken, zoals de bouw'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD.

Toelichting:

In deze sectoren zijn hoofdzakelijk burgers van de Unie werkzaam op wie het vrij verkeer van personen van toepassing is (artikel 21 VWEU). Het recht van de EU staat het niet toe om taal- of inburgeringseisen voor deze groep in te voeren.

voorstellen met betrekking tot naturalisatie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmes en AI – gebruik

*

Met betrekking tot het gebruik van AI stelt de SP op pagina 54 van het verkiezingsprogramma: 'Kunstmatige Intelligentie maakt het steeds moeilijker om te achterhalen wat echt en wat nep is; wat door mensen is gemaakt of door AI-software. Dit kan leiden tot misbruik, zoals bij deepfakeporno of het gebruik van kunst en kennis van anderen zonder betaling. Daarom is strenge regulering nodig. Het moet altijd duidelijk zijn wanneer iets door AI is gemaakt. Daarnaast mag AI alleen worden getraind met publieke informatie en mag het geen inbreuk maken op auteursrechten. Mensen krijgen auteursrechten over hun eigen stem, gezichtskenmerken en lichaam.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen het grondrecht op privacy en de bescherming van lichamelijke integriteit versterken.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten

*

Op pagina 48 van het verkiezingsprogramma stelt de SP: 'In het contact met je overheid krijg je het recht om een mens te spreken over jouw zaak en word je nooit overgeleverd aan een digitaal systeem of algoritmische besluitvorming. Deze ambtenaar kan diens besluit altijd uitleggen. Als er iets misgaat, dan volgt een gesprek en begeleidt deze persoon je naar een oplossing. Bij digitale hulpmiddelen als AI wordt altijd weergegeven welke gegevens de basis waren voor het besluit.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen kunnen het grondrecht op privacy en het recht op bescherming van persoonsgegevens versterken.

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA VOLKSPARTIJ VOOR VRIJHEID EN DEMOCRATIE (VVD)

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

*

Op pagina 24 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'Het blokkeren van wegen door demonstraties voor welke doeleinden dan ook, gaan we strafbaar stellen. Bezetters van snelwegen worden direct weggehaald en worden niet alleen aangehouden, maar worden wat de VVD betreft ook vervolgd. Bezetters mogen dan ook na hun aanhouding nooit ongestraft het politiebureau verlaten.'

De commissie beoordeelt dit voorstel ROOD

Toelichting:

Het blokkeren van snelwegen is als zodanig al strafbaar. Of en zo ja, in hoeverre, strafrechtelijk ingrijpen door de overheid verenigbaar is met het demonstratierecht zoals vervat in onder meer artikel 10 (vrijheid van meningsuiting) in combinatie met artikel 11 EVRM (vrijheid van vergadering) dient per geval te worden beoordeeld. Het altijd aanhouden en/of vervolgen zal in voorkomende gevallen strijd opleveren met het demonstratierecht.

voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

*

Op pagina 66 en 67 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'We willen regelen dat gebiedsoproepen kunnen worden verboden als deze de openbare orde verstoren, integratie tegenwerken of niet kunnen rekenen op draagvlak in de omgeving. Versterkte vocale gebiedsoproepen in de openbare ruimte worden in beginsel niet meer toegestaan en verboden.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Het lijkt zeer de vraag of 'integratie tegenwerken' of 'niet kunnen rekenen op draagvlak in de omgeving' een legitiem doel is die een inbreuk op godsdienstvrijheid rechtvaardigt.

*

Op pagina 68 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'Er worden niet automatisch meer tewerkstellingsvergunningen verleend aan buitenlandse geestelijken. Er moet eerst worden aangetoond dat er in Nederland of de EU geen geschikte kandidaten zijn. Om dit juridisch mogelijk te maken komt er een door de overheid geaccrediteerde imamopleiding in Nederland, om imams op te leiden die beter aansluiten bij de geloofsbeleving in de Nederlandse context.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Als er voorwaarden worden gesteld aan de toegang van geestelijken moeten die uiteraard wel voor alle religieuze gezindtes gelden. De focus op het opzetten van een imamopleiding suggereert dat het de VVD louter om islamitische geestelijken te doen. Tevens kan dit voorstel strijd opleveren met de vrijheid van religie omdat de staat zich dan zal bemoeien met de vraag wie een religieuze instelling aanstelt als voorganger; de staat gaat niet over de religieuze opleiding van geestelijken.

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

*

Op pagina 61 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'We blijven zien dat de vrijheid van onderwijs, zoals vastgelegd in artikel 23 van de Grondwet, botst met het gelijkheidsbeginsel. Daarom passen we artikel 23 aan, zodat de vrijheid van onderwijs niet langer het gelijkheidsbeginsel ondermijnt. De vrijheid van onderwijs mag nooit een vrijbrief vormen voor uitsluiting. Er komt een acceptatieplicht van leerlingen in het bijzonder onderwijs. Identiteitsverklaringen schaffen we af.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het recht om het onderwijs en toelatingsbeleid naar eigen overtuiging in te richten is niet onbepakt, maar maakt wel deel uit van de rechten die naar vaste jurisprudentie in artikel 23 Gw in combinatie met artikel 6 Gw en 9 EVRM worden gelezen. In dit licht is in elk geval een wetwijziging en mogelijk een grondwetwijziging nodig om een acceptatieplicht in te voeren.

voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid

*

Op pagina 17 stelt de VVD: 'Op dit moment zijn de doorlooptijden voor de aanleg van energie-infrastructuur te lang, soms wel zeven tot tien jaar. Daarom wijzen we versnellingsgebieden aan en gaan we snijden in vergunningsprocedures. Bijvoorbeeld door beroeps- en bezwaarprocedures in te korten. Daarnaast zorgen we voor afspraken over doorlooptijden van ruimtelijke processen en beroepsprocedures.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Een inkorting van bezwaar- en beroepsprocedures vormt een risico voor de toegang tot het

recht als deze inkorting bereikt zou worden door het verkorten van termijnen voor bezwaar en beroep en indien deze maatregelen zover gaan – bijvoorbeeld een termijn zo kort is – dat geen sprake meer is van een effectief rechtsmiddel (artikel 13 EVRM).

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

*

Op pagina 12 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'Als we verwachten dat ondernemers leveren, moet de overheid dat ook doen. We willen dat procedures voor het aanvragen van vergunningen, vooral bij het mkb, drastisch versneld worden. Als uiterste stok willen we dat wanneer ondernemers voor een eenvoudige aanvraag bij de overheid langer moeten wachten dan de geldende termijn, deze aanvraag automatisch wordt goedgekeurd. Te denken valt aan standplaatsvergunningen, kleine evenementenvergunningen of detailhandelsvergunningen. We werken vaker met meldplichten in plaats van vergunningsplichten.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen dragen bij aan de effectiviteit van het overheidshandelen, met oog voor de burger, en kunnen daardoor de rechtsstaat versterken.

voorstellen met betrekking tot de Europese Unie

*

Op pagina 50 en 51 stelt de VVD: 'Landen als Hongarije en Slowakije blokkeren sancties en dit maakt de EU enerzijds kwetsbaar, en anderzijds een zwakkere geopolitieke speler. Ook willen we dat Hongarije harder wordt gekort op Europese subsidies zolang het land de rechtsstaat ondermijnt en banden onderhoudt met Poetin. Daarnaast moet Nederland zich inzetten voor vereenvoudiging van de artikel 7 procedure, waardoor landen die zich niet houden aan de afspraken het stemrecht in de Raad kan worden ontnomen. Europees belastinggeld mag niet bijdragen aan corruptie, terechtkomen bij corrupte of autoritaire regimes of daaraan verwante oligarchen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

De kwaliteit van de rechtsstaat in andere EU-lidstaten heeft rechtstreeks gevolgen voor onze rechtsstaat, vooral als gevolg van de nauwe samenwerking in het kader van de ruimte voor vrijheid, veiligheid en recht op terreinen zoals het strafrecht en asiel- en migratie. Een actieve inzet van Nederland op Europees niveau, bijvoorbeeld ten aanzien van artikel 7 VEU en de conditionaliteitsverordening 2020/2092, kan de rechtsstaat in Nederland en ook daarbuiten versterken. Het voorstel om artikel 7 VEU te vereenvoudigen vereist echter wel een verdragswijziging; daarvoor is unanimiteit vereist.

Thema onafhankelijke rechtspraak

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand

*

Op pagina 57 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'We vinden het belangrijk dat de toegang tot het recht gewaarborgd blijft voor iedereen, inclusief de lage- en middeninkomens. Daarom steunen we initiatieven om de sociale advocatuur via de beroepsopleiding aantrekkelijker te maken voor jonge advocaten, stimuleren we samenwerking tussen advocaten en vinden we dat de commerciële advocatuur een bijdrage moet leveren aan de sociale advocatuur.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Dit voorstel beoogt de rechtsstaat te versterken door meer sociaal advocaten beschikbaar te maken voor rechtszoekende burgers. Niettemin kan het voorgestelde middel potentieel de rechtsstaat aantasten. Het voorstel spreekt niet over extra middelen voor de sociale rechtsbijstand, en legt daarmee de zorg voor de waarborg van rechtsbijstand uitsluitend bij één specifieke groep, in casu de advocatuur, neer. Daarnaast kan dit voorstel ook nadelig uitpakken met betrekking tot het recht op vrije advocaatkeuze voor rechtzoekenden, en de toegang tot gespecialiseerde rechtshulp. Sommige rechtsgebieden waarbij vaak sprake is van gefinancierde rechtshulp, zoals het migratierecht, vereisten specifieke expertise waarover niet elke advocaat beschikt.

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

*

Op pagina 33 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'We verhogen de griffierechten fors voor bezwaarprocedures tegen woningbouw, om onnodige vertragingstactieken en beroepsprocedures te ontmoedigen. Voor mensen met een laag inkomen blijven de huidige tarieven gelden. We beschermen het recht op bezwaar, maar gaan we vertraging tegen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Een verhoging van griffierechten vormt een risico voor de toegang tot het recht, ook als deze verhoging niet van toepassing is op mensen met lage inkomens.

*

Op pagina 43 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'De VVD vindt dat organisaties die de staat aanklagen, niet door diezelfde staat met belastinggeld moeten worden gefinancierd.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

Dit voorstel heeft een chilling effect en kan er daardoor toe leiden dat misstanden door onrechtmatige regelgeving en onwettig optreden niet meer bij de rechter aan de kaak worden gesteld door belangenorganisaties. Het voorstel kan aldus de toegang tot de rechter in belangwekkende zaken beperken en de effectiviteit van de huidige rechtsstaat reduceren. Dat kan onder meer in strijd zijn met artikel 13 EVRM (recht op een daadwerkelijk rechtsmiddel) en, in het bijzonder als het gaat om milieuorganisaties, met artikel 9 van het Verdrag van Aarhus. Het retaliatieve karakter van de voorgestelde maatregel miskent bovendien het rechtsstatelijke belang van checks and balances.

voorstellen met betrekking tot de advocatuur

*

Op pagina 56 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'We gaan misbruik van advocaten als doorgeefluik van berichten tussen criminelen en de buitenwereld tegen. Ook beperken we het aantal criminele kopstukken dat door dezelfde advocaat kan worden bijgestaan tot twee.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

Het inperken van het aantal cliënten per advocaat tast het recht op vrije advocaatkeuze, dat voortvloeit uit artikel 6 EVRM, in aanzienlijke mate aan. Het EVRM biedt geen ruimte voor een generieke inperking, uitsluitend op grond van het vermoeden of de vaststelling dat iemand een 'crimineel kopstuk' is. Zie hierover ook deze recente brief van de Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid en de daarin genoemde adviezen.

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging

*

Op pagina 53 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'De politie krijgt de mogelijkheid om naast lichte verkeersovertredingen (op grond van de Wet Mulder) ook lichte strafbare feiten zoals lichte winkeldiefstallen zelfstandig af te doen. Hiermee wordt sneller lik-op-stukbeleid gevoerd, wordt de strafrechtketen ontlast en kunnen ondernemers hun schade sneller verhalen.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel GEEL.

Toelichting:

Een verruiming van de afdoening van zaken met een strafbeschikking gaat ten koste van het primaat van de rechter met betrekking tot strafoplegging. Dat geldt in nog sterkere mate voor zaken die niet door de officier van justitie, maar door de politie worden afgedaan. Dit vormt een **risico voor de rechtsbescherming** en daardoor voor de rechtsstaat.

*

Op pagina 56 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'Wie zich aansluit bij een terroristische organisatie, verliest wat ons betreft altijd het Nederlanderschap.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

De toevoeging van het woord "altijd" maakt dit voorstel wat de commissie betreft rood ten opzichte van andere voorstellen van andere partijen over hetzelfde vraagstuk. Dit voorstel zou immers betekenen dat in geen enkel opzicht rekening gehouden wordt met het feit dat intrekking van het Nederlanderschap voor mensen met één nationaliteit tot staatloosheid leidt, wat strijdig is met het VN verdrag tot beperking staatloosheid. Daarnaast noemt dit voorstel geen enkele waarborg als het gaat om toetsing van de proportionaliteit van een intrekking van het Nederlanderschap. Die toets is wel noodzakelijk omdat het gaat om verlies van het Unieburgerschap en er sprake kan zijn van een schending van het recht op privéleven.

*

Op pagina 57 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'In lijn met landen om ons heen zoals Duitsland, zijn wij voorstander van minimumstraffen voor recidivisten.'

Op pagina 21, 53 en 62 stelt de VVD een taakstrafverbod in voor geweld tegen hulpverleners, politie en ov-personeel en wordt tevens een taakstrafverbod voor hatecrimes bepleit.

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

In Nederland kent de rechter een ruime straftoemetingsvrijheid. De wetgever bepaalt de strafsoorten en -maxima, de rechter legt in het concrete geval een passende sanctie op. Daarbij betreft hij alle omstandigheden van het geval. Minimumstraffen en taakstrafverboden zijn als zodanig niet steeds in strijd met de rechtsstaat. Wel schuilt daarin een risico dat de wetgever zich meer op het terrein van de rechter gaat begeven (trias politica) en dat de rechter in concrete gevallen niet een passende sanctie zal kunnen opleggen.

voorstellen over preventieve maatregelen

*

Op pagina 56 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'Om de werkdruk van het personeel te verlichten en futiele klachten tegen te gaan, gaan gedetineerden een bijdrage betalen als ze nieuwe beklagzaken willen starten. Als de klacht terecht is wordt de bijdrage niet geïnd.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Gedetineerden bevinden zich vaak in een financieel kwetsbare positie. Het verzoeken van een eigen bijdrage vooraf kan ertoe leiden dat gedetineerden geremd worden in het indienen van klachten, ook als deze terecht zijn.

voorstellen met betrekking tot de inrichting van het strafrecht en het strafproces

*

Op pagina 54 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'We maken het mogelijk dat criminele winsten worden afgepakt van verdachten die nog niet strafrechtelijk zijn veroordeeld, bijvoorbeeld omdat een verdachte gevlucht, ziek, overleden of ontoerekeningsvatbaar is. En anders van hun erfgenamen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Het voorstel kan, afhankelijk van zijn concrete vorm, op gespannen voet komen te staan met fundamentele rechten zoals het recht op eigendom en het recht op een eerlijk proces. Zie onder meer een eerder **advies** van de Raad van State.

*

Op pagina 55 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'Het gebruik van videoconferentie bij zittingsdagen wordt de hoofdregel bij verdachten in de Extra Beveiligde Inrichting en de Afdelingen Intensief Toezicht. Hiermee beperken we het risico dat deze verdachten uitbreken, brengen we de kosten voor de overheid omlaag en beperken we de overlast voor omwonenden die dit soort 56 risicovolle transporten met zich meebrengen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Een zitting waarbij de verdachte via een videoverbinding aanwezig is, is onder omstandigheden niet onvereenigbaar met het recht op een eerlijk proces. Wel dient dat recht ook in een concreet geval steeds gewaarborgd te blijven. Gegeven dat de officier van justitie wel steeds fysiek aanwezig zal zijn op de zitting, kan een videoverbinding tot processuele oneven-

wichtigheid leiden. Ook worden de mogelijkheden voor de verdachte om overleg te voeren met zijn advocaat beperkt. Bij het hanteren van een videoverbinding heeft een individuele afweging daarom de voorkeur, Zie ook een recent **arrest van de Hoge Raad 13 juni 2025**, ECLI:NL:HR:2025:902.

voorstellen met betrekking tot het invoeren van nieuwe strafbaarstellingen
Geen door de commissie gekwalificeerde opmerkingen.

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

*

Op pagina 62 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'Nederland is op dit moment verplicht om iedereen die hier asiel aanvraagt, in ieder geval tijdelijk op te vangen. Dit trekt te veel kansloze aanvragen van criminele en overlastgevende asielzoekers aan, terwijl echte vluchtelingen gevaarlijke reizen moeten maken of afhankelijk worden van mensensmokkelaars. De VVD wil dit systeem fundamenteel veranderen: vluchtelingen kunnen alleen nog via hervestiging naar Nederland komen. Het jaarlijks aantal te hervestigen vluchtelingen wordt gebaseerd op draagkracht, en kan dus ook nul zijn. Deze vluchtelingen worden geselecteerd op basis van een puntensysteem, waardoor alleen de meest kwetsbare vluchtelingen naar Nederland mogen komen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

Nederland is op grond van het VN Vluchtelingenverdrag, het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en het Unierecht verplicht om het asielverzoek van asielzoekers die zich melden aan de grens te behandelen en hen gedurende de tijd die hiervoor nodig is op te vangen. Dit plan is dus in strijd met deze regels van internationaal en Europees recht.

*

Op pagina 62 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'Asielzoekers die toch ongevoerd richting Nederland komen worden aan de landsgrenzen tegengehouden en teruggestuurd.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

Indien asielzoekers vrezen voor vervolging of onmenselijke of vernederende behandeling in onze buurlanden dan moet hun asielverzoek worden behandeld. In juli van dit jaar heeft de **Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State** bijvoorbeeld nog geoordeeld dat asielzoekers om deze reden niet mogen worden teruggestuurd naar België. Uit **Unierecht** volgt dat een asielzoeker beroep moet kunnen instellen tegen een overdrachtbesluit op grond van Dublin.

*

Op pagina 62 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'Bij een veroordeling voor een misdrijf worden asielzoekers daarom zonder pardon uitgezet, ongeacht of zij al een verblijfsvergunning hebben of nog in de asielprocedure zitten. Dit geldt ook voor asielzoekers die in azc's LHBTIQ+'ers of Yezidi's pesten, bedreigen of mishandelen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

Het is niet mogelijk om bij wijze van automatisme verblijfsvergunningen in te trekken en mensen uit te zetten. Er zal altijd een belangenafweging moeten worden gemaakt waarbij de bedreiging voor de openbare orde een rol speelt. Daarbij moet ook, indien relevant, het belang van het kind worden betrokken. Indien er sprake is van een reëel risico op onmenselijke of vernederende behandeling in het land van herkomst is uitzetting bovendien in strijd met artikel 3 EVRM.

Op pagina 63 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'In afwachting van het nieuwe asielstelsel zitten we niet stil, maar nemen we juist snel maatregelen die Nederland op korte termijn vooruithelpen. Voor zover dit na de verkiezingen nog niet is geregeld, schaffen wij de asielvergunning voor onbepaalde tijd af, korten we de duur van de verblijfsvergunning voor bepaalde tijd in naar drie jaar, voeren we een tweestatusstelsel in met alle mogelijke bijbehorende beperkingen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

In de toets van het regeerprogramma 2024 merkte de commissie op dat hier een risico op schending van het recht op respect voor het gezinsleven en het belang van het kind bestaat. Op grond van het VN Kinderrechtenverdrag is Nederland verplicht om verzoeken om gezinshereniging van een kind of van zijn ouders 'met welwillendheid, menselijkheid en spoed' te behandelen. Dit voorstel levert duidelijk spanning op met deze verplichting. Het Hof van Justitie van de EU heeft geoordeeld dat lidstaten de vrijheid die de Gezinsherenigingsrichtlijn biedt om voorwaarden te stellen aan gezinshereniging niet zo mogen gebruiken dat afbreuk wordt gedaan aan het doel van de richtlijn, 'namelijk de bevordering van gezinshereniging, en aan het nuttig effect daarvan.

*

Op pagina 63 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD voor om dwangsommen in asielzaken af te schaffen.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals is opgemerkt in het rapport over het regeerprogramma heeft de Afdeling Bestuurs-

rechtspraak geoordeeld dat het afschaffen van rechterlijke dwangsommen in strijd is met Europees Recht: **Afschaffen rechterlijke dwangsom in asielzaken in strijd met Europees recht - Raad van State**. Bovendien waarschuwde de Afdeling advisering van de Raad van State eerder al dat het afschaffen van dwangsommen in het asielrecht leidt tot – ook al is dat niet beoogd – indirect onderscheid op grond van nationaliteit, dat objectief gerechtvaardigd moet worden.

*

Op pagina 63 van het verkiezingsprogrammastelt de VVD voor illegaal verblijf strafbaar te stellen.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting

De adviescommissie vreemdelingenrecht van de NOvA heeft in augustus 2025 geadviseerd dat de strafbaarstelling van illegaal verblijf strijd kan opleveren met de Terugkeerrichtlijn (2008/115/EG). **NOvA: Strafbaarstelling illegaliteit ondoordacht en ineffectief | Nederlandse orde van advocaten**

*

Op pagina 63 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD voor om de rechtsbijstand voor asielzoekers te versoberen.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Rechtsbijstand is van fundamenteel belang voor het waarborgen van toegang tot het recht. Het versoberen van rechtsbijstand voor asielzoekers vergroot het risico dat er strijd ontstaat met het recht op een effectief rechtsmiddel.

*

Op pagina 64 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'Mocht Nederland in Europa onvoldoende steun vinden voor de voorgestelde stelselwijziging en mochten lidstaten blijven weigeren om de Europese asielregels na te leven, dan willen wij bij een volgende Europese verdragswijziging een opt-out op asiel.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Zoals de commissie in het rapport over het regeerprogramma 2024 opmerkte, houdt een voorspelbare overheid zich aan de eigen regels en aan de regels waaraan zij zich internationaal en in Europees verband heeft gebonden. Het nastreven van een opt-out clause voor Nederland raakt aan de uitgangspunten van supranationale samenwerking en het Europeesrechtelijke uitgangspunt van gemeenschapstrouw. Bovendien is het Europese asiel-

recht grotendeels een implementatie van mensenrechtelijke verplichtingen van lidstaten, zoals neergelegd in onder meer het EVRM, Vluchtelingenverdrag en VN-mensenrechtenverdragen. Daarvan afwijken levert dus rechtsstatelijke risico's op.

*

Op pagina 63 stelt de VVD: 'Het is oneerlijk dat statushouders soms worden voorgetrokken bij de toewijzing van sociale huurwoningen. Daarom schaffen wij de wettelijke taakstelling van gemeenten om statushouders te moeten huisvesten af, en stellen wij een verbod op voorrang voor statushouders in.'

De Commissie beoordeelt dit voorstel als ROOD

Toelichting:

Zoals de Afdeling advisering van de Raad van State oordeelde leidt het afschaffen van voorrang voor statushouders tot ongelijke behandeling **in strijd met de Grondwet**.

*

Op pagina 63 stelt de VVD: De asielopvang wordt versoberd: De asielopvang voor kansarme, overlastgevende en criminele asielzoekers wordt maximaal versoberd.

De Commissie beoordeelt dit voorstel met ROOD

Toelichting:

Zoals de commissie in de toets van het regeerprogramma 2024 reeds opmerkte, heeft het gerechtshof Den Haag in 2022 al geoordeeld dat de opvang van asielzoekers momenteel op essentiële punten niet voldoet aan de daarvoor geldende wettelijke normen. Uit verschillende rapporten (van o.a. de Nationale Ombudsman en Vluchtelingenwerk) blijkt dat de situatie sindsdien niet is verbeterd. Voor het verder beperken en versoberen bestaat dus geen ruimte.

voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie

*

Op pagina 64 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'Er is geen plek voor overlastgevende en dakloze arbeidsmigranten in Nederland. Ook arbeidsmigranten uit de EU worden teruggestuurd. Met landen waar veel arbeidsmigranten vandaan komen worden afspraken gemaakt over effectieve terugkeer, eventueel in combinatie met verslavingshulp.'

De commissie beoordeelt dit voorstel met GEEL

Toelichting:

Het is mogelijk om bij EU-burgers een verwijderingsmaatregel te nemen indien iemand niet aan de voorwaarden voldoet voor rechtmatig verblijf. Dat kan bijvoorbeeld zo zijn als iemand een beroep op de bijstand heeft gedaan of bij een ernstige bedreiging van de openbare orde. Bij een verwijderingsmaatregel gericht tegen een Unieburger moet echter ook

altijd een belangenafweging plaatsvinden. Die waarborg ontbreekt in dit voorstel en daarom classificeert de commissie dit als geel.

Op pagina 65 stelt de VVD: 'Door schijnerkenningen van kinderen krijgen migranten verblijfsrecht in Nederland zonder dat ze vaak op maar enige manier zorgdragen voor het betreffende kind. Wat de VVD betreft is dit een verkapte vorm van mensenhandel die aan banden gelegd moet worden. Er komen meer middelen om schijnerkenning aan te pakken en het wordt makkelijker om deze fraudeurs strafrechtelijk te vervolgen. Daarnaast willen wij dat erkenning van buitenlandse kinderen voortaan alleen nog bij een aantal gemeenten plaats kan vinden.'

De Commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Het enkel opwerpen van deze barrières voor erkenningen van buitenlandse kinderen levert ongelijke behandeling op en kan strijdig zijn met de belangen van het kind.

voorstellen met betrekking tot naturalisatie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmes en AI – gebruik

*

Op pagina 54 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'Onze huidige wet- en regelgeving sluit niet in voldoende mate aan bij alle nieuwe toepassingen op het gebied van deepfakes. We passen onze wetgeving hierop aan zodat mensen meer zeggenschap krijgen over hun eigen portret en stem. Seksuele deepfakes worden altijd binnen een uur op verzoek van het slachtoffer offline gehaald.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Dit voorstel kan het grondrecht op privacy versterken.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbe-sluiten

*

Op pagina 70 van het verkiezingsprogramma stelt de VVD: 'Om vele ambtenaren niet onnodig aan het werk te houden beperken we de reikwijdte van de Wet open overheid.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Dit niet duidelijk omschreven voorstel om de reikwijdte te beperken vormt een risico voor de rechtsstaat vooral gelet op het belang van een transparante en controleerbare overheid.

*

Op pagina 50 stelt de VVD: 'Informatiedeling boven privacy: We verbeteren de mogelijkheden voor publieke en private instanties om informatie te delen met het oog op de aanpak van ondermijning en het voorkomen van (online) fraude. Signalen van witwassen, (vastgoed) fraude of ondermijning bij vergunningaanvragen kunnen op dit moment namelijk in de praktijk niet worden gedeeld, met als resultaat dat criminelen vrij spel hebben.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL

Toelichting:

Dit voorstel maakt een inbreuk op het recht op privacy en het recht op bescherming van persoonsgegevens. Het is de commissie niet helemaal duidelijk of de VVD met dit voorstel nog verder wil gaan dan de op 1 maart 2025 in werking getreden Wet Gegevensverwerking Samenwerkingsverbanden (WGS). Over deze wet was de Autoriteit Persoonsgegevens uiterst kritisch: 'Het is bijzonder ingrijpend als overheidsinstanties en private partijen in een samenwerkingsverband persoonsgegevens uitwisselen, bijvoorbeeld om ondermijnende criminaliteit te bestrijden. Een rechter moet dit daarom **vooraf toetsen**.

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid
Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

RECHTSSTATELIJKE TOETS VERKIEZINGSPROGRAMMA VOLT

Thema grondrechten

voorstellen met betrekking tot grondrechten

*

Op pagina 150 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'De Wet openbare manifestaties moet in lijn worden gebracht met het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Daar waar de Nederlandse wetgeving onvoldoende is, moet die worden aangescherpt.' Voorts stelt VOLT: 'Het gebruik van gezichtsherkenning van demonstranten en het bijhouden van een demonstrantendatabase moet worden verboden. Vreedzame demonstratie is een fundamenteel recht, geen veiligheidsdreiging. Het monitoren of profile-

ren van demonstranten zonder aanleiding werkt intimiderend, ondermijnt het vertrouwen in de overheid en heeft een afschrikwekkend effect op deelname aan democratisch protest. Het verbod op massale surveillance moet expliciet worden vastgelegd.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting: Deze voorstellen beogen een einde te maken aan praktijken die op gespannen voet staan met het grondrecht op vrijheid van meningsuiting en demonstratie. Het identificeren van demonstranten en het verwerken van hun persoonsgegevens anders dan in het geval dat zij verdacht worden van strafbare feiten heeft een chilling effect op de uitoefening van het demonstratierecht en is in beginsel – met uitzondering van andere omstandigheden – niet noodzakelijk in een democratische samenleving. Deze voorstellen kunnen daarom de effectiviteit van het demonstratierecht en daarmee van de rechtsstaat versterken. Het tweede voorstel versterkt ook het recht op privacy en het recht op de bescherming van persoonsgegevens.

voorstellen met betrekking tot gelijke behandeling

*

Op pagina 66 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'Er komt een wettelijke verplichting voor alle Nederlandse gemeenten (inclusief de BES-eilanden) om antidiscriminatiebeleid te voeren, inclusief een periodieke evaluatieplicht van dit beleid. Gemeenten en overheidsinstellingen worden verplicht de discriminatietoets van de Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme uit te voeren. In navolging van Ierland en het VK wordt een Public Sector Equality Duty ingevoerd.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Versterking van de naleving van artikel 1 Grondwet (verbod op discriminatie) kan de rechtsstaat versterken.

*

Op pagina 121 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'Er komt een verbod op etnisch profileren. Etniciteit en nationaliteit als indicator in geautomatiseerde risicoprofielen en selectiebeslissingen mogen geen onderdeel zijn van onze wetshandhaving.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel versterkt de effectieve naleving van het grondrecht op privacy en kan daarmee de rechtsstaat versterken en kan etnische profilering voorkomen.

Thema staatsinrichting en Grondwet

voorstellen met betrekking tot de Grondwet en decentralisatie

*

Op pagina 139 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'We versterken de Nederlandse democratie door in de Wet Politieke Partijen op te nemen dat politieke partijen intern aan democratische minimumeisen moeten voldoen. Denk bijvoorbeeld aan de mogelijkheid voor mensen om lid te worden van een politieke partij en stemrecht voor die leden. We volgen het voorbeeld van Duitsland, Spanje, Portugal en andere democratieën.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Moderne democratieën organiseren zich door middel van politieke partijen en zijn in zoverre partijendemocratieën. Als partijen zich intern niet democratisch organiseren, dan kunnen zij het instrument worden voor autocratische krachten om de machtscheiding (trias politica) binnen de staat te verzwakken of geheel teniet te doen. Zonder machtscheiding ontbreekt onafhankelijk toezicht op de machtsuitoefening (checks and balances) en kan een staat niet effectief een rechtsstaat zijn. De voorgestelde eis van interne partijdemocratie draagt zodoende bij aan een effectieve trias politica en, daarmee, aan de versterking van de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot wetgeving, het wetgevingsproces en rechtszekerheid

*

Op pagina 138 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'We breiden de Tweede Kamer uit van 150 naar 250 zetels.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Het uitbreiden van het aantal parlementsleden kan tot een versterking van de controle op het regeringsbeleid leiden en daarmee de trias politica en de rechtsstaat versterken.

*

Op pagina 139 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'Wij pleiten voor het invoeren van een parlementaire wetsverkenning. Hiermee krijgt de Tweede Kamer bij het ontwikkelen van nieuwe wetgeving al vroeg de gelegenheid om de beoogde wetgeving op hoofdlijnen te (laten) onderzoeken en adviezen van uitvoeringsorganisaties en de samenleving te verzamelen. Informatie die zo verkregen is, kan dan meegenomen worden bij de behandeling in de Kamer.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel versterkt de medewetgevende functie van het parlement, en daardoor ook de trias politica.

*

Op pagina 141 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'We voeren een verplicht lobby-register in, naar Iers model. Nederland loopt achter op het gebied van transparantie rond belangenvertegenwoordiging. Ondanks herhaalde oproepen vanuit de Kamer en de samenleving weigert de regering al jaren een effectief register in te voeren. Daardoor blijft onduidelijk wie toegang heeft tot de macht.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel kan de transparantie en daarmee de effectieve controle op machtsuitoefening vergroten. Dat kan de rechtsstaat versterken.

*

Op pagina 141 en 142 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'We richten een Planbureau voor de Rechtsstaat op. Waar andere beleidsterreinen onafhankelijke kennisinstituten kennen, heeft onze rechtsstaat die niet. Volt stelt een planbureau voor dat de staat van de rechtsstaat in kaart brengt, beleidsontwikkelingen analyseert en kennis ontwikkelt over rechtsbescherming en institutionele integriteit. De inzichten van dit planbureau versterken het parlementair debat, voeden kabinetsformatie en maken inzichtelijk wat investeren in rechtsbescherming oplevert voor de samenleving.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel neemt een aanbeveling uit **het rapport van de Staatscommissie rechtsstaat** over. Een planbureau voor de rechtsstaat kan de rechtsstaat versterken, doordat het parlement en kabinet beter geïnformeerd hun rollen kunnen vervullen.

*

Op pagina 142 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'Volt vindt dat Nederlandse wet- en regelgeving aan de Grondwet getoetst moet kunnen worden. Daarom wil Volt dat het toetsingsverbod uit artikel 120 van de Grondwet wordt geschrapt.'

 De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

De opheffing van het verbod aan de rechter om wetten in formele zin aan de Grondwet te

toetsen kan de handhaving van grondrechten, en daarmee van de rechtsstaat, versterken. Zoals opgemerkt in de rechtsstatelijke toets van het regeerprogramma 2024, bestaat in de politiek, de rechtspraktijk en de rechtswetenschap inmiddels brede consensus over het opheffen van het toetsingsverbod. De commissie neemt deze context mee in de kwalificatie van het voorstel als groen.

*

Op pagina 142 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'Op het moment dat de Tweede Kamer wordt uitgebreid en constitutionele toetsing wordt ingevoerd, wil Volt dat de Eerste Kamer wordt afgeschaft.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

De afschaffing van de Eerste Kamer, de chambre de reflexion, zal leiden tot een verschuiving van de checks and balances tussen de staatsmachten. Verschil met constitutionele toetsing door de rechter is dat de Eerste Kamer wetgeving toetst voor inwerkingtreding, waarna nog aanpassing of het niet aannemen van de wet mogelijk is, terwijl de rechter na afschaffing van artikel 120 Grondwet alleen in concrete zaken kan oordelen over reeds geldende wetten. Dit voorstel brengt daardoor een risico mee voor de rechtsstatelijke kwaliteit van wetgeving.

voorstellen met betrekking tot een burgergerichte overheid

*

In de paragraaf over wonen stelt VOLT op pagina 18 van het verkiezingsprogramma: 'Het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening harmoniseert waar mogelijk gemeentelijke bouw- en omgevingsregels om transitie te versnellen, of stelt samen met gemeenten kaders daarvoor op. Zo creëren we één landelijk stelsel van uniforme spelregels voor de (ver-)bouw van nieuwe en bestaande woningen, waarop maar heel beperkt uitzonderingen mogelijk zijn. Op pagina 19 en 20 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT voorts: 'We versnellen de doorlooptijden van de bezwaar- en beroepsprocedures, zodat omgevingsvergunningen voor woonprojecten veel sneller definitief worden

De commissie beoordeelt dit voorstel als GEEL.

Toelichting:

Indien de versnelling van doorlooptijden wordt gerealiseerd door het verkorten van termijnen voor bezwaar en beroep, kan dit de toegang tot de rechter beperken indien deze maatregelen zover gaan – bijvoorbeeld een termijn zo kort is – dat geen sprake meer is van een effectief rechtsmiddel (artikel 13 EVRM).

voorstellen met betrekking tot de Europese Unie

*

Op pagina 134 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'De EU moet, zoals in de Nederlandse democratie, bestuurd worden door een regering die verantwoording aflegt aan democratisch gekozen volksvertegenwoordigers. De Europese Commissie wordt opgeheven. Er wordt na de Europese verkiezingen een meerderheidscoalitie gevormd met partijen uit het Europees Parlement, aangestuurd door een Europese minister-president. Zij vormen een regering en sluiten een regeerakkoord.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Ofschoon er een politieke keuze in doorklinkt (meer macht bij de EU), moet worden geconstateerd dat deze voorstellen de machtscheiding op EU-niveau versterken en daarmee de rechtsstaat kunnen versterken.

*

Op pagina 136 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'Europese subsidies worden automatisch ingehouden bij ernstige schendingen van de democratie, de rechtsstaat en de grondrechten door nationale regeringen. Dit geldt voor alle EU-fondsen - waaronder ook landbouw-, cohesie- en herstellfondsen - via een versterkte en permanente rechtsstaat-voorwaardelijkheid. Het Europees Openbaar Ministerie (EPPO) wordt uitgebouwd tot een volwaardige Europese aanklager met bevoegdheid over alle EU-uitgaven.' Het programma vervolgt op dezelfde pagina: 'VOLT wil dat het opleggen van sancties onder artikel 7 van het Verdrag betreffende de EU (VEU), inclusief het opschorten van stemrecht van een lidstaat, moet worden besloten door het Europees Parlement en op basis van een meerderheid in de Raad van de Europese Unie.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

De kwaliteit van de rechtsstaat in andere EU-lidstaten heeft rechtstreeks gevolgen voor onze rechtsstaat, vooral als gevolg van de nauwe samenwerking in het kader van de ruimte voor vrijheid, veiligheid en recht op terreinen zoals het strafrecht en asiel- en migratie. Deze voorstellen kunnen, mits voorzien van een eerlijke procedure, bijdragen aan een betere bescherming van de rechtsstaat in EU-lidstaten. Het voorstel ten aanzien van artikel 7 VEU vereist een verdragswijziging, waarvoor unanimiteit vereist is.

Thema onafhankelijke rechtspraak

voorstellen met betrekking tot de rechtspraak

*

Op pagina 142 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'We voegen een apart hoofdstuk over de rechtsstaat toe aan de rijksbegroting. Investerings in rechtsbescherming zijn vaak structureel, langdurig en moeilijk te vangen in zichtbare resultaten. Daardoor dreigt de rechtsstaat weggestreep te worden bij politieke uitruil. De rechtsstatelijke uitgaven, zoals voor de rechtspraak, toezicht, toegang tot het recht en integriteit, gaan we in samenhang behandelen. Zo borgen we de financiële dekking van de rechtsstaat en versterken we de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht.' Op pagina 142 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'Politieke beïnvloeding van de rechtspraak via de portemonnee gaan we voorkomen. Daarom legt Volt wettelijk een minimumpercentage van het bruto binnenlandse product (bbp) vast voor de financiering van onafhankelijke rechtspraak. Ingrijpen door de politiek mag alleen onder duidelijke voorwaarden en met toezicht door een onafhankelijke instantie, naar Deens voorbeeld.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Een aparte begroting voor de rechtsstaat, in het bijzonder ten behoeve van onafhankelijke rechtspraak en toegang tot het recht, kan de rechtsstaat versterken.

*

Op pagina 142 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'Volt stelt voor om de onafhankelijkheid van rechters te versterken door de minister van Veiligheid en Justitie te verplichten het advies van de Raad voor de rechtspraak te volgen bij de voordracht tot benoeming van rechters. Daarnaast moeten de rechterlijke leden van de Raad voortaan worden benoemd vanuit de rechterlijke macht zelf en niet langer door de minister.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen beogen mogelijke partijpolitieke invloed op de benoeming van rechters en rechterlijke leden van de Raad voor de rechtspraak te beperken. Hierdoor wordt de onafhankelijkheid van de rechtspraak, en daarmee de rechtsstaat, versterkt.

Thema toegang tot het recht

voorstellen met betrekking tot het stelsel van de gefinancierde rechtsbijstand

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de toegang tot het recht

*

Op pagina 142 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'We maken het recht toegankelijker. Daarvoor is het belangrijk dat het op meer plekken in Nederland mogelijk wordt om naar een wijkrechtster te gaan, dat er meer geïnvesteerd wordt in sociale advocatuur en dat we proceskosten verlagen.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen vergroten de toegang tot het recht door rechtspraak en rechtsbijstand beter beschikbaar te maken voor alle burgers. De voorstellen dragen hiermee bij aan een versterking van de rechtsstaat.

voorstellen met betrekking tot de advocatuur

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen

Thema veiligheid en strafrecht

voorstellen strafverhoging, minimumstraffen of het beperken van rechterlijke afweging

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen over preventieve maatregelen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot de inrichting van het strafrecht en het strafproces

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen

voorstellen met betrekking tot het invoeren van nieuwe strafbaarstellingen

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema asiel en migratie

voorstellen met betrekking tot asiel

*

Op pagina 77 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'In ieder (bilateraal) verdrag waarin voorwaarden over migratie worden opgenomen, moet staan dat het verdrag direct wordt opgeschort op het moment dat mensenrechten geschonden worden.'

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Dit voorstel versterkt de mensenrechtelijke bescherming van migranten.

*

Op pagina 78 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT dat zij een eerlijk, doelmatig en snel asielbeleid wil dat direct recht geeft op sociale, juridische en psychologische bijstand. Volt wil dat rechtsbijstand gegarandeerd is en vergoed wordt, en dat de beroepsmogelijkheden van vluchtelingen niet worden beperkt.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Gegarandeerde gefinancierde rechtsbijstand in de gehele asielprocedure komt de toegang tot het recht van asielzoekers ten goede.

voorstellen met betrekking tot arbeid-, studie- en gezinsmigratie

*

Op pagina 78 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT dat zij de detentie van kinderen in de terugkeerprocedure volledig wil verbieden.

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN

Toelichting:

Dit voorstel versterkt de rechten van kinderen.

voorstellen met betrekking tot naturalisatie

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Thema digitalisering, privacy en toezicht

voorstellen met betrekking tot surveillance, (massa)dataverzameling, algoritmen en AI – gebruik

*

Op pagina 67 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'Algoritmen, inclusief daarop gebaseerde kunstmatige intelligentie (AI), mogen niet discrimineren en moeten transparant en herleidbaar zijn. Daarom worden alle algoritmes openbaar gemaakt in het algoritmeregister en vooraf getoetst op mensenrechten en non-discriminatie, zeker bij gebruik in handhaving en toezicht. Bij het ontwikkelen van risicoprofielen binnen algoritmes worden die mensen betrokken die erdoor geraakt kunnen worden. Zo zorgen we voor transparantie, controleerbaarheid en een eerlijke digitale overheid. Op pagina 123 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: 'Nederland moet AI-regulering invoeren voor de bescherming van onze democratische waarden. Er komen verplichte labels voor AI-gegenereerde content en real-time detectiesystemen voor deepfakes, zodat burgers onderscheid kunnen

maken tussen authentieke en kunstmatig gegenereerde informatie.’ Op pagina 132 van het verkiezingsprogramma stelt VOLT: ‘AI en algoritmen die door de overheid en in de uitvoering gebruikt worden om beslissingen te nemen die invloed hebben op mensen, moeten verplicht getoetst worden aan grondrechten en ethische kaders. Iedereen moet inzage kunnen hebben in de informatie en algoritmes die door de overheid gebruikt worden. Daarvoor is het van belang dat we zo snel mogelijk overschakelen naar open standaarden en een verplicht algoritmeregister invoeren.’

De commissie beoordeelt dit voorstel als GROEN.

Toelichting:

Deze voorstellen versterken het recht op privacy, het recht op bescherming van persoonsgegevens en dragen bij aan non-discriminatie en gelijkheid. Er is reeds een algoritmeregister waarin overheidsorganisaties informatie over hun algoritmes publiceren, hoewel dit niet verplicht is. Het is de commissie echter niet duidelijk hoe dit voorstel zich verhoudt tot de vorig jaar aangenomen EU AI Act (Verordening 2024/1689). Een (onbeantwoorde) vraag daarbij is ook of deze Verordening ruimte laat aan verdergaande bescherming op nationaal niveau of een uitputtend kader biedt (volledige harmonisatie). De voorrang, eenheid en nuttige werking van de Verordening, die eveneens tot doel heeft om AI-systemen te laten profiteren van het beginsel van vrij verkeer van goederen en diensten, kan hieraan in de weg staan.

CS: Deze voorstellen kunnen het grondrecht op privacy versterken alsmede de controle op de overheid bevorderen. Zodoende kunnen zij de rechtsstaat ten goede komen.

voorstellen met betrekking tot het recht op privacy en transparantie van overheidsbesluiten

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

voorstellen met betrekking tot controle op digitale bevoegdheden van de overheid

Geen door de commissie gekwalificeerde voorstellen.

Slotbeschouwing

De toetsingen van de programma's voor de Tweede Kamerverkiezingen vertonen sinds 2012 een zorgwekkende ontwikkeling. Een toenemend aantal programma's bevat voorstellen die strijdig zijn met beginselen van rechtsstatelijkheid. Bij de verkiezingen van 2012 ging dit om slechts 2 van de getoetste programma's, in 2017 kregen voorstellen in 5 van 13 getoetste programma's rode kwalificaties. In de toets verkiezingsprogramma's 2021 betrof het inmiddels de helft (7 van 14 getoetste programma's), in 2023 10 van de 18. In de toets 2025 constateren we in 12 van de 15 getoetste programma's ten minste 1 met de rechtsstaat strijdig voorstel en in bijna twee derde van de programma's meer dan 1 'rood' voorstel. Daarnaast signaleren we in bijna alle programma's voorstellen die een risico vormen voor de rechtsstaat.

Hoopgevend is daarentegen dat de partijen, op 2 na, ook diverse voorstellen doen die kunnen bijdragen aan een versterking van de rechtsstaat. De wens om een meer burgergerichte overheid te realiseren, sterk ingegeven door de Toeslagenaffaire, is aanleiding voor diverse voorstellen die beogen de overheid beter te laten werken voor mensen in de samenleving. Evenals in de toets van het regeerprogramma 2024 constateren we echter dat voorstellen over asiel en migratie in veel gevallen lijken uit te gaan van een ander mensbeeld dan voorstellen die erop gericht zijn de problemen van burgers aan te pakken. Door categorisch de effectieve toegang tot het recht te ontfangen aan asielzoekers en migranten wordt een fundament van de rechtsstaat, de bescherming van minderheidsgroepen, ondergraven.

Wij hopen dat dit rapport kiezers en andere beschouwers van het politieke speelveld kan informeren over de wijze waarop partijen navolging geven, of juist niet, aan de rechtsstatelijke standaarden van een betrouwbare overheid, die grondrechten respecteert, en garandeert dat rechtszoekenden toegang hebben tot effectieve rechtsbescherming. We hopen ook dat de uitkomsten van de toets bijdragen aan reflectie bij de politieke partijen over door hen gedane voorstellen en hoe die zich verhouden tot de rechtsstaat.

BIJLAGE 1

OVERZICHT KWALIFICATIES PER PARTIJ

Een overzicht van de beoordelingen (ROOD, GEEL, GROEN) per politieke partij en per rechtsstatelijk thema, gebaseerd op de analyse van de commissie. Dit overzicht is gestructureerd in vier kolommen: thema, partij, kwalificatie en een beknopte omschrijving van het voorstel.

De commissie hanteert de volgende kwalificaties:

- Plannen die de rechtsstaat kunnen verbeteren of versterken.
- Plannen die een risico vormen voor de rechtsstaat; en
- Plannen die in strijd zijn met beginselen van rechtsstatelijkheid.

Dit overzicht bevat alleen die plannen waaraan de commissie expliciet een van de drie kleuren heeft toegekend. Niet alle voorstellen uit de programma's zijn getoetst. Sommige voorstellen zijn vanwege hun onderlinge samenhang gezamenlijk beoordeeld met één kwalificatie.

Rechtsstatelijke Beoordelingen Politieke Partijen (Quick Scan 2025)

Thema: Grondrechten

Partij	Kwalificatie	Voorstel (Beknopt)
BBB		Verbod op gezichtsbedekking bij demonstraties.
BBB		Versterkte gebedsoproepen en groepsbidden in openbare ruimte verbieden.
BBB		Stop op nieuwe islamitische scholen.
BBB		Digitale grondrechten in de Grondwet verankeren.
CDA		Verbod op gezichtsbedekking bij demonstraties handhaven.
CU		Algemeen en absoluut verbod op gezichtsbedekkende kleding bij demonstraties.
FvD		Deelname van kinderen aan 'pride parades' en 'dragqueenshows' verbieden.
FvD		Abortus beperken tot 16 weken en verplichte 5-daagse bedenktijd instellen.
FvD		Vrijheidswet die lockdowns, vaccinatieplichten, toegangsbewijzen verbiedt (intrekking Pandemiewet).
FvD		Stoppen met huisvesten statushouders in sociale sector; Nederlanders altijd voorrang.
FvD		Verbieden activistische vlaggen door overheid en onderwijs.
FvD		Briefgeheim van artikel 13 Grondwet ook voor digitale communicatie.
FvD		Digitale grondrechten in de Grondwet verankeren.
FvD		Verbieden cancel culture, diversity officers en safe spaces.
FvD		Verbieden transgenderpropaganda op scholen en jeugd-tv.
FvD		Politie laten profileren op basis van statistisch relevante categorieën.
FvD		Wet invoeren dat Big Tech alleen strafbare uitingen mag modereren.
FvD		Activistische ordeverstoorers arresteren; uitkeringen stoppen voor activisten.
FvD		Verbod op geslachtsveranderingsoperaties/hormoontherapie/puberteitsremmers bij minderjarigen.
Denk		Vernietigen van heilige geschriften (Bijbel, Koran, etc.) strafbaar stellen.
Denk		Overheidsinstanties grondig doorlichten op discriminerend beleid en algoritmes.
D66		Nieuwe, brede Antidiscriminatiewet met actieve verplichtingen.

Partij	Kwalificatie	Voorstel (Beknopt)
D66		Verbod op gebruik etniciteit/nationaliteit voor risicogroepen; geen etnisch profileren.
D66		Erkenning/bescherming non-binaire en intersekse personen; afschaffen onnodige barrières geslachtsregistratie.
GL/PvdA		Intensiveren beleid democratie-ondersteuning; feministisch buitenlandbeleid.
GL/PvdA		Kiesgerechtigde leeftijd naar 16 jaar; laagdrempeliger stemmen (briefstemmen, NL'ers Caribisch gebied).
GL/PvdA		Meer middelen OM discriminatiezaken; gender als discriminatiegrond groepsbelediging.
GL/PvdA		Volledige uitvoering VN-verdrag handicap en ratificeren Facultatief Protocol.
JA21		Beroepscriminelen privacy ontnemen.
JA21		Wettelijk verbod op gezichtsbedekking tijdens een demonstratie.
JA21		Denaturalisatie en uitzetting van uitgereisde terroristen, ook indien staatloosheid ontstaat.
JA21		Algeheel boerkaverbod.
JA21		Uitbreiden delicten voor denaturalisatie dubbele nationaliteit (ook gewelds- en zedenmisdrijven).
NSC		Verbod op gezichtsbedekkende kleding bij demonstraties (met uitzonderingen).
PvdD		Wet openbare manifestaties in lijn brengen met EVRM (schrappen regels hinder verkeer).
PvdD		Privacy demonstranten beschermen; ID-controles alleen bij verdenking strafbaar feit.
PvdD		Surveillance vreedzame demonstranten stoppen; hervormen Team Openbare Orde en Inlichtingen (TOOI).
PvdD		Wettelijke toetsing wet- en regelgeving op risico's van discriminatie; drempel aangifte verlagen.
PvdD		Krachtig LHBTIQA+-emancipatiebeleid; extra aandacht meervoudige discriminatie.
PvdD		Wettelijk verbod op 'conversiehandelingen'.
PVV		Extinction Rebellion, Antifa, pro-Hamas als terreurorganisaties verbieden; leuzen 'From the river to the sea' strafbaar stellen.
PVV		Verbod gezichtsbedekkende kleding en gebruik Arabisch/niet-westerse talen bij demonstraties.
PVV		Algeheel boerkaverbod, verbod islamitische gebedsoproep, verbod hoofddoekjes overheidsgebouwen, etc..
PVV		Verbod op islamitisch onderwijs.
PVV		Geen bijstand voor wie geen Nederlands spreekt.
SGP		Verbod op gezichtsbedekkende kleding en intimiderende demonstraties.
SGP		Antisemitische relschoppers met dubbele nationaliteit denaturaliseren/uitzetten.
SGP		Verbieden luid ten gehore brengen islamitische gebedsoproepen in AZC (terwijl evangelisatie ongehinderd moet zijn).
SGP		Terroristen verliezen NL-schap; zo niet: weigeren kiesrecht en overheidsdienst.
SGP		Demonstraties die terroristische vlaggen gebruiken verboden/ontbonden.
SP		Juridisch afdwingbaar maken sociale grondrechten (woning, zorg, bestaanszekerheid).
SP		EU moet toetreden tot EVRM en Europees Sociaal Handvest.
SP		Stemrecht jongeren vanaf 16 jaar.
SP		Verplichte toets overheid op discriminerend beleid; overheidshandelen onder Awgb.
SP		Profileringsalgoritmes toetsen aan mensenrechten.
SP		Algemene acceptatieplicht voor elke school (ongeacht geloof/afkomst).
VVD		Blokkeren wegen door demonstraties strafbaar stellen (altijd aanhouden/vervolgen).
VVD		Regeling om (versterkte) gebedsoproepen te verbieden.

Thema: Grondrechten

Partij	Kwalificatie	Voorstel (Beknopt)
VVD		Geen tewerkstellingsvergunningen buitenlandse geestelijken zonder werving EU.
Volt		Wet openbare manifestaties in lijn met EVRM; verbod gezichtsherkenning/demonstrantendatabase.
Volt		Wettelijke verplichting gemeenten antidiscriminatiebeleid; Public Sector Equality Duty.
Volt		Overheidshandelen onder Awgb; toegang College voor de Rechten van de Mens.
Volt		Verbod op etnisch profileren.
Volt		'Sociale status' toevoegen als discriminatiegrond.

Thema: Staatsinrichting en Grondwet

BBB		Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen krijgen voorrang bij overheid aanbestedingen.
BBB		Geen verdere overdracht van Nederlandse bevoegdheden en soevereiniteit aan Brussel (beperking tot kernterrain).
BBB		Meer controle op individuele Europees Commissarissen door Europese Raad.
CDA		Rechtshandelingen laten toetsen aan de Nederlandse Grondwet.
CDA		Nieuwe Wet op de politieke partijen (eis interne partijdemocratie).
CDA		'Kleine administratieve fout niet meteen sancties'; herstelrecht.
CDA		Sancties (korten EU-fondsen/stemrecht) voor lidstaten die rechtsstaat schaden.
CDA		Veto op buitenlands beleid in EU opheffen bij veroordelen mensenrechtenschendingen.
CDA		Bezwaarprocedures verkorten; scherper belanghebbende-criterium; drempels verhogen.
CU		Versnelde procedures inbreukprocedures wanneer het de rechtsstaat betreft.
CU		Verhuizing van de ambassade naar Jeruzalem afhankelijk van het vredesproces.
CU		Bezwaarprocedures korter; geen eindeloze vertraging door mensen/groepen zonder direct belang.
FvD		VN-vluchtelingenverdrag, Schengen, Marrakechpact en EVRM opzeggen; NEXIT nastreven.
FvD		Klimaatakkoord van Parijs opzeggen; Klimaatwet intrekken; CO2-reductie loslaten.
FvD		Green Deal afschaffen; tot die tijd negeert Nederland de daarin vervatte regels.
FvD		Stoppen met verplichte duurzaamheidseisen (impliceert negeren bestaande verplichtingen).
FvD		Subsidies stoppen voor organisaties die proefprocessen voeren tegen de staat.
FvD		Afschaffen adviserende afdeling van de Raad van State.
FvD		EU-Natuurherstelwet in de prullenbak.
FvD		Zelf met VK onderhandelen over visgronden; negeren EU-regels pulsvisserij.
FvD		Multilaterale EU-handelsverdragen opzeggen; bilaterale verdragen sluiten.
FvD		Afschaffen achterhaalde adviesorganen (CPB, SCP, SER, PBL).
FvD		Wet invoeren die voorkomt dat buitenlandse investeerders te veel invloed krijgen op Nederlandse media.
FvD		SDG's niet langer leidend voor beleid.
GL/PvdA		Recht op behoorlijk bestuur in Grondwet verankeren.
GL/PvdA		Burgers het recht geven om wetten te laten toetsen aan de Grondwet.
GL/PvdA		Democratische controle op uitvoeringsinstanties versterken; onafhankelijkheid toezichthouders wettelijk vastleggen.
GL/PvdA		Tweede Kamer uitbreiden naar 250 zetels; meer inhoudelijke ondersteuning.
GL/PvdA		Wettelijke grondslag voor snelle, onafhankelijke compensatie bij overheidsfalen.
GL/PvdA		Sancties voor EU-lidstaten die democratie/rechtsstaat ondermijnen; EP sterker als controleur/medewetgever.

Thema: **Staatsinrichting en grondwet**

Partij	Kwalificatie	Voorstel (Beknopt)
GL/PvdA		Participatiewet vervangen door Wet op de bestaanszekerheid; recht op vergissen wettelijk verankeren.
GL/PvdA		Juridische procedures verkorten (woningbouw).
JA21		Nederlandse ambassade naar Jeruzalem verplaatsen.
JA21		Toetreding van de EU tot het EVRM blokkeren.
JA21		Rechters spreken zich niet uit over zaken waar regering/parlement over gaan (strikt in acht nemen machtscheiding).
JA21		EU moet zich weer richten op oorspronkelijke kracht: economische samenwerking.
JA21		Snellere juridische/bestuurlijke routes; tijdelijke vrijstellingen voor woningbouw/infrastructuur (Stikstof).
NSC		Permanent maken van de commissie grondrechten en constitutionele toetsing.
NSC		Uitbreiding van de ondersteuning van de Kamer (Bureau Technologie, Begroting/Verantwoording).
NSC		Wettelijk verankeren van het recht op vergissen en proactieve dienstverlening.
NSC		Wettelijke normen maximale rente/incassokosten aanscherpen; verbod boetes stapelen.
NSC		Communicatie overheid altijd in begrijpelijk Nederlands.
NSC		Correctiemogelijkheid ('burgerlus') opnemen in Awb.
NSC		Rechtsstaatslot; uitzetten lidstaten die stelselmatig de rechtsstaat ondermijnen.
NSC		Grondwettelijk Hof als hoeder van de grondrechten.
NSC		Strikte termijnen bouwproces; termijnen bezwaar/beroep ingeperkt.
NSC		Europese regels alleen invoeren als meerderheid NL parlement ermee eens is.
PvdD		Toetsingsverbod afschaffen (rechters toetsen wetten aan Grondwet).
PvdD		Tweede Kamer versterken (uitbreiden ondersteuning, aantal zetels verhogen).
PvdD		Wettelijke grondslag snelle schadevergoeding bij overheidsfalen.
PvdD		Openbaar lobbyregister op alle niveaus van bestuur.
PvdD		Bindende IMVO-wetgeving (in lijn met OESO/VN richtlijnen).
PVV		Geen overheidsinformatie in Arabisch of andere niet-westerse talen.
PVV		Terugtrekken als verdragspartij bij en gastland van het Internationaal Strafhof.
PVV		Ambassade verhuizen naar Jeruzalem; Israël vrije hand vernietigen Hamas; wapenleveranties continueren.
PVV		Vetorechten behouden/inzetten voor opt-out op asiel en immigratie.
SGP		Ambassade verhuizen naar Jeruzalem; intensievere samenwerking met Israël (militair); tegen anti-Israëliëse resoluties VN.
SP		Toetsing wetten en van bestaand en nieuw beleid aan de Grondwet.
VVD		Strikte handhaving rechtsstaatmechanisme in de EU; vereenvoudiging artikel 7-procedure.
VVD		Procedures vergunningaanvragen versnellen; vaker meldplicht dan vergunningplicht.
VVD		Ontwikkelen van regelvrije zones; snijden in vergunningsprocedures (inkorten procedures).
VVD		Aanpassing artikel 23 Grondwet, acceptatieplicht en afschaffing identiteitsverklaringen.
Volt		Wet Politieke Partijen (interne democratische minimeisen).
Volt		Tweede Kamer uitbreiden van 150 naar 250 zetels.
Volt		Verplicht lobbyregister lers model.
Volt		Planbureau voor de Rechtsstaat oprichten.
Volt		Toetsingsverbod (Art 120 GW) schrappen.
Volt		Afschaffing vetorecht in EU.
Volt		EU-subsidies automatisch ingehouden bij ernstige schendingen rechtsstaat/grondrechten.
Volt		Versterking trias politica op EU-niveau; Europese Commissie opheffen en vervangen door regering met minister-president.

Thema: **Staatsinrichting en grondwet**

Partij	Kwalificatie	Voorstel (Beknopt)
--------	--------------	--------------------

Volt		Afschaffing Eerste Kamer (bij uitbreiding TK/constitutionele toetsing).
Volt		Doorlooptijden bezwaar- en beroepsprocedures versnellen woningbouw.

Thema: **Onafhankelijke rechtsstaat**

BBB		Benoemingsprocedure Raad van State herijken (risico politieke inmenging).
CDA		Onafhankelijke rechtsstaat versterken (benoemingsprocedure/begroting aanpassen).
FvD		Wet op de Rechtsvinding invoeren (rechters interpreteren naar oorspronkelijke bedoeling wetgever).
FvD		Parlementaire ondervragingscommissie voor benoeming Hoge Raad/RvS.
D66		Beperken de mogelijkheden van de politiek om de rechterlijke macht en het OM oneigenlijk te beïnvloeden.
GL/PvdA		Onafhankelijkheid rechtspraak vergroten (eigen begroting Raad Rsp, minder ministeriële invloed benoeming).
NSC		Afdeling Bestuursrechtspraak Raad van State afsplitsen en verzelfstandigen.
NSC		Extra veiligheidsslot Grondwet (2/3 meerderheid); lijst Hoge Raad kandidaten doorslaggevend; eigen begroting.
PvdD		Bevoegdheden minister benoemingen rechterlijke macht beperken tot administratieve handeling.
PvdD		Raad voor de Rechtspraak krijgt een eigen begroting; investeren rechtspraak/OM.
SP		Rechtsprekende taak Raad van State weghalen.
SP		Eigen aparte begroting van de rechterlijke macht.
Volt		Apart hoofdstuk over de rechtsstaat in de rijksbegroting.
Volt		Minister verplicht advies Raad Rsp te volgen bij voordracht rechters; leden Raad benoemd door rechterlijke macht.

Thema: **Toegang tot het recht**

BBB		Artikel 3:305a BW wijzigen (alleen directe belanghebbenden procederen in rechte).
CDA		Continuering investering sociale advocatuur (commissie Van der Meer II).
CDA		Toevoeging voor sociale rechtshulp mogelijk voor belastingadviseurs.
CU		Overheid draagt meer bij aan financiering sociale advocatuur.
CU		Alle advocaten meewerken aan toegankelijke rechtsbijstand of bijdragen aan fonds.
FvD		Onmogelijk maken dat organisaties namens het 'algemeen belang' rechtszaken voeren tegen de staat.
JA21		Niet meer procederen in het 'algemeen belang' (aanpassen art 3:305a/1:2 Awb).
JA21		Beperken ongecontroleerde contacten EBI-gedetineerden en advocaten (eis twee advocaten).
Denk		Structureel investeren in de sociale advocatuur (passende toelage, voorschotregelingen terug).
Denk		Kosten rechtszaak verlagen.
D66		Meer budget sociale advocatuur.
GL/PvdA		Investeren in de sociale advocatuur.

Thema: Toegang tot het recht

Partij	Kwalificatie	Voorstel (Beknopt)
GL/PvdA		Capaciteit College voor de Rechten van de Mens uitbreiden.
GL/PvdA		Griffierechten verlagen.
NSC		Structureel meer geld voor sociale advocatuur; kwijtschelden eigen bijdrage.
PvdD		Griffiekosten grote bedrijven omhoog; sociale advocatuur structureel voldoende tijd/geld.
SGP		Kinderrechters meer tijd en middelen geven om zich actief met kinderscherming bezig te houden.
SP		Sociale advocatuur versterken (vergoedingen/inkomensgrenzen verruimen); sociaal notariaat.
SP		In elke stad een Huis van het Recht (gratis juridisch advies).
VVD		Organisaties die de staat aanklagen, niet subsidiëren.
VVD		Aantal criminele kopstukken dat door dezelfde advocaat kan worden bijgestaan beperken tot twee.
VVD		Ondersteuning beroepsopleiding sociale advocatuur; commerciële advocatuur moet bijdragen.
VVD		Griffierechten fors verhogen voor bezwaarprocedures tegen woningbouw (uitz. lage inkomens).
Volt		Recht toegankelijker (wijkrechter, investeren sociale advocatuur, proceskosten verlagen).

Thema: Veiligheid en strafrecht

BBB		Privacywetgeving weghalen voor informatie-uitwisseling zware criminaliteit.
BBB		Anti-maffia wetgeving (crimineel vermogen families afpakken).
BBB		Rechtszittingen EBI/AIT-gedetineerden standaard via videoverbinding.
BBB		Zwaardere straffen voor gewelds-, zeden-, terreur-, en drugsdelicten; taakstrafverbod bij geweld hulpverleners.
CDA		Meerjarige Deltaplan om georganiseerde ondermijnende criminaliteit substantieel terug te dringen.
CDA		Veroordeelde terroristen met dubbele nationaliteit Nederlandse nationaliteit kwijtraken.
CDA		Crimineel verdiend vermogen afpakken zonder voorafgaande veroordeling.
CDA		Anoniem/laagdrempelig melden verdachte situaties; gegevens beter delen.
CU		Makkelijker maken om gegevens uit te wisselen ter bevordering van de veiligheid (femicide).
FvD		Minimumstraffen voor ernstige gewelds- en zedendelicten.
FvD		Illegaal verblijf strafbaar stellen.
D66		Algemeen recht om anoniem aangifte te doen (bedreiging publieke taak).
D66		Rechters de mogelijkheid bieden voor langere taakstraffen of elektronische detentie.
GL/PvdA		Opsporing en bestrijding criminaliteit hoort bij politie/justitie; bestuursrechtelijke weg alleen noodzakelijk.
GL/PvdA		Rechten slachtoffers versterken; spreekrecht bij OM-strafbeschikkingen; anonimiteit beter waarborgen.
NSC		Meerjarige financiële zekerheid strafrechtketen; rechters meer tijd voor zaken.
NSC		Strafrechter meer maatwerk (hogere taakstraffen/elektronische detentie); tegen taakstrafverboden.
NSC		Wettelijke basis voor procesafspraken (OM/verdachte).

Thema: Veiligheid en strafrecht

Partij	Kwalificatie	Voorstel (Beknopt)
NSC		Deepfakes strafbaar stellen via auteursrecht; verplichte watermerken AI; wettelijke basis aanpakken privacy schendingen techreuzen.
PvdD		Verbod op etnisch profileren uitbreiden; verbod preventief fouilleren.
PVV		Afschaffing TBS.
PVV		Vanaf 14 jaar altijd volwassenstrafrecht bij zeden- en geweldsdelicten.
PVV		Geen vervroegde vrijlating; celstraffen geheel uitzitten.
PVV		Beklagrecht van gedetineerden afschaffen.
PVV		Zware kindermisbruikers chemisch castreren.
PVV		Gevangenen moeten een uniform dragen en minstens 40 uur per week arbeid verrichten.
PVV		Levenslange gevangenisstraf weer echt levenslang (zonder herbeoordeling).
PVV		Gericht preventief fouilleren.
PVV		Illegaliteit en hulp aan illegalen strafbaar.
SGP		Illegale vreemdelingen die verdacht worden van strafbare feiten komen altijd voor de rechter (geen strafbeschikking).
SGP		Verplicht verwijderen of ontsleutelen van content bij seksuele intimidatie.
SGP		Doodstraf kan voor levensdelicten een rechtvaardige straf zijn; uitlevering aan landen met doodstraf.
SGP		Vertrouwelijke gesprekken strengste detentieregime onder audiovisueel toezicht.
SGP		Rechtspraak moet primaat houden in de behandeling van strafzaken (tegen uitbreiding OM strafbeschikkingen).
SGP		Strafrechtsketen is gebaat bij een conjunctuurongevoelige financiering.
SGP		Taakstrafverbod bij geweld tegen hulpverleners.
SGP		Slachtoffers en nabestaanden spreekrecht over straffen of maatregelen.
VVD		Lidmaatschap terroristische organisatie leidt ALTIJD tot verlies Nederlanderschap.
VVD		Politie zelfstandig afdoen van lichte strafbare feiten (uitbreiding strafbeschikking).
VVD		Criminele winsten afpakken van verdachten die nog niet veroordeeld zijn.
VVD		Videoconferentie als hoofdregel bij zittingsdagen verdachten EBI/AIT.
VVD		Minimumstraffen recidivisten; taakstrafverbod geweld hulpverleners/hatecrimes.
VVD		Financieel bijdrage vragen aan gedetineerden bij het indienen van klachten.
JA21		Invoering minimumstraffen ernstige gewelds-/zedendelicten; altijd onvoorwaardelijke gevangenisstraf.
JA21		Afkoelhuizen voor daders huiselijk geweld in afwachting van hun zaak.
JA21		Zittingen voorlopige hechtenis, proformazittingen en regiezittingen online laten plaatsvinden.

Thema: Asiel en migratie

BBB		Halt aan de ongecontroleerde hoeveelheid asielzoekers (wegens druk op woningmarkt).
BBB		VN-Vluchtelingenverdrag opzeggen en vervangen door nationaal beleid; maximum instroom.
BBB		Toelatingscriteria aanscherpen.
BBB		Instroom drastisch beperken tot maximum van 15.000 plekken per jaar.
BBB		Nieuwe aanvraag pas na verlaten Nederland én Schengenzone.
BBB		Einde aan voorrang voor statushouders bij toekennen sociale huurwoningen.
BBB		Asielzoekers die overlast/crimineel gedrag vertonen uit asiel-procedure zetten.

Thema: Asiel en migratie

Partij	Kwalificatie	Voorstel (Beknopt)
BBB		Asielaanvragen buiten de EU afwikkelen.
BBB		Voornemenprocedure afschaffen.
BBB		Tweestatusstelsel invoeren; gezinshereniging beperken (wachttijd, uitsluiting ongehuwde partners).
BBB		Dwangsommen en proceskostenvergoedingen in het asielrecht afschaffen.
BBB		Kansarme asielaanvragen minimale rechtsbijstand.
BBB		Onrechtmatig verblijf strafbaar stellen.
BBB		Overlast/crimineel gedrag -> spoedprocedure.
BBB		Terugkeercentra buiten de EU realiseren.
BBB		Pleiten voor een opt-out op het Europese asioldossier.
BBB		Eigen grenzen beveiligen met hulp van Defensie.
CDA		Aanvragen alleen nog buiten de EU in behandeling nemen (externalisering).
CDA		Streng buitengrensprocedure (gesloten omgeving); direct terugkeer bij afwijzing.
CDA		Tweestatusstelsel (beperking gezinshereniging/wachttijd/kerngezin).
CDA		Voornemenprocedure afschaffen.
CDA		Strafbaar stellen van het niet meewerken aan terugkeer.
CU		Snelle en rechtvaardige invoering EU migratiepact (met aandacht voor mensenrechten/geen kinderdetentie).
FvD		Stoppen met opnemen nieuwe asielzoekers; lopende procedures afbreken; opvang in regio.
FvD		Conformereren niet langer aan Europese migratieafspraken; desnoods boete betalen.
FvD		Opvanglocaties NL sluiten; Spreidingswet intrekken; opvang versoberen; verbod terrein verlaten.
FvD		Ouders van criminele asielzoekers aansprakelijk stellen en hun procedures beëindigen.
FvD		Permanente verblijfsvergunning afschaffen; nut/noodzaak elke 5 jaar bewijzen.
FvD		Immigranten pas na 10 jaar arbeid aanspraak op toeslagen/uitkeringen.
FvD		Heffing tot 40% op geld dat migranten naar herkomstlanden overmaken.
FvD		10 jaar lang geen nieuwe NL paspoorten (uitz. huwelijkspartners/kinderen).
FvD		Naturalisatie intrekken dubbele paspoorthouders bij ernstige misdrijven.
FvD		Sluiten verdragen met (Afrikaanse) landen voor opname illegalen/uitgeprocedeerden.
FvD		Flexibele grenscontroles met moderne technologie en biometrische gegevens.
FvD		Streng gereguleerd GreenCard-model; alleen economisch waardevolle/cultureel compatibele migranten.
FvD		Illegaal verblijf strafbaar stellen.
D66		Stabiele en voldoende financiering van organisaties die vluchtelingen ondersteunen.
D66		Aparte, gesloten opvang voor overlastgevende/kansarme asielzoekers.
GL/PvdA		Structureel programma opvang nietrechthebbende EU-arbeidsmigranten.
GL/PvdA		Noodzaak tewerkstellingsvergunning asielzoekers schrappen.
GL/PvdA		Streven naar migratiesaldo 40.000-60.000 per jaar.
GL/PvdA		Procesbeschikbaarheidslocaties voor overlastgevende asielzoekers.
JA21		Grensprocedure EU-migratiepact toepassen op Alleenstaande Minderjarige Vreemdelingen (AMV's).
JA21		Opvang NL beperken tot eigen regio; uitnodiging UNHCR-vluchtelingen op strak richtgetal (tijdelijk).
JA21		Beoordeling herkomstlanden aanscherpen: geen openbaarmaking.
JA21		Voorrang/wettelijke taakstelling huisvesting statushouders afschaffen.
JA21		Toewerken naar asielstop in Nederland.

Thema: Asiel en migratie

Partij	Kwalificatie	Voorstel (Beknopt)
JA21		'Voordeel van de twijfel'-principe loslaten bij asielverzoeken.
JA21		Criminele asielzoekers/statushouders uitzetten (criteria aanscherpen).
JA21		Huwelijkspartners beperken tot maximaal één per persoon.
JA21		Leeftijdsgrens gezinshereniging naar 25 jaar; inkomensnorm modaal.
JA21		Externaliseren asielprocedure; oprichten return hubs buiten EU.
JA21		Deals sluiten met partnerlanden voor asielopvang buiten EU.
JA21		Gezinshereniging minderjarigen aanscherpen (strikt nationale interpretatie).
JA21		Illegaliteit strafbaar stellen; stoppen LVV/illegalenopvang.
JA21		Eenstatusstelsel vervangen door tweestatusstelsel (beperking rechten).
JA21		Grensbewaking intensiveren (permanente binnengrenscontroles).
JA21		Vreemdelingenrecht uit bestuursrecht halen (rechtsmiddel/rechtsbijstand schrappen, dwangsommen afschaffen).
JA21		Gedwongen terugkeer overlastgevende EU-arbeidsmigranten makkelijker.
JA21		Meer juridische ruimte naturalisatie afwijzen bij vermoeden ideologie haaks op NL leven.
NSC		Sterk versoberde opvang kansarme en overlastgevende asielzoekers.
NSC		Richtgetal voor migratiesaldo max 50.000 (met plicht aanvullende maatregelen bij overschrijding).
NSC		Optout of 'asiel-Schengen' overwegen als EU-regels niet werken.
NSC		Tweestatusstelsel; strenge voorwaarden gezinshereniging subsidiair beschermen; beperking vluchtelingen tot kerngezin.
PvdD		Migratiedeals met derde landen terugdraaien (Turkije, Tunesië, Libië, Niger).
PvdD		Gewortelde kinderen niet uitzetten; krijgen verblijfsvergunning.
PvdD		Niettraditionele familieverbanden in aanmerking voor gezinshereniging.
PvdD		Richtlijn Tijdelijke Bescherming uitbreiden met nationaliteiten met hoog inwilligingspercentage (categorale bescherming).
PVV		Criminele/overlastgevende asielzoekers direct procedure uit/land uit (incl. ouders AMV).
PVV		Totale asielstop; geen immigratie islamitische landen; noodwet behandelstop.
PVV		Opzeggen VN-Vluchtelingenverdrag, EVRM, etc..
PVV		Alle Syriërs terug naar Syrië of andere Arabische landen.
PVV		Volwassen mannelijke Oekraïense ontheemden terug naar Oekraïne.
PVV		Onmiddellijke intrekking Spreidingswet.
PVV		Verbod bedbadbroodregelingen voor illegalen.
PVV		Vreemdelingen (incl. statushouders) na veroordeling één misdrijf direct uitzetten.
PVV		Frauderende statushouders verliezen verblijfsvergunning.
PVV		Nooit meer voorrang statushouders sociale huur.
PVV		Stop op gezinshereniging.
PVV		Naturalisatie pas na 15 jaar legaal verblijf mogelijk.
PVV		Verbod dubbele nationaliteit.
PVV		Denaturalisatie dubbele nationaliteit één ernstig misdrijf.
PVV		Arabische vluchtelingen uit Gaza/Palestijnen zijn hier niet welkom.
PVV		Gemeentelijke taakstelling huisvesting statushouders schrappen.
SGP		Sturend richtgetal met duidelijke bovengrens migratiesaldo (wettelijk vastgelegd).
SGP		Culturele/religieuze achtergrond laten meewegen bij asielaanvragen (ongelijke behandeling op basis van religie).
SGP		Onmogelijk maken AMV's doorreizen naar land van keuze.
SGP		Herhaalde asielaanvragen aan banden leggen (verlaging rechtsbijstand/maximum aantal aanvragen).

Thema: Asiel en migratie

Partij	Kwalificatie	Voorstel (Beknopt)
SGP		Asielzoekers die gevluchte christenen intimideren/aanvallen verliezen asielrecht/uitgezet.
SGP		Overlastgevende en frauderende migranten moeten onmiddellijk worden uitgezet.
SGP		Hoger beroep afgeschaft voor migranten uit veilige landen/Dublingevallen.
SGP		Uitzetcentra (return hubs) buiten EU.
SGP		Verscherpt (mobiel) grenstoezicht.
SGP		Actief tegenwerken overheid bij uitzetting strafbaar stellen.
SGP		Dwangsomregeling asielzoekers afschaffen.
SGP		Naturalisatie aan banden leggen; aspirantburgers afstand laten doen van antisemitische ideeën.
SP		Strikte taaleisen arbeidsmigranten in potentieel gevaarlijke sectoren.
SP		Streven naar migratiesaldo 40.000 p/j (verlaging arbeids-/studie-/kennismigratie).
VVD		Vluchtelingen alleen nog via hervestiging (jaarlijks aantal kan nul zijn).
VVD		Ongevraagde asielzoekers aan grenzen tegenhouden en terugsturen.
VVD		Asielzoekers veroordeeld voor misdrijf meteen uitzetten.
VVD		Verbod voorrang statushouders sociale huur; schrappen taakstelling gemeenten.
VVD		Asielopvang overlastgevende/criminele asielzoekers maximaal versoberen.
VVD		Tweestatusstelsel met alle mogelijke beperkingen.
VVD		Dwangsommen afschaffen.
VVD		Illegaal verblijf strafbaar stellen.
VVD		Rechtsbijstand voor asielzoekers versoberen.
VVD		Opt-out op asiel bedingen bij volgende EU-verdragswijziging.
VVD		Overlastgevende en dakloze EU-arbeidsmigranten terugsturen.
VVD		Erkenning buitenlandse kinderen alleen bij aantal gemeenten.
Volt		Frontex grondig hervormen; inspecteurs aan grenzen voor sanctionering pushbacks.
Volt		Verdragen over migratie direct opgeschort op moment dat mensenrechten geschonden worden.
Volt		Eerlijk, doelmatig, snel asielbeleid; recht op sociale/juridische/psychologische bijstand.
Volt		Detentie kinderen in terugkeerprocedure volledig verbieden.

Thema: Digitalisering, Privacy en Toezicht

BBB		Beperk of verbied het gebruik van gezichtsherkenning zonder expliciete wetgeving en strikt toezicht.
BBB		Overheidsdata en privacygevoelige informatie opgeslagen bij Nederlandse of Europese partijen.
CDA		Digitale rechten beter in de wet verankeren (transparantie en eigenaarschap van data).
CU		Algoritmeregister uitgebreid en verplicht; auteursrecht op eigen lichaam/stem/gezicht.
FvD		Agenten standaard uitrusten met bodycams.
FvD		Biometrische kenmerken van remigranten opslaan.
Denk		Algoritmewet met waarborgen mensenrechten; verplicht algo-ritmeregister.
D66		'Baas-over-eigen-bitsprincipe'; digitale onafhankelijkheid EU.
D66		Auteursrecht op eigen gezicht/lichaam/stem; techbedrijven verplicht nepbeelden te verwijderen.
GL/PvdA		Besluiten met grote impact nooit volledig door algoritme/AI; toezicht AP verbeteren; impactanalyse op rechtsgelijkheid verplicht.

Thema: Digitalisering, Privacy en Toezicht

Partij	Kwalificatie	Voorstel (Beknopt)
GL/PvdA		Verbieden inzet risicoprofielen op basis van afkomst/inkomen/postcode.
GL/PvdA		Lobbyregister Rijksoverheid; toets belangenverstrengeling top-ambtenaren/bewindspersonen.
JA21		Cameratoezicht uitbreiden; juridische belemmeringen wegnemen.
NSC		Verplichte wetenschappelijke standaard gebruik AI/algoritmen; verplicht algoritmeregister.
NSC		Gevoelige overheidsdata lokaal/fysiek opslaan; overstap quantumveilige cryptografie.
NSC		'Once only'-principe; burger kan zien wie data gebruikt; persoonlijke digitale kluis.
NSC		Initiatiefwet integriteitsregels bewindspersonen; verplicht openbaar lobbyregister.
PvdD		Wettelijk recht op eigen gezicht/stem; deepfakes zonder toestemming verboden.
PvdD		AI-beelden/audio altijd herkenbaar (watermerk/logo).
PvdD		'Privacy by Design' en 'Privacy by Default' streng hanteren.
PvdD		Systemen die privacy niet waarborgen afschaffen/aanpassen (bv. LEP).
PvdD		Overheidsinformatie in principe openbaar; Woo strikt naleven.
PvdD		Verboden meekijksoftware werknemers; PSD2 deel 'toegang derden tot betaalrekeningen' afschaffen.
PvdD		AP uitbreiden (naleving AVG); geen appdwang.
PvdD		Verbod gezichtsherkenning openbare ruimte/winkels; stop Camera in Beeld.
PvdD		Rechterlijke toetsing bij opvragen gegevens bij bedrijven door opsporing/inlichtingendiensten.
PvdD		Sleepwet intrekken/vervangen door privacyvriendelijke Wiv.
PvdD		Voorgestelde 'Super SyRi'-wet (WGS) niet invoeren.
PVV		Tussen grensovergangen patrouilleert leger met gebruikmaking van camera's en drones.
PVV		Bodycams voor alle NS-medewerkers.
SGP		Verplicht gebruik van een zogenaamde 'app blocker' bevorderen/verplichten.
SGP		Bescherming van het privéleven van burgers versterken bij openbaarmaking van gegevens (Milieu-informatierichtlijn aanscherpen).
SP		AI-regulering; auteursrecht op eigen stem, gezichtskenmerken en lichaam.
SP		Bij gebruik digitale hulpmiddelen altijd aangeven welke gegevens de basis waren; geen beschikkingen overlaten aan algo-ritmes.
VVD		Wetgeving deepfakes aanpassen; zeggenschap over portret/stem.
VVD		Reikwijdte Wet open overheid beperken.
VVD		Informatiedeling boven privacy (aankpak ondermijning/fraude).
Volt		Algoritmes moeten transparant en herleidbaar zijn; verplicht algoritmeregister.
Volt		Grondrechten en ethische kaders toetsen AI; inzage in overheidsinfo/algoritmes.

OVERZICHT VAN TELLINGEN PER PARTIJ

